

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**УКРАЇНА В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ
НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ:
МОДЕЛЮВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВ**

Аналітична доповідь

Київ 2013

УДК 339.923+339.924
У 45

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

Автори:

І. В. Клименко, к. е. н.;

Ю. М. Харазішвілі, д. е. н., с. н. с.;

О. М. Шаров, д. е. н., проф.;

І. В. Ус.

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

Україна в інтеграційних процесах на пострадянському
У 45 просторі: моделювання альтернатив : аналіт. доп. / І. В. Кли-
менко, Ю. М. Харазішвілі, О. М. Шаров, І. В. Ус. – К. : НІСД,
2013. – 104 с.

ISBN 978-966-554-202-5

Розглянуто вплив діяльності Митного союзу (МС) Російської Фе-
дерації, Республіки Білорусь і Республіки Казахстан на економічну си-
туацію у країнах-членах цього об'єднання, проаналізовано перспективи
розвитку інтеграційних процесів на пострадянському просторі та уза-
гальнено методи оцінки і прогнозування розвитку регіональних інтегра-
ційних об'єднань.

Розглянуто сценарії позиціонування України відносно Митного сою-
зу та змодельовано соціально-економічний розвиток України за різними
сценаріями. Визначено вигоди і втрати, які можуть виникати у разі при-
єднання або збереження теперішнього статусу України відносно МС.

ISBN 978-966-554-202-5

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2013

ВСТУП

Із 1 січня 2012 р. набув чинності пакет міжнародних договорів, що визначають засади функціонування Єдиного економічного простору. Цей пакет складається із 17 документів, які підлягають подальшій ратифікації країнами-членами. Також із початку 2012 р. почала роботу Євразійська економічна комісія, що змінила Комісію МС.

У грудні 2012 р. відбулися черговий саміт ЄврАзЕС і саміт Вищої Євразійської економічної ради. Майже всі ухвалені на самітах рішення так чи інакше зачіпали низку питань щодо завершення до початку 2015 р. періоду переформатування євразійського інтеграційного об'єднання у Євразійський економічний союз (ЄЕС).

На попередньому саміті (у березні 2012 р.) було ухвалено рішення про набрання чинності Договору про функціонування МС у межах багатосторонньої торговельної системи. У договорі, зокрема, було закріплене прагнення гармонізувати діяльність Євразійського економічного співтовариства (ЄврАзЕС) з умовами Світової організації торгівлі (СОТ) й інших міжнародних об'єднань. Під час засідання також розглядалися питання, стосовно запровадження погоджених заходів під час виникнення кризових ситуацій, економічного тиску тощо; було ухвалено рішення, що пропонує певний алгоритм дій у таких ситуаціях.

Разом з тим під час підготовки та проведення самітів виявилися певні розбіжності між країнами-членами МС щодо швидкості та глибини інтеграційних процесів. Зокрема, виникли певні суттєві розбіжності, у результаті чого було зірване підписання договору про трансформацію ЄврАзЕС у ЄЕС на початку 2012 року. Білоруська сторона заявила, що договір щодо ЄЕС не був підписаний, тому що в Казахстані виступили «категорично проти економічного союзу» і закликали не прискорювати процес економічного об'єднання; своєю чергою Казахстан звинуватив у спротиві підписанню угоди Білорусь. Водночас у ЗМІ поширювалася інформація, що білоруська сторона під час обговорення угоди наполягала на праві блокувати на державному рівні будь-які рішення ЄЕС. Росія ж була проти цього, наполягаючи, що правом приймати остаточні рішення має бути наділена Вища рада союзу. Станом на кінець березня 2013 р. сторони зобов'язалися підписати договір про утворення ЄЕС до 1 січня 2015 р.

Відповідно до установчих угод метою ЄврАзЕС (що також є інституалізацією наступного після зони вільної торгівлі етапу на шляху

реінтеграційних трансформацій) є підготовка глибших економічних форм співробітництва¹.

Статус України як спостерігача у ЄврАзЕС не протирічить з реалізації євроінтеграційної стратегії нашої держави. У цьому статусі Україна має право брати участь у засіданнях відповідних органів без права голосу. Рішення ЄврАзЕС є обов'язковими для розгляду (але не для впровадження) у відповідних органах країн-членів.

Проте, оскільки на практиці рішення ЄврАзЕС упроваджуються країнами залежно від їхньої зацікавленості у прогресі зближення та реінтеграції, можна дійти висновку, що ЄврАзЕС, виконуючи досить формальні та обмежені функції, останнім часом по суті відіграла роль комунікаційного майданчика для країн МС та України, а також для інших країн, залежних від РФ і зацікавлених у глибшій співпраці з МС (Киргизії, Таджикистану, Вірменії). Вироблення більш суттєвих рішень було віднесене до компетенції МС.

Водночас можна припустити, що **РФ не зацікавлена підтримувати й розвивати органи ЄврАзЕС паралельно з іншими інституціями в межах євразійського інтеграційного проекту і прагне форсованими темпами посилити спроможність інституцій Євразійського союзу, який у перспективі після 2015 р., імовірно, буде єдиним впливовим інтеграційним утворенням на теренах СНД².** Міжнародній організації ЄврАзЕС належить функціонувати до 2015 р. – часу, коли буде сформовано Євразійський економічний союз. «Європейцям знадобилося 40 років, щоб пройти шлях від Європейського об'єднання вугілля та сталі до повноцінного Євросоюзу. Становлення МС і ЄЕП іде наба-

¹ До основних завдань зокрема віднесено: завершення оформлення у повному обсязі режиму вільної торгівлі, формування спільного митного тарифу та єдиної системи заходів нетарифного регулювання; забезпечення свободи руху капіталу; формування загального фінансового ринку; узгодження принципів та умов переходу на єдину валюту в межах ЄврАзЕС; встановлення загальних правил торгівлі товарами й послугами та їх доступу на внутрішні ринки; створення загальної уніфікованої системи митного регулювання; розроблення та реалізація міждержавних цільових програм; створення рівних умов для виробничої та підприємницької діяльності; формування спільного ринку транспортних послуг і єдиної транспортної системи; формування спільного енергетичного ринку; створення рівних умов для доступу іноземних інвестицій на ринки сторін; надання громадянам держав Співтовариства рівних прав в отриманні освіти й медичної допомоги на всій його території; зближення та гармонізація національних законодавств; забезпечення взаємодії правових систем держав ЄврАзЕС з метою створення загального правового простору в межах Співтовариства тощо.

² Оскільки згідно із планами високопосадовців РФ організаційна робота з метою створення фундаменту Євразійського союзу має бути завершена до 2015 р., стає зрозуміло, чому РФ прагне, щоб Україна «принципово визначилася» з вектором інтеграції до 2015 р.

гато динамічніше, оскільки враховує досвід ЄС та інших регіональних об'єднань», – писав у своїй програмній статті напередодні президентських виборів 2011 р. В. Путін. **Закономірно, що РФ прагне максимально швидкими темпами інституалізувати ЄЕП.** Так, було прийнято рішення, що **вкотре головуватиме Російська Федерація.** Щодо ЄврАзЕС, президент Росії констатував, що **регулюючі структури ЄврАзЕС майже виконали свої основні функції й тепер (після завершення багаторічної роботи) їхні основні функції буде передано Євразійській економічній комісії.** Рішенням учасників грудневого саміту 2012 р. було скорочено чисельність Секретаріату інтеграційного комітету ЄврАзЕС із 97 до 22 осіб у зв'язку з тим, що більшість його функцій передано Євразійській економічній комісії. Крім того, на саміті було оголошено про ліквідацію Комісії МС РФ, РБ, РК – її функції також перейшли до Євразійської економічної комісії, яка, крім питань, що перейшли до неї від інших структурних підрозділів (МС і ЄврАзЕС), очевидно, також зосередиться на організаційній роботі з метою підготовки угоди про Євразійський економічний союз РФ, РБ, РК. Координацією поточних інтеграційних процесів опікуватиметься загальний регулюючий орган. Підкреслимо, що проект договору про ЄЕС має бути підготовлений до травня 2013 р., а підписаний – до травня 2014 р., з початку 2015 р. на території держав-учасниць буде створено Євразійський економічний союз.

Завдання євразійських інтеграційних організацій (та їхніх управлінських і організаційних структур), починаючи з рівня Митного союзу, Єдиного економічного простору, та у перспективі – Євразійського економічного союзу, формально подібні до функцій та завдань сучасного Євросоюзу. Принаймні такого висновку можна дійти і з проголошених намірів учасників євразійського інтеграційного проекту, і зі змісту етапів просування до кінцевої мети – створення Євразійського союзу, тобто спільноти на «новій ціннісній, політичній, економічній основі» (В. Путін, «Известия», жовтень 2011 р.). Водночас Євразійський інтеграційний проект, на відміну від ЄС (але подібно до СРСР), створюється без урахування економічної та ринкової доцільності економічної інтеграції країн-учасників. Можна припустити, що прагнення якнайшвидше інституалізувати Євразійський союз **унеможливить ефективне функціонування інтеграційних об'єднань нижчого рівня.** Мається на увазі незацікавленість Росії у функціонуванні об'єднань, подібних до тих, що існують у Євросоюзі, наприклад Європейське енергетичне співтовариство або Митний союз ЄС і Туреччини. На відміну від ЄС, Євразійський інтеграційний проект не враховує чинник готовності й бажаності інтеграції для учасників –

у ЄЕС не існує критеріїв вступу до спільноти. Об'єднаними процесами на євразійському просторі відбуваються форсованими темпами, тобто формування нових органів і правил іде паралельно (а не послідовно, як це було під час розвитку європейської інтеграції), за різними напрямками суспільного розвитку.

1. ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ МС НА ЕКОНОМІЧНУ СИТУАЦІЮ У КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ

Для прогнозування перспектив позиціонування України у контексті подальшого розвитку ЄЕС доцільно узагальнити результати впливу МС на економічну динаміку у країнах-членах та оцінити ступінь реалізації їхніх зовнішньоекономічних інтересів.

У міжнародній практиці виділяють шестирічний період аналізу інтеграційних структур (один рік до і п'ять років після створення). Договір про створення єдиної митної території та формування МС у межах ЄврАзЕС був підписаний у жовтні 2007 р., хоча перші спроби створення МС були зроблені ще в 1995 р. Наприкінці 2009 р. було досягнуто згоди про створення з 2010 р. єдиного митного простору. У середині 2010 р. Митний кодекс набув чинності на всій території МС, і за рік на кордонах Росії, Казахстану та Білорусі скасували митний контроль, який було перенесено на зовнішні кордони країн-членів. Тобто саме 2010 р. можна взяти за початок відліку діяльності МС. Таким чином, період 2009–2011 р. можна вважати стартовим у роботі інтеграційного об'єднання. Ми під час аналізу зосередимося саме на цьому періоді, оскільки на час підготовки дослідження не були доступними повні статистичні дані за 2012 р. Крім того, у 2012 р. розпочалося гальмування світової економіки, що погіршило торговельну статистику МС.

Обсяг взаємної торгівлі, обчислюваний як сума вартісних обсягів експортних операцій між Білоруссю, Казахстаном і Росією, за оцінками Вищої школи економіки РФ, досяг близько 63 млрд дол. США у 2011 р., що на 72 % більше, ніж у 2009 р., і на 37 % порівняно з попереднім роком (рис. 1).

За оперативними даними Євразійської економічної комісії (станом на початок лютого 2013 р.), у 2012 р. обсяги взаємної торгівлі держав-членів МС зросли порівняно з 2011 р. на 8,7 % до 68,6 млрд дол. США. При цьому між Росією та Білоруссю взаємна торгівля зросла на 9,6 %, між Росією і Казахстаном – на 6,8 %, між Білоруссю та Казахстаном –

на 15,1 %. Питома вага товаропотоків між Росією та Білорусією становила 64,0 %, між Росією і Казахстаном – 34,7 %, Білорусією та Казахстаном – 1,3 %. При цьому за підсумками 2012 р. обсяг зовнішньої торгівлі товарами держав-членів МС із третіми країнами становив 939,3 млрд дол. США. Таким чином, показник, порівняно з 2011 р., зріс на 3,2 %, або на 28,7 млрд дол. США.

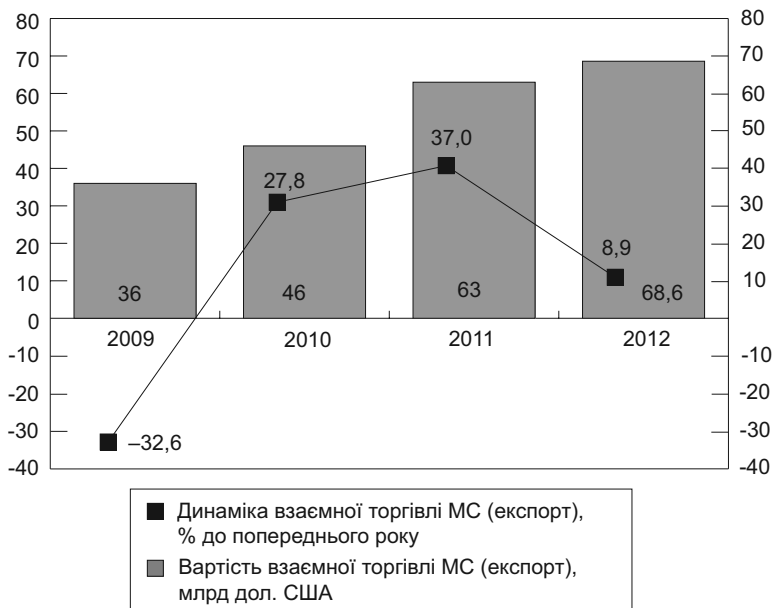

Рис. 1. Взаємна торгівля країн МС Білорусі, Казахстану, РФ у 2009–2012 рр.

З аналізу зовнішньоторговельної статистики можна дійти висновку, що Білорусь є країною, яка, скоріше, отримала вигоди від інтеграції. Разом з тим швидке зростання взаємної торгівлі не є безумовним наслідком інтеграції. Можна припустити, що післякризове відновлення торгівлі корелює із загальними тенденціями торгівлі країн, подібних за структурою економіки до нетто-експортерів енергоресурсів або, як Білорусь, зорієнтованих на обслуговування попиту таких країн. Такого висновку можна дійти аналізуючи аналогічні тенденції у торгівлі України з країнами СНД та іншими країнами світу.

Також потрібно зазначити, що **зростання взаємної торгівлі у середні МС частково є наслідком ефекту скорочення або зняття торговельних бар'єрів**, коли більш дешеві товари із країн-партнерів за МС заміщують дорогу вітчизняну продукцію (це характерно, наприклад, для імпорту молочної продукції з Білорусі в РФ), а чинники виробництва переміщуються в більш ефективні сфери використання (ця тенденція помічена при переміщенні російських компаній у більш ліберальну економічну систему Казахстану). Не можна виключати, що Україна певною мірою також постраждала від створення МС, адже у 2012 р. світова криза спричинила більший негативний ефект на торгівлю України з МС, ніж, наприклад, на торгівлю Білорусі з МС. На рис. 2 і 3 показано дані стосовно взаємної торгівлі країн МС.

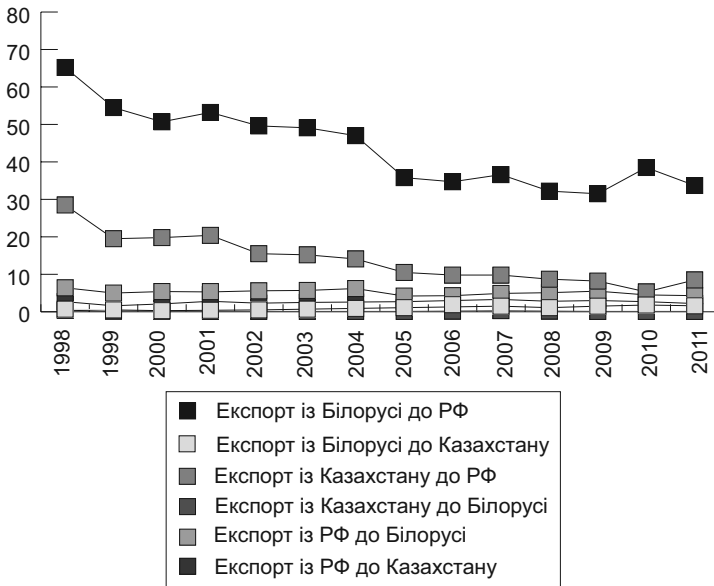

Рис 2. Експорт Білорусі, Казахстану та Російської Федерації один до одного, % до загального експорту

Джерело: UN Comtrade³

³ United Nations Commodity Trade Statistics Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comtrade.un.org/db/>

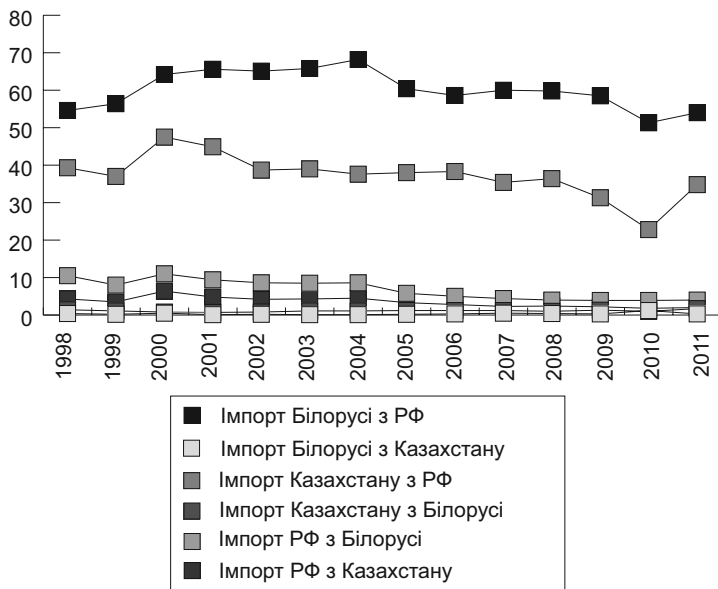

Рис 3. Імпорт Білорусі, Казахстану та Російської Федерації один від одного у 1998–2011 рр., % до загального імпорту

Джерело: UN Comtrad

Інше можливе джерело зростання пов'язане з переорієнтацією (відхиленням) торговельних потоків, коли імпорт усередині МС витісняє дорогий імпорт, що походить із третіх країн, і відволіканням торгівлі, коли товари ввозяться у країну з найнижчими митними тарифами, а потім безмитно перенаправляються усередині МС, використовуючи «пробіли» в митному регулюванні (рис.4). Це припущення, зокрема, може стосуватися Казахстану, де зовнішньоторговельна статистика вказує на формування тренду до відхилення торгівлі, зокрема суттєве скорочення імпорту з Китаю на користь аналогічного імпорту з МС⁴.

⁴ Isakova A. Customs Union and Kazakhstan's Import CASE Network Studies & Analyses / A. Isakova, A. Plehanov. – 2012. – № 442; Mazol Sergey Trade policy of Belarus in the CIS region: specific model or country specific trade policy for a small open economy // Working Paper № 01/2012. – Berlin Working Papers on Money, Finance, Trade and Development. – 2012. – January.

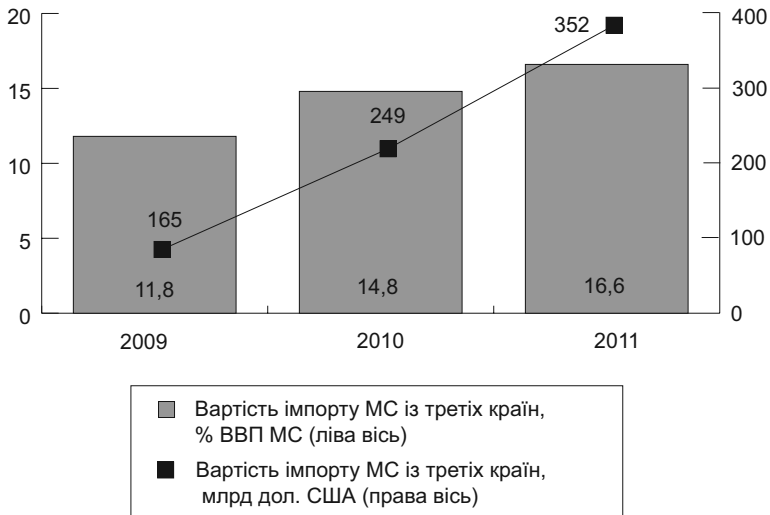

Рис. 4. Імпорт країн МС із третіх країн у 2009–2011 рр.

Зовнішня торгівля країн-членів МС порівняно з динамікою світової торгівлі та масштабами зростання економіки лише частково підтверджує позитивний ефект від створення інтеграційного об'єднання. Зазвичай виникнення митних союзів веде до збільшення обсягу торгівлі між його членами за рахунок зниження митних бар'єрів між ними. Зокрема, таке припущення може бути поясненням зростанню взаємної торгівлі за розглянутий період у 1,7 раза. Проте величина зростання не може вважатися високою: за той самий період обсяг імпорту із третіх країн збільшився у 2,1 раза, а частка імпорту із третіх країн в обсязі ВВП країн-членів МС – у 1,5 раза (з 12 до 17 %).

У 2012 р. динаміка зростання торгівлі із третіми країнами дещо уповільнилася через гальмування глобальної економіки, проте збереглося зростання і обсягу товарообороту (+3,2 %), і імпорту (+4 %). **Загалом обсяг торгівлі учасників МС із третіми країнами майже в 14 разів переважав обсяг взаємної торгівлі в МС.** Отже, торгівля з країнами – не членами МС залишається головним чинником розвитку економіки країн МС.

На думку авторів, синергетичний потенціал МС реально не є настільки значним, як прогнозувалося при його створенні. Очевидно,

одним із суттєвих бар'єрів на шляху інтеграції є те, що всі три країни-члени МС, походючи з єдиного народногосподарського комплексу СРСП, більшою мірою є конкурентами між собою, аніж із третіми країнами. Разом з тим **стабільне зростання імпорту із третіх країн свідчить як про відсутність вираженого ефекту відхилення торгівлі, так і помітного впливу ефекту створення торгівлі.**

На сьогодні МС ще немає достатніх підстав для однозначних оцінок позитивного або негативного ефекту інтеграції в межах МС за участю Білорусі, Казахстану та Росії. По-перше, ще неможливо оцінити наслідки кризи 2008 р.: низька база економічних показників під час заснування МС і подальше інтенсивне відновлення економік його країн-учасниць не дають змоги коректно співставити показники у період заснування з подальшими досягненнями та виокремити «чистий» вплив інтеграції. По-друге, на розвиток країн-членів МС, у т.ч. на динаміку зовнішньої торгівлі, з моменту його створення значною мірою впливали інші чинники, такі як монетарна і бюджетна політика, валютні курси, інфляція. Вони значно впливали на внутрішній попит, у т.ч. на імпорт. Разом з тим **суттєвим чинником у контексті прогнозування розвитку на пострадянському просторі є відсутність помітних ефектів від реінтеграції, що, можливо, вказує на помилковість припущень російських фахівців щодо високого потенціалу зростання у країнах-учасниках внаслідок створення ініційованого РФ нового інтеграційного блоку.**

Показовою щодо цього відношенні є ситуація в Білорусі. Її економіка продовжувала відновлюватися в 2012 р. після різкого спаду в 2011 р. Фінансова криза, що переросла у глибоку економічну кризу, стала основною подією для Білорусі в 2011 р. За деякими оцінками, певний негативний внесок у розвиток кризи мали заходи щодо підготовки до запровадження спільного митного простору. Це стосується насамперед гармонізації білоруських імпортних тарифів на автомобілі з російськими у бік підвищення; це спровокувало ажіотажний попит на авто і валюту й через недолугу монетарну політику попереднього періоду призвело до обвалу валютного ринку. Білоруська економіка потрапила в небезпечну інфляційно-девальваційну спіраль унаслідок кризи макроекономічної моделі, заснованої на держрегулюванні та стимулюванні внутрішнього попиту.

Поступовий вихід із кризи білоруської економіки відбувається багато у чому завдяки допомозі російського уряду та наданню значної фінансової підтримки з боку РФ і Казахстану. У певному сенсі це можна розглядати як «компенсацію» за неефективність інтеграції. **Стосовно ж економічного стану РФ, то ця країна до кінця 2011 р.**

фактично відновилася до докризового максимуму 2008 р. У 2011 р. Росія посіла 9-те місце у світі за обсягом ВВП (у поточних дол. США), проти 11-ї позиції у 2007 р. У 2012 р. обсяг ВВП Росії становив близько 2 трлн дол. США. За розрахунком ВВП за паритетом купівельної спроможності російська економіка посідає 6-е місце у світі.

Значна частина актуальних досягнень РФ пов'язана із високими цінами на нафту. Стан рахунку поточних операцій платіжного балансу залишається стійким завдяки значному додатному сальдо торговельного балансу. На початку березня 2012 р. ціна на нафту марки «Юралс» уперше із липня 2008 р. піднялася вище за 125 дол. США за барель, причому це пояснювалося не високим рівнем світового попиту, а напруженістю довкола постачання нафти. Високі ціни на нафту сприяли одержанню високої експортної виручки, збільшенню бюджетних доходів і зростанню на російському фондовому ринку. Проте, незважаючи на настільки високий рівень цін на нафту, темпи зростання російської економіки залишаються досить помірними (рис. 5).

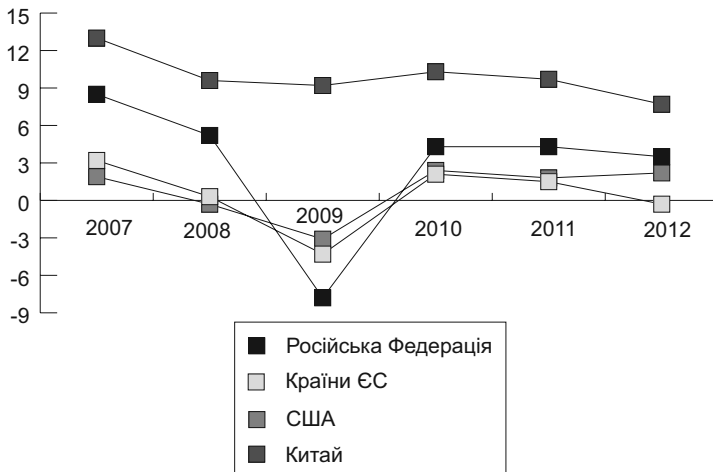

Рис. 5. Темпи зростання ВВП у 2007–2012 рр. (2012 р. – прогноз)

Після 18 років переговорів Росія успішно погодила умови свого приєднання до Світової організації торгівлі. За оцінками Світового

банку, переваги від вступу до СОТ для Росії будуть досить значними⁵. У середньостроковій перспективі вигоди від приєднання становитимуть близько 3 % ВВП за рік, при цьому додаткове зростання заробітних плат дорівнюватиме 4–5 %, понад 99 % домогосподарств одержать додатковий дохід. У довгостроковій перспективі щорічні вигоди від приєднання до СОТ можуть становити близько 11 % ВВП за додаткового зростання заробітної плати приблизно на 13–17 %. Стосовно граничних тарифів, то відповідно до прийнятого Росією зобов'язання середній незважений (граничний) тариф у межах режиму найбільшого сприяння (РНС) після виконання всіх зобов'язань має становити 8,2 %. При цьому середній незважений застосовуваний тариф РНС становитиме усього 7,6 %, оскільки за багатьма позиціями митного тарифу застосовувані ставки мит будуть нижчими за граничний рівень, який можна порівняти із середнім незваженим застосовуваним тарифом РНС у Росії, що у 2011 р. становив 11 %. Незважаючи на зниження мит, у більшості галузей очікується підвищення рентабельності й конкурентоспроможності в результаті скорочення витрат на ресурси (особливо з надання послуг) і підвищення цін на експортну продукцію.

Казахстанська економіка, як і російська, перебуває у стабільно-му стані. Важливою характеристикою економіки Казахстану є чутливість економічної активності до стану зовнішнього попиту (насамперед з боку країн ЄС і Китаю). Так, експорт еквівалентний 54 % ВВП Казахстану, у структурі експорту (на жовтень 2011 р.) частка країн ЄС становить 50 %, а Китаю – 18 %. Для порівняння: у Росії на Китай припадає лише 4,5 % експорту, на країни СНД – 14,5 %. Таким чином, рецесія в Єврозоні, стагнація в інших великих країнах ЄС, побоювання щодо сповільнення економіки Китаю формують ризики сповільнення темпів зростання експорту й ВВП Казахстану у середньостроковій перспективі, навіть за збереження помірно високої ціни на нафту на рівні 100 дол. США за барель. У структурі експорту найбільші частки припадають на нафту і нафтопродукти, метали, залізну руду.

Економічна основа пострадянської регіональної інтеграції за роки після розпаду СРСР мала тенденцію до звуження. Модернізація економік відбувалася переважно за рахунок інвестицій і технологій із третіх країн. Паливно-енергетичний сектор (як прямо або опосередковано головний чинник розвитку національних економік) породжу-

⁵ *Партнерство* Всемирного банка и Российской Федерации: краткая характеристика российской программы. – 2012. – Октябрь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Russia-Snapshot-rus.pdf>

вав протиріччя між країнами й давав суперечливі стимули до розвитку національних економік.

Однак період швидкого економічного зростання (приблизно у 2003–2007 рр.) відцентрові процеси стали врівноважуватися доцентровими. З-поміж найважливіших індикаторів – підвищення динаміки взаємної торгівлі, взаємні інвестиції – переважно у формі придбання компаніями активів (т.зв. корпоративна інтеграція) – і трудова міграція. Імпульси економічного зростання від нафтогазовидобувних країн до інших країн СНД передаються через зростання транзиту нафти й газу, збільшення внутрішнього попиту країн-експортерів вуглеводнів на товари, послуги й трудові ресурси з інших країн Співдружності.

У більш широкому контексті економічні показники розвитку країн МС (та ЄврАзЕС) характеризуються високим ступенем залежності темпів економічного зростання від економічної ситуації в Росії та рівня економічних зв'язків, включаючи транзитні, з РФ.

Стосовно Російської Федерації, розвиток інтеграційних процесів на основі МС Росії, Білорусі й Казахстану та Єдиного економічного простору цих держав на сьогодні є визначальним чинником внутрішньої та зовнішньої політики, яка реалізується вищим політичним керівництвом РФ і залишається одним з пріоритетів активної та послідовної діяльності відповідних органів державної влади. Зміцнення позицій на пострадянському просторі визначено Президентом РФ В. Путіним одним із напрямів зовнішньої політики РФ, спрямованої у т.ч. і на розширення кількісного складу МС/ЄЕП. Зокрема, ще у своїй програмній статті з економічних проблем у січні 2012 р. він наголосив, що «створення єдиного економічного простору є стратегічним завданням для Росії, головною метою чого є підвищення конкурентоспроможності кожного із членів ЄЕП»⁶. На думку російського керівництва, цей економічний союз також стане з'єднувальною ланкою між Європейським та Азійсько-Тихоокеанським регіонами, впливовою силою і затребуванним партнером у світовій економіці.

У цьому контексті Росія ініціює роботу Євразійської економічної комісії з удосконалення митного законодавства згідно з рекомендаціями СОТ, забезпечуючи відповідність прийнятих документів вимогам щодо зниження фінансових і тимчасових витрат під час митного декларування, скорочення формальностей при перетині зовнішніх кордонів МС та ЄЕП. Загалом Радою ЄЕК затверджено календарний план розробки документів, які дали б змогу у встановлений термін реалізувати угоди, що формують ЄЕП (52 нормативно-правових акти). Планує-

⁶Путин В. О наших экономических задачах – Ведомости. – 2012. – 30 января.

ться, що наступним етапом стане проведення кодифікації ухвалених міжнародних договорів і прийнятих рішень органів МС для усунення колізій і прогалин, а також підготовки єдиного міжнародного договору, на основі якого планується створити до 2015 р. Євразійський економічний союз (включатиме домовленості щодо збалансованої макроекономічної, бюджетної та конкурентної політики; структурних реформ ринків праці, капіталів, товарів і послуг; створення євразійських мереж у сфері енергетики, транспорту й телекомунікацій).

Російська Федерація є певною мірою фінансовим донором для інших членів інтеграційного об'єднання, зокрема для Республіки Білорусь. У зв'язку із цим у російському експертному середовищі зазначається: підсумки перших двох років діяльності МС свідчать, що найбільшу користь від участі у цьому об'єднанні отримала саме Білорусь. Зокрема, протягом 2009–2011 рр. білоруський експорт до РФ зріс на 20 %, до Казахстану – на 15 %, при цьому на країни МС припадає майже половина загального обсягу зовнішньої торгівлі цієї країни. Російська присутність на білоруському ринку, навпаки, знизилася, однак обсяг продажів товарів з Казахстану збільшився на третину. Такі результати пов'язані з тим, що РФ і Казахстан збільшують продажі за рахунок сировини, тоді як Білорусь реалізує на зовнішніх ринках насамперед товари легкої промисловості, техніку й устаткування, а також продовольство.

Розглядаючи ставлення білоруської сторони до проекту створення Єдиного економічного простору, необхідно підкреслити, що одним із «каменів спотикання» на шляху до створення ЄЕП вважається принцип різнорівневої та різношвидкісної інтеграції. Крім того, принципово важливою для Білорусі є участь у цьому проекті України – адже з Росією РБ вже пов'язує угода щодо Союзної держави, а з Казахстаном – щодо ЄвразЕС⁷.

З-поміж найбільш позитивних для білоруської економіки наслідків участі у МС і початку функціонування Єдиного економічного простору у 2012 р. стало укладення угоди з Російською Федерацією про середньорічну ціну на газ у розмірі 165,6 дол. США за 1 тис. м³ і домовленостей про обсяги та умови постачання російської нафти на білоруські НПЗ. Зокрема, згідно з міжурядовою угодою про умови купівлі-продажу акцій і подальшої діяльності ВАТ «Белтрансгаз» «Газпром» зобов'язався максимально завантажити газопроводи, розташовані на території Білорусі, а також надати знижку в ціні на газ. Відповідно

⁷ Ушкалова Д. И. Возможности Единого экономического пространства // Информ.-аналит. бюл. ЦПИ ИМЭПИ РАН. – 2005. – № 2. – С. 27–28.

до цих домовленостей середньорічна ціна на газ у 2012 р. становила 165,6 дол. США за 1 тис. м³. При цьому обсяги транзиту мали зрости з 44,3 млрд м³ у 2011 р. до 48 млрд м³ у 2012 р. і до 60 млрд м³ у 2013 р. Крім того, Росія з 2012 р. постачає Білорусі нафту за внутрішньоросійською ціною (обсягом 22 млн т). У випадку експорту з Білорусі нафтопродуктів експортне мито перераховується до російського бюджету. Разом з тим при експорті РБ власної нафти до третіх країн (а це близько 1,7 млн т) усе вивізне мито залишається в бюджеті Білорусі. Таким чином, лише завдяки застосуванню нової формули ціни на російський газ білоруський бюджет у 2012 р. мав заощадити 2,3 млрд дол. США (а протягом 2012–2014 рр. – 6 млрд дол. США). Річний ефект від нових умов постачання російської нафти на білоруські НПЗ оцінювався у 700 млн дол. США. Утім, негативним складником процесу лібералізації ринку енергоносіїв усередині ЄЄП для Білорусі стало спрямування експортних мит на продукти нафтопереробки до державного бюджету РФ. До цього, у попередні періоди, вказані мита були бюджетоформуючими для державного бюджету РБ.

Варто зазначити, що преференції Білорусі з боку РФ надаються у двосторонньому форматі, тобто її участь у МС опосередковано відіграє роль чинника політичної лояльності, але не економічної доцільності. При тому, що на даному етапі для Білорусі перебування в ЄврАзЕС/МС має переважно позитивні наслідки, існує достатньо потенційних загроз і ризиків для національної економіки у довгостроковій перспективі. Насамперед членство в МС дало поштовх до зміцнення її економічної залежності від Росії та Казахстану. Очікуваними наслідками подальших інтеграційних процесів є поступове підпорядкування галузей економіки РБ, споріднених із російськими (залізничний транспорт, авіатранспорт, автомобілебудування, металургійна та хімічна галузі, енергетика, банківсько-фінансова сфера), та продаж підприємств великим промислово-фінансовим корпораціям російського походження, (на зразок «Белтрансгазу»). Для керівництва Білорусі існує дилема: здійснювати кроки з поступової лібералізації економіки країни і втратити важелі регулювання та захисту національних виробників чи втратити частину приватного бізнесу, який уже здійснив (або розглядає таку можливість) виведення капіталу та перереєстрацію на території прикордонних областей Російської Федерації, де діє більш ліберальне законодавство. При цьому, зважаючи на нормативну базу ЄЄП, власники підприємств зберігають майже без втрат напрацьовані схеми та ринки Білорусі, вийшовши з-під її юрисдикції та отримуючи більш ліберальні умови ведення бізнесу, зберігаючи та розширюючи ринки збуту на територію усіх країн-учасників ЄЄП. Своєю чергою Білорусь

втрачає життєздатний бізнес, який міг би бути потенційним наповнювачем бюджету країни.

Незаперечним негативним чинником є достатньо різноспрямовані інтереси в певних галузях і сегментах промисловості країн-учасниць ЄЕП, а також неоднозначний вплив інтеграційних процесів на різні галузі їх економік, що додатково ускладнюється розбалансованістю їхнього вступу до СОТ. Гармонізація зазначених впливів з метою мінімізації негативних наслідків для всього спектра галузей економік зазначених країн є дуже складним завданням. Щодо безпосередньо економіки Білорусі, то, на думку експертів, зазначений вплив унаслідок експортоорієнтованості основних галузей промисловості та успішного вирішення за рахунок інтеграційних процесів сировинних проблем цих галузей буде до певного часу переважно позитивним. Водночас загрозою є перспектива посилення конкуренції на внутрішньому ринку в сегментах, де виробники Білорусі не є традиційно успішними. Витіснення їх може відбуватися внаслідок входження більш конкурентних виробників із Росії та Казахстану, і внаслідок лібералізації торговельних режимів, ставок ввізного мита на низку чутливих для білоруської економіки товарів, що автоматично поширяться на РБ у результаті набуття Росією членства в СОТ. Білорусь, не ставши членом СОТ зважаючи на національні інтереси, не зможе вести торгівлю із третіми країнами та не отримає жодних преференцій на світових ринках, але при цьому відкриє доступ на власні ринки.

Крім того, привертають увагу **суттєві суперечності у структурі економік країн-членів об'єднання в частині форм власності й методів управління.** На відміну від Росії та Казахстану, в Білорусі значно більше підприємств та організацій державної форми власності, в сільському господарстві – колективних господарств. Також у РБ суттєво відрізняється система державного управління економікою та державного регулювання. Таким чином, прихід на ринок Білорусі приватних високотехнологічних із високим рівнем сучасного менеджменту структур із Росії та Казахстану може призвести до зупинки значної кількості потенційно неконкурентних місцевих підприємств, які нині тримаються лише завдяки застосуванню жорстких адміністративних обмежень на внутрішньому ринку до всіх без винятку експортерів, у т.ч. країн-учасниць ЄЕП. Особливо зазначене стосується сфери торгівлі, переробки сільськогосподарської продукції, ринку ІР-технологій, сфери послуг та ін. Можна також відзначити посилення невдоволення експортерів із Росії та Казахстану гіршими умовами входження на ринок Білорусі, ніж для білоруських експортерів у їхніх країнах.

Специфічною для Білорусі є також проблема вільних економічних зон, функціонування яких є однією з напрацьованих схем залучення зарубіжних інвестицій і реалізації програм імпортозаміщення. У таких зонах інвестор, за умови створення імпортозаміщувальних та експорто-орієнтованих виробництв, отримує значні податкові та інші пільги, що останніми роками стало достатньо ефективним стимулом для започаткування нових виробничих потужностей. Водночас нормативна база ЄЄП передбачає до 2015 р. ліквідацію подібних пільгових територій у їх нинішньому вигляді та приведення діяльності їхніх резидентів у відповідність до загальних вимог ведення підприємницької діяльності.

Інша проблема, якій приділяється особлива увага, пов'язана зі вступом Росії до СОТ. У Білорусі, для якої можливість приєднання до цієї міжнародної організації є довгостроковою перспективою, думки фахівців щодо втрат Білорусі від випереджального вступу Росії до СОТ різняться. Деякі експерти вважають, що такий розвиток подій є для РБ очевидною загрозою, оскільки неминуче зниження імпорتنних мит Росії створить суттєві труднощі для багатьох білоруських підприємств, які експортують свою продукцію до Російської Федерації: білоруські товари в цьому випадку не зможуть ефективно конкурувати з товарами із третіх країн. Утім, на думку експертів МЗС Республіки Білорусь та Інституту економіки НАН Білорусі, реальної загрози втратити ринок Росії в результаті випереджального приєднання РФ до СОТ для Білорусі не існує.

Однак більшість білоруських дослідників вважають, якщо вступ Білорусі до СОТ відбудеться значно пізніше, ніж приєднання Росії до цієї організації (а це вже відбулося), то Республіка Білорусь навряд чи зможе безболісно адаптуватися до лібералізації торгово-економічних відносин Росії з країнами-членами СОТ. За деякими оцінками, Білорусь не повинна відтерміновувати приєднання до СОТ більше ніж на два роки. Проте реально цей період, скоріше, буде довшим. Рівень розвитку ринкових механізмів регулювання економіки Білорусі значно нижчий порівняно з російською економікою, тому можна припустити, що країни-члени СОТ висунуть Білорусі суттєві вимоги стосовно ринкової трансформації економіки республіки, чимало з яких будуть неприйнятними для білоруського керівництва⁸. Відповідно до ст. XXIV ГАТТ/СОТ припускається можливість існування у членів організації преференційного режиму в торгівлі (і, відповідно, мож-

⁸ *Шурбович А. В.* Вступление России и Беларуси в ВТО и перспективы Союзного государства // Информ.-аналит. бюл. ЦПІ ІЭ РАН. – 2005. – № 3. – С. 36–37.

ливість вилучень із прийнятого в межах СОТ «режиму найбільшого сприяння»), зокрема для учасників угод про створення зони вільної торгівлі або митного союзу. Проте зазначена стаття передбачає, що учасники регіональних торговельних угод повинні домагатися створення повномасштабної зони вільної торгівлі або митного союзу, а не укладати такі угоди для застосування преференцій на двосторонній основі, як це зараз має місце у російсько-білоруських економічних відносинах. Отже, існує загроза того, що Росії доведеться встановити в торгівлі з Білоруссю мита та/або відмовитися від пільгових цін на енергоносії насамперед на природний газ, що постачаються в Білорусь.

Таким чином, можна очікувати, що вступ провідного члена МС – Російської Федерації – до СОТ помітно вплине на ставлення до МС з боку Білорусі, примушуючи її здійснити координацію своєї тактики щодо поглиблення євразійської інтеграції.

У березні 2012 р. казахстанська сторона пригальмувала прискорену трансформацію ЄЄП у Євразійський економічний союз, на форсуванні якої наполягали Росія та Білорусь. Цьому рішенню передували аналіз розвитку соціально-економічної ситуації у країні, який виявив суттєві негативні аспекти відкриття кордону між Казахстаном та Росією – зростання цін на продовольчі й промислові товари, дефіцит нафтопродуктів тощо.

Понад те, деякі задекларовані позитиви функціонування МС є непереконливими. Наприклад, заявлене зростання товарообігу в межах МС на 40 % протягом 2011 р. лише частково було наслідком інтеграції трьох країн, проте значною мірою – результатом відновлення попиту у світовій економіці (у т.ч., природно, і в Росії) після глобальної кризи 2008–2009 рр. 2011 рік був успішним для казахстанських експортерів на всіх напрямках, а не лише до країн МС. Це був рік упевненого зростання попиту й цін на сировину, метали та металопродукцію – основні статті експорту республіки. При цьому їх виробництво та видобування в Казахстані також суттєво зросли. Тобто вагому роль відіграв ефект накладення низки позитивних чинників, тоді як інтеграція в межах МС та ЄЄП не змінила структури експортних поставок РК. Провідними експортними ринками для казахстанської сировини залишаються країни Європи – Італія, Франція, Нідерланди. Основним партнером казахстанських постачальників у МС є російські промислові корпорації. Номенклатура казахстанської продукції, що закуповується російськими імпортерами (металопрокат, феросплави, алюміній, глинозем, уран та інші продукти), також залишається фактично незмінною протягом багатьох років (ще з радянських часів) як

спадщина розміщення продуктивних сил і міжрегіонального поділу праці періоду СРСР, коли основні виробництва, що випускають продукцію більш високого переділу або вже готову для споживання, розташовувалися переважно в європейській частині країни. Крім того, понад 90 % зовнішньоторговельного обороту Казахстану із країнами МС формують контрактні поставки крупних компаній, для яких скасування митних процедур і відкриття прямого руху товарів на єдиній митній території не мали великого значення, адже вони й раніше користувалися нульовими митними ставками згідно з домовленостями ЄврАзЕС та СНД.

Зважаючи на викладене, низка експертів вважає, що міждержавні угоди в межах МС та ЄЕП матимуть помітний ефект для економіки Казахстану лише в перспективі, поки ж вони особливо не вплинули ані на структуру, ані на динаміку експорту до Росії та Білорусі з Казахстану.

Формування МС та ЄЕП розширило можливості для створення спільних підприємств, які працюватимуть на єдиний ринок і будуть захищені від поставок китайських товарів за низькими цінами. Водночас протягом 2011 р. спостерігалось переміщення російських промислових підприємств до Казахстану, зважаючи на більш м'який податковий режим у республіці (ставка ПДВ у Казахстані становить 12 %, у Росії – 18 %, у Білорусі – 20 %) і більш низький рівень тарифів на послуги природних монополій. Така динаміка дає змогу Казахстану створювати додаткові робочі місця, збільшувати можливості для промислового зростання республіки, модернізувати економіку країни, відновлювати втрачені коопераційні зв'язки та промислові ланцюжки.

Разом з тим існують певні проблемні моменти, що заважають діловим колам активніше співробітничати завдяки інтеграційним процесам. Наприклад, суттєвою проблемою є процедура повторної сертифікації товарів, що постачаються виробниками країн МС на єдиний ринок, які не увійшли до Єдиного переліку продукції, яка потребує обов'язкової оцінки відповідності в межах МС із наданням єдиних документів (наприклад, кондитерські вироби). Так, покупці казахстанської кондитерської продукції в Росії вимушені проходити повторну підтверджувальну сертифікацію на дану продукцію, оскільки у разі відсутності сертифікату торгівля цими товарами забороняється. Аналогічні процедури діють стосовно російських і білоруських товарів, що імпортуються до Казахстану, що, безумовно, є стримувальним чинником для розвитку взаємної торгівлі держав МС. Проте можна очікувати, що подібні проблеми поступово вирішуватимуться у процесі трансформації МС у ЄЕС.

Іншим проблемним питанням, що потребує вирішення, є оподаткування залізничних перевезень. Зокрема, з 1 липня 2010 р. РЖД застосовує податок на додану вартість у розмірі 18 % до міжнародних перевезень у напрямку Казахстану. Тобто нині підприємства РК, які постачають товари російською залізницею, платять 30% ПДВ (18 % російський і 12 % казахстанський), що, природно, позначається на рівні цін на товари та загалом є одним із чинників розвитку інфляційних процесів у республіці.

Ще одним проблемним моментом є різні інтерпретації трансфертного законодавства країн-учасниць МС. Якщо в Росії підприємці середнього й малого бізнесу не потрапляють під дію закону про трансфертне ціноутворення (він регулює ціни, встановлювані при реалізації товарів і послуг між взаємозв'язаними компаніями), то в Казахстані контролюються всі підприємці.

Негативним чинником відкриття кордонів у межах МС, на думку фахівців, є також значний вплив коливання валютних курсів у країнах МС. Так, девальвація білоруської валюти у 2010 р. дала змогу значно збільшити експорт до РФ і Казахстану. А падіння на 15 % курсу російського рубля протягом травня-червня 2012 р. поставило Казахстан у досить складне макроекономічне становище. Сьогодні міцний тенге призводить до додаткового зростання імпорту з Росії як основного торговельного партнера Казахстану. Експерти підкреслюють, що імпорт із Росії та Білорусі уже спричинив значні збитки малому й середньому бізнесу Казахстану, а з падінням рубля ситуація дедалі ускладнюється, оскільки Астана не має можливості для симетричної відповіді: в Білорусі не існує значного платоспроможного попиту, усі ціни регулюються державою (як, власне, і доступ на внутрішній ринок), а в Росії існують адміністративні бар'єри і на федеральному, і на місцевому рівнях.

За нашими оцінками, Казахстан не отримав жодних торговельних преференцій від діяльності МС та ЄЕП. Водночас керівництво РК покладає надії на перспективу, сподіваючись, що участь у ЄЕП дасть змогу отримати доступ до інфраструктури РФ з метою транспортування в європейському напрямку своїх енергоресурсів російськими трубопроводами та перевезення товарів російськими залізницями за цінами й тарифами РФ. Проте це завдання на сьогодні й досі не вирішене, незважаючи на значні поступки, зроблені Казахстаном під час створення наднаціонального органу ЄЕП.

Певну занепокоєність у Казахстані (індекс динаміки споживчих цін у цій країні за I половину 2012 р. становив 102,7 %) викликає загроза імпорту інфляції з інших країн-членів МС – Росії ($CPI=103,2$) та Біло-

русі ($CPI=110,5$). Але, по суті, однією з умов МС і є згода сторін поширювати інфляцію на всій території трьох країн, і паралельно із цим спільно протистояти їй. На жаль, поки що рівень інтеграції у фінансовому секторі (зокрема монетарної та фіскальної), навряд чи дає змогу робити це на практиці.

Як відомо, Киргизька Республіка у 2011 р. подала заявку на вступ до МС у 2011 р., зажадавши при цьому низку винятків і преференцій, зокрема в часовому вимірі – для поступової адаптації (передусім для легкої промисловості). У Киргизстані середня ставка мита нині 5,1 % від митної ціни (зобов'язання перед СОТ – 7,5 %, а ставка Єдиного митного тарифу МС – 10,6 %). Така ситуація збільшує імпорتنу ціну для китайських товарів (75 % китайського імпорту реекспортується в інші країни Середньої Азії та Росію). Крім того, доведеться збільшити ПДВ із 12 до 17 %. Як позитивні аспекти приєднання Киргизстану до МС зазначаються доступ на ринки (в т.ч. праці) Росії та інших країн МС, підвищення інвестиційної привабливості, відродження текстильної галузі, виробництва будматеріалів, сільського господарства (внаслідок зниження конкуренції з Китаєм) тощо. Серед негативних наслідків вказують на можливе зменшення міжнародної допомоги, скорочення обсягів реекспорту, зростання безробіття (за рахунок падіння імпорту з КНР) та підвищення цін на споживчі товари.

Міжвідомча робоча група з вивчення питання щодо можливості вступу Киргизької Республіки до МС здійснила необхідний аналіз та подала свої рекомендації уряду країни. Відповідно до цих рекомендацій необхідно вжити комплексних заходів, спрямованих на структурну трансформацію економіки з метою збільшення промислового та сільськогосподарського виробництва, а також диверсифікації та збільшення обсягів експорту. Експерти вказали на такі потенційно позитивні наслідки вступу до МС, як скорочення витрат учасників зовнішньоекономічної діяльності (внаслідок спрощення митних формальностей), можливе зростання експортних поставок деяких киргизьких товарів (овочів, молокопродуктів, будівельних матеріалів), які стануть більш конкурентоспроможними в результаті застосування підвищених митних ставок щодо аналогічних товарів з Китаю, а також поліпшення умов працевлаштування у країнах ЄЕП трудових мігрантів із Киргизстану.

Водночас було зазначено, що **на даному етапі для Киргизстану не вигідна гармонізація митного тарифу, оскільки в країну у значних обсягах завозяться необхідні для виробництва та споживання товари й матеріали**. Зважаючи на згадані параметри митних ставок, Киргизстану необхідно фактично понад удвічі підвищити свої митні тарифи. Скоріше, можна очікувати, що за повної гармонізації тарифу

Киргизької Республіки та МС зростуть ціни на внутрішньому ринку на імпортовану продукцію із третіх країн до рівня цін на російському та казахстанському ринках. У разі приєднання до МС, необхідно буде проводити митне оформлення товарів, що ввозяться фізичними особами, за ставками єдиних митних зборів, у результаті чого буде втрачено привабливість імпорту китайських товарів (у т.ч. для реекспорту в суміжні країни Середньої Азії). Відповідно, знизиться привабливість оптових ринків республіки, зайнятість і рівень життя зайнятого в торгівлі населення, а також скоротяться доходи від оподаткування у цій сфері.

Крім того, Киргизькій Республіці, в разі приєднання до МС, необхідно буде провести переговори із країнами-членами СОТ щодо зміни своїх зобов'язань щодо митних тарифів, які не збігаються зі ставками МС⁹.

Таким чином, можна дійти висновку, що **інтеграційні процеси на пострадянському просторі поки що концентруються на реставрації спільного ринку товарів і послуг. Причому цей процес має неоднозначний характер, оскільки на нього постійно впливають політичні чинники (примують учасників прискорювати проходження етапів інтеграції, порушуючи цим підготовку об'єктивно необхідних передумов, що, зрештою, помітно гальмує досягнення проголошеної під час створення МС мети), а також чинники, зумовлені різними позаінтеграційними інтересами (участь у СОТ, співпраця із «третіми» країнами, можливість участі в інших регіональних інтеграціях тощо).**

2. БАЧЕННЯ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ДОВГОСТРОКОВІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Євразійський простір зберігає певний рівень цілісності, тому внаслідок зростання зацікавленості Росії в реінтеграції пострадянського простору інституалізація інтеграційних процесів може прискоритися у середньостроковій перспективі. На сьогодні момент перспективи інтеграції зумовлений велокою часткою (30–40 %) у взаємних поставках продукції обробних галузей промисловості, широким транскордонним рухом населення, значними фінансовими потоками між країнами, близьким технологічним рівнем економічних систем. Проте збережен-

⁹ *Ахматов С.* Кыргызстан и Таможенный союз – «за» и «против»/ С. Ахматов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1288297680>

ня та підвищення якісного рівня інтегрованості на пострадянському просторі без зміни сучасної парадигми центральної стимулюючої ролі з боку РФ (можна визначити як «примус до інтеграції») залежить не стільки від кроків, які вживають для активізації процесів пострадянської інтеграції (створення МС, Євразійського союзу, багатосторонньої зони вільної торгівлі СНД), скільки від умов, пов'язаних зі станом російської економіки, її здатністю «субсидювати» реінтеграцію. З-поміж останніх варто виділити:

- забезпечення порівняно високих темпів економічного розвитку Росії, які мають бути як мінімум не нижчими за середньосвітові;
- забезпечення стійкої технологічної та структурної модернізації російської економіки;
- широке включення пострадянських країн у процеси російської модернізації.

Домінуюча модель економічного розвитку на євразійському просторі – державно-приватне партнерство із застосуванням пострадянських адміністративних методів управління забезпечується або високим рівнем економічних переваг з боку Росії (Білорусь), або вдалою ціною кон'юнктурою на енергоресурси. Імовірність збереження конкурентоспроможності даної моделі в найближчі 20 років є невисокою.

У практичному плані обговорення ефектів формування інтегрованого євразійського економічного простору стане можливим після завершення формування МС і набуття ним повної правосуб'єктності у сфері торговельної політики, приєднання країн учасниць МС до СОТ і ратифікації багатостороннього Договору про зону вільної торгівлі СНД.

Унаслідок значної зацікавленості РФ у посиленні свого політичного впливу на пострадянському просторі російською стороною ініціюється потужна пропагандистська кампанія. Її мета – нейтралізувати занепокоєння реінтегрованих країн, яке виникає внаслідок незначних ефектів інтеграції, замінивши очікуваннями майбутніх вигід, перекопати інші пострадянські країни, що ще не є членами МС (у перспективі ЄЕС), у перевагах євразійської інтеграції. Протягом кількох років міждержавні інституції МС на регулярній основі організують публікацію розрахунків виключно позитивних ефектів євразійської інтеграції для чинних і майбутніх її учасників. Одне з останніх таких досліджень було присвячене прогнозуванню здобутків євразійського економічного простору з участю України у перспективі 2030 р.¹⁰

¹⁰ *Комплексная оценка макроэкономического эффекта различных форм глубокого экономического сотрудничества Украины со странами Таможенного союза и Единого экономического пространства в рамках ЕвразЭС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.eabr.org/general/upload/reports/Ukraine_doklad_rus.pdf*

Як і в попередніх подібних дослідженнях, що здійснюються на регулярній основі, основним базовим припущенням була теза про безальтернативність і безумовну ефективність поглиблення євразійської інтеграції і для чинних членів МС, і для інших пострадянських країн (і особливо України). Так, за даними Центру інтеграційних досліджень Євразійського банку розвитку (ЦІД), найбільші ефекти внаслідок сформованої економічної структури, напрямків зовнішньоторговельних зв'язків і масштабів економіки можна очікувати в Білорусі. Білоруський експорт до ЄП відповідно до модельних розрахунків має подвоїтися (з 18–19 млрд дол. США у 2012 р. до 36–38 млрд дол. США у 2030 р.). До кінця прогнозного періоду експорт у країни ЄП становитиме до 35 % сумарного обсягу ВВП Білорусі. Приріст ВВП Білорусі за цього варіанта до 2030 р. – до 15 % порівняно з базовим сценарієм (відсутність інтеграції).

Результати розрахунків в інтерпретації експертів ЦІД свідчать, що, наприклад, для розвитку білоруської економіки в довгостроковій перспективі успішність інтеграційних процесів на пострадянському просторі буде критично важливою. Так, збільшення частки машинобудування у структурі виробництва Білорусі у 2011–2030 рр. становитиме 3,4 % (збільшення з 12,8 до 16,2 %). Частка деревообробки та целюлозно-паперової промисловості збільшиться з 2,6 до 3,2 %; харчової промисловості – із 7,9 до 8,2 %; сільського господарства – із 7,0 до 7,8 %.

Щодо структури економіки Казахстану, як прогнозує ЦІД, спостерігатиметься поступове зменшення частки добувних секторів (із 28,1 до 22,6 %) і металургії (із 7,7 до 5,0 %). І це, за оцінками ЦІД, є позитивним чинником, оскільки вивільнені ресурси можуть бути використані в машинобудуванні та інших технологічних галузях. Значимо, що сектори, які можуть скоротити свої частки, є прямими конкурентами РФ.

У контексті запропонованої моделі результати створення «МС + Україна» подаються як безумовний вигравш для всіх учасників. Прогнози щодо економічного зростання в умовах ініційованого РФ інтеграційного співробітництва у межах «МС + Україна (ЄП)» засновані на таких припущеннях:

- переорієнтація російського експорту паливно-енергетичних і сировинних ресурсів з ринку країн Заходу на ринок країн ЄП, оскільки збільшення поставок російських паливно-сировинних ресурсів до країн ЄП сприятиме додатковому зростанню економіки, і як наслідок – розширенню місткості ринку для експорту російської продукції;
- реструктуризація експортно-сировинної моделі в РФ за рахунок зростання експорту до країн ЄП продукції машинобудування;

- загальне сповільнення зростання промислового виробництва в Росії, пов'язане насамперед із поступовим сповільненням приросту видобутку палива – нафти й газу;

- розширення взаємного товарообміну продукцією обробних галузей промисловості й сільського господарства, тобто продукції, що за своїми конкурентними можливостями не може бути реалізована на ринках інших країн. Ідеться передусім про машинобудівну продукцію, продукцію сільського господарства, легку та харчову промисловості;

- витіснення імпорту третіх країн із товарних ринків членів МС та України, створення ефекту переорієнтації імпортних поставок на російські товари в результаті підвищення імпортних мит на товари країн-конкурентів РФ (Китай, ЄС);

- концентрація транспортно-логістичних можливостей (на противагу конкуруючим зусиллям ЄС щодо створення транзитних коридорів із Китаю до Європи через азіатські країни (із залученням Казахстану, Туреччини), а також усунення загроз для РФ, пов'язаних із розвитком транзитного коридору Балтійське море – Чорне море.

Із припущень, які відображають стратегічні інтереси РФ на теренах СНД, логічно, що «мотиватором» (стимула, компенсатора тощо) для приєднання до МС Україні можуть бути запропоновані більш дешеві ціни на енергоносії. Російські економісти прогнозують зростання ВВП унаслідок дії таких чинників, як скасування мита на торгівлю енергоносіями, потенційне збільшення експорту продукції вітчизняного виробництва до країн-членів МС, розвиток кооперації та зменшення трансакційних витрат. Стосовно економіки РФ, то ЦІД вважає, що внаслідок непорівнянних з іншими країнами МС масштабів результати процесів інтеграції на пострадянському просторі не матимуть визначального впливу на динаміку ВВП Росії. Водночас розвиток інтеграційних зв'язків дасть змогу Росії до кінця прогнозного періоду додатково одержувати близько 2 % базового рівня ВВП за рік.

Загалом, за розрахунками ЦІД, поглиблення інтеграції всередині МС Росії, Казахстану й Білорусі за рахунок розвитку торговельних зв'язків, кооперації виробництва та вирівнювання технологічного рівня розвитку приведе до того, що до кінця прогнозного періоду сукупний річний ВВП цих країн буде приблизно на 2,5 % більшим, ніж їх сукупний ВВП за відсутності інтеграції. Припускається, що до 2030 р. накопичений приріст національного ВВП буде досягнутий за рахунок збільшення нагромадження основного капіталу, взаємних інвестицій, підвищення конкурентоспроможності економік (зростання продуктивності, тобто зменшення у ВВП частки первинних ресурсів і збіль-

шення частки вартості, доданою обробкою) і зростання торговельного обороту і всередині ЄЄП, і з партнерами поза його межами.

За оцінками ЦІД, у розвитку відносин України та країн ЄЄП можливий цілий спектр сценаріїв: 1) збереження статус-кво, участь в Угоді про зону вільної торгівлі (ЗВТ) у СНД; 2) запровадження угоди про «глибоку та всеосяжну» ЗВТ із Євросоюзом; 3) вступ України до Євразійського економічного союзу. Однак максимальний позитивний ефект Україна може очікувати лише при вступі до ЄЕС із подальшою глибокою технологічною конвергенцією. Базовим припущенням цього сценарію є те, що «енергоємність і матеріалоемність української економіки знижуватимуться швидшими темпами, виходячи на рівень поки що більш передової російської економіки»¹¹. Цей самий чинник, за прогнозами ЦІД, обумовить значну диверсифікованість української економіки: частка машинобудування наприкінці прогнозного періоду збільшиться з 5,9 до 7,7 % від сумарного обсягу валового випуску; частки металургії та сільського господарства – зменшаться, тобто загально, як вважають експерти Євразійського банку, структура української економіки стане більш збалансованою.

Опрацювання концептуальних підходів розвитку МС (і в перспективі – ЄЕС) та розроблення практичних інструментів зовнішньоекономічної політики (де провідна роль належить РФ) здійснюються значною мірою з урахуванням впливу на сусідні країни з боку Євросоюзу, Китаю, Туреччини. Для подальших перспектив реальну загрозу ЄЕС формує європоцентристська модель інтеграції, коли фактична інтеграція Євразійського економічного простору здійснюється через Євросоюз. У майбутньому ЄС дійсно може ще більшою мірою посилити нинішній статус інтеграційного ядра, навколо якого через систему двосторонніх лібералізованих угод сформується т.зв. м'яка зона інтеграції з участю МС, інших країн СНД, ЄАСТ, Балканських держав, Туреччини.

За такого сценарію інтеграція відбуватиметься за відпрацьованим у ЄС сценарієм, відображеним, у т.ч. в угодах про асоціацію, коли країна-партнер дедалі щільніше втягується в орбіту економічного впливу та інтересів Євросоюзу, сприймає систему регулювання, що діє в ЄС, тощо.

Загалом, зазначений сценарій є діючою моделлю інтеграції, наприклад для Молдови, Туреччини, частково – України, що закономірно, з огляду на економічний вплив ЄС (22 % світового паритетного ВВП проти 3 %

¹¹ *Комплексная оценка макроэкономического эффекта различных форм глубокого экономического сотрудничества Украины со странами Таможенного союза и Единого экономического пространства в рамках ЕврАзЭС [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.eabr.org/general/upload/reports/Ukraine_doklad_rus.pdf*

для Росії та 1,3 % для інших країн СНД) і накопиченого об'єднаними процесами досвіду проведення єдиної торговельної політики відносно третіх країн. Головна перевага цього шляху в тому, що він, очевидно, є найпростішим і найкоротшим за рахунок потенціалу ЄС.

З метою мінімізації негативних наслідків для Росії від реалізації європоцентристського сценарію РФ може спробувати форсувати т.зв. блокову інтеграцію, за якої центр впливу у формуванні Євразійського економічного простору зміститься на вибудовування інтеграційних відносин між МС – ЄЕП та Євросоюзом. Можна припустити, що у результаті взаємодії (між торговельними блоками з'являться шанси більш збалансовано відображати інтереси сторін) Росія прагнутиме домогтися врахування власних інтересів (і обмежити можливості партнерів та/або конкурентів) під час обговорення угод про вільну торгівлю між ЄС та іншими країнами СНД.

Ще одним зі сценаріїв розвитку євразійської інтеграції може стати «переростання» зони вільної торгівлі країн СНД на основі міжнародно-визнаних норм і правил (СОТ) у повноцінне регіональне інтеграційне об'єднання, спроможне до інституційного розвитку й поглиблення зв'язків між країнами-учасниками та іншими блоками. Потенційна зазубованість інтеграції, що розвивається на фундаменті угод про вільну торгівлю, зумовлена такими чинниками.

По-перше, наближається до завершення установчий процес створення багатосторонньої зони вільної торгівлі СНД (у ньому беруть участь МС та інші країни СНД, крім Туркменистану). Угода про ЗВТ СНД відповідає нормам і правилам багатосторонньої системи регулювання торгівлі, що входить до пакету документів СОТ. А це дає змогу забезпечити для його учасників і можливість членства у СОТ, і сумісність із зобов'язаннями щодо третіх країн-членів СОТ і їхніх союзів. В угоді охоплений весь комплекс питань регулювання торгівлі товарами в СНД, у т.ч. положення у сфері субсидій і конкуренції, гармонізацію технічного, санітарного й фітосанітарного регулювання, спрощення митних процедур, а також створення механізму вирішення суперечок. Принциповий момент – договір відкритий для приєднання третіх країн.

По-друге, внаслідок певного зміщення центру світового зростання в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) прискореними темпами реалізується проект Транстихоокеанського партнерства (ТТП) у межах багатосторонньої зони вільної торгівлі за участі США. Причому, що важливо, Транстихоокеанське партнерство формується у спосіб приєднання нових учасників, у т.ч. США, до вже існуючого з 2006 р. у форматі багатосторонньої зони вільної торгівлі товарами й послугами Транстихоокеанського стратегічного економічного партнерства,

що спочатку складалося з Брунею, Нової Зеландії, Сінгапуру й Чилі. Нині, крім названих країн, у проєкті беруть участь США, Австралія, Перу, В'єтнам, Малайзія. Активно запрошують Японію, виявляють зацікавленість Канада, Південна Корея, Таїланд. Мета проєкту – створення до 2020 р. ЗВТ, що охоплює більшість країн АТР. Якщо всі країни, які ведуть переговори, братимуть участь у проєкті ТТП, об'єднаний ВВП членів ЗВТ становитиме 40 % від ВВП усього світу. При цьому на частку США та Японії припадає 90 % ВВП самого ТТП.

По-третє, незважаючи на кризу, ЄС залишається активним учасником у створенні ЗВТ із третіми країнами.

Отже, формат співробітництва через інститути ЗВТ є більш простим в аспекті врахування національних інтересів, але також і більш складним – з погляду координації на наднаціональному рівні (тобто коли одна або кілька країн прагнуть домінувати в інтеграційних процесах з іншими торговельними блоками). За даного варіанта необхідний скоординований формат ведення торговельних переговорів учасниками ЗВТ СНД із третіми країнами та їхніми об'єднаннями, чого досягти майже нереально. По-перше, процес переговорів щодо багатосторонньої ЗВТ через значну кількість різнорідних учасників буде дуже складним, конфліктним і затяжним; по-друге, у доступній для огляду перспективі за жодних умов учасникам не вдасться вийти за межі класичної зони вільної торгівлі товарами (тобто не вдасться реалізувати проєкт «ЗВТ+»); по-третє, для низки країн СНД такий шлях цілком може здатися невинувато складним і таким, що обмежує їхні можливості й інтереси у поглибленні співробітництва з ЄС (для України, яка форсує переговори про ЗВТ з ЄС, він узагалі є неприйнятним).

Варто мати на увазі, що формування широкого євразійського інтеграційного об'єднання з послідовним якісним удосконаленням форм і методів економічного й політичного співробітництва залежить від успішності вирішення питань підвищення конкурентоспроможності економік інтеграційного ядра, оскільки цей чинник є вирішальним у мінливій конфігурації глобальної економіки.

3. МЕТОДИ ОЦІНКИ, ВИХІДНА ІНФОРМАЦІЯ ТА СЦЕНАРІЇ ЗМІН

Лібералізація міжнародних торговельних стосунків є провідним трендом світової економіки за останні півсторіччя. Проте від часу, коли багатосторонні торговельні переговори в межах СОТ (*the Doha*

Round), спрямовані на кардинальну лібералізацію торгівлі, зайшли у глухий кут, альтернативним шляхом продовження лібералізації стало укладання численних угод про вільну торгівлю на дво- і багатосторонньому рівнях.

Регіональні торговельні союзи (РТС) набули поширення протягом останніх двадцяти років, особливо після зупинки на невизначений термін чергового раунду «Доха-розвиток» переговорів у межах СОТ. Станом на лютий 2013 р. СОТ інформувала про близько 247 чинних РТС¹². За даними Світового банку, в середньому країна-член СОТ мала регіональні угоди з понад 15 країнами-партнерами¹³, які при цьому переважно є членами кількох торговельних союзів.

Перший ґрунтовний аналіз регіональних торговельних блоків (ЗВТ і МС) було запропоновано ще в 1950 р.; зокрема було введено в науковий аналіз поняття «відхилення торгівлі» та «створення торгівлі»¹⁴ «Створення торгівлі» пов'язане із ситуацією, коли країни-члени розпочинають торгувати товарами та послугами один з одним після створення РТС, тоді як раніше вони виробляли продукцію для власного внутрішнього ринку. «Відхилення торгівлі» є наслідком зміни напрямку торговельних потоків, коли країни-члени РТС заміщують імпорту від зовнішніх партнерів на користь партнерів з РТС. **Очевидно, що за умови створення торгівлі, заснування РТС відповідає меті інтеграції, водночас відхилення торгівлі свідчить про невідповідність РТС досягненню мети стабільного економічного зростання.**

РТС є переважно міжнародними організаціями, що діють на підставі угод про зону вільної торгівлі (ЗВТ) та угод про митний союз (МС). ЗВТ усувають бар'єри в торгівлі товарами й послугами між країнами-членами, проте дають змогу окремим членам встановлювати власні тарифи щодо третіх сторін. МС засновані на більш жорсткому регулюванні, оскільки такі міжнародні організації набувають якості єдиного агента на світових ринках і мають єдиний тарифний режим. **Торговельні союзи розрізняються за структурою, проте мають однакову мету – знизити торгові бар'єри між країнами-членами.**

Сучасні дослідження підтверджують припущення щодо чинників ефективності РТС. Як зазначається у звіті Світового банку за 2012 р.¹⁵,

¹² List of all RTAs [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rtais.wto.org/UI/PublicAllRTAList.aspx>

¹³ Regional Trade Agreements // World Bank Policy Research Working Paper. – № 5314.

¹⁴ The Customs Union Issue, New York: The Carnegie Endowment for International Peace, 1950.

¹⁵ World Development Indicators. – 2012.

для того, щоб країна отримала реальні вигоди від інтеграції, недостатньо простого зниження тарифів та усунення квот. Економічні вигоди від конкуренції та масштабу не можуть бути досягнуті, якщо зберігаються інші бар'єри, що розділяють ринки і перешкоджають вільному руху товарів, послуг та інвестицій. Цього висновку можна дійти з аналізу регіональних торговельних блоків, які зберігають обмеження задля захисту торгівлі всередині об'єднання, у т.ч. антидемпінгові, компенсаційні мита, захисні заходи з метою екстреного вирішення проблем платіжного балансу або захисту промисловості від імпорту; низку інших бар'єрів, пов'язаних із різними стандартами на продукцію, дискримінацією у сфері державних закупівель, громіздкими прикордонними формальностями тощо. **Головна вада такої інтеграції для окремої країни, що приєднується до блоку із сильним тарифним і нетарифним захистом внутрішнього торговельного простору – у переорієнтації торгівлі, де члени відмовляються від торговельних партнерів, які є більш ефективними, мають ліпші цінові пропозиції поза межами торговельного блоку, на користь менш ефективних, з більш високою вартістю виробників, які є членами РТС.**

Для кількісної оцінки впливу РТС економістами використовується гравітаційна модель (GM^{16}) і модель загальної рівноваги (CGE^{17}). Гравітаційні моделі оцінюються за фактичними даними торговельної статистики, а модель CGE використовується для моделювання та розроблення сценаріїв. Типові (але не аксіоматичні) висновки щодо впливу РТС полягають у тому, що: а) країни, які знаходяться за межами блоку, майже завжди програють; б) РТС зазвичай викликає ефект «створення торгівлі», проте цей ефект є незначним; в) різні члени РТС отримують різні вигоди від регіональної інтеграції, зокрема менші країни зазвичай мають більший приріст експорту¹⁸. Крім того, експерти вважають, що т.зв. РТС «Південь–Північ» (угоди між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються), виявляються більш вигідними для менш розвинених країн, ніж аналогічні РТС «Південь–Південь», що об'єднують країни із майже однаковим рівнем розвитку. Також дослідники вказують на те, що з-поміж РТС зони вільної торгівлі є блоками з більш низьким рівнем тарифів порівняно з митними союзами.

Представлені в цьому дослідженні висновки щодо загальноекономічних наслідків реалізації різних сценаріїв взаємодії України з МС

¹⁶ З англ. Gravity Model.

¹⁷ З англ. Computable General Equilibrium Models.

¹⁸ *The Global Economic Prospects 2005: Trade, Regionalism and Development* / World Bank. – Washington D.C., 2005.

РФ, Білорусі, Казахстану (та ЄЕП) отримані на основі аналізу динаміки розвитку країн МС до та після заснування МС, аналізу результатів кількісних оцінок змін умов торгівлі та їхнього впливу на окремих членів інтеграційного блоку¹⁹. Зокрема проаналізовано досвід прогнозування результатів вступу України до СОТ і реальних показників експортно-імпоротної діяльності протягом наступних трьох років²⁰, проаналізовано макроекономічні показники (випуск, ВВП, внутрішні ціни і зайнятість, у т.ч. в розрізі окремих видів економічної діяльності) країн МС, макроекономічних показників діяльності національної економіки тощо.

Головна ідея застосованого методу полягає у використанні моделі загальної економічної рівноваги «Альфа»²¹ як структурної моделі економіки та моделюванні за її допомогою реакції економічної системи на зміни чинників, пов'язаних і із зовнішньоекономічною, і з інвестиційною та промисловою політиками.

Автори пропонують розглянути три базові сценарії економічного розвитку України, що передбачають 1) поступову, «м'яку» інтеграцію з МС (ЄЕС); 2) швидкий вступ, або «жорстку інтеграцію»; 3) збереження status quo у стосунках з МС із розширенням співробітництва з використанням формату ЗВТ і секторальною кооперацією.

Відповідно до більш загального сценарію «Україна вступає до МС» представлено моделювання двох типів інтеграції, розрахованих як окремі сценарії. Перший сценарій – «м'якої інтеграції», другий – «жорсткої

¹⁹ Останнім часом було проведено низку досліджень, метою яких була кількісна оцінка перспектив входження України в МС із використанням гравітаційної моделі вигід та втрат для національної економіки. Серед основних досліджень, результати яких використовувалися для аналізу такі: *Vasily Astrov*, Peter Havlik and Olga Pindyuk. Trade integration in the CIS: Alternate options, economic effects and policy implications for Belarus, Kazakhstan, Russia and Ukraine The Vienna Institute for International Economic Studies, July 2012.; *Lúcio Vinhas de Souza* An Initial Estimation of the Economic Effects of the Creation of the EurAsEC Customs Union on Its Members [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/INTPREMNET/Resources/EP47.pdf>; *Movchan Veronika*, Ricardo Giucci. Quantitative Assessment of Ukraine's Regional Integration Options: DCFTA with European Union vs. Customs Union with Russia, Belarus and Kazakhstan Berlin/Kyiv, November 2011, Policy Paper Series [PP/05/2011], German Advisory Group, Institute for Economic Research and Policy Consulting; *Shepotylo, O* A Gravity Model of Net Benefits of EU Membership: The Case of Ukraine // Journal of Economic Integration, 25-4: p. 676–702.

²⁰ *Клименко І.* Три роки членства у СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період / І. Клименко, О. Федірко, І. Ус. – К.: НІСД, 2011. – 91 с.

²¹ *Харазішвілі Ю. М.* Теоретичні основи системного моделювання соціально-економічного розвитку України: монографія / Юрій Михайлович Харазішвілі. – К.: ТОВ «Поліграф-Консалтинг», 2007. – 324 с.

інтеграції». Сценарій «Україна поза МС» передбачає, що Україна загалом збереже *status quo* у стосунках з МС у межах угоди про ЗВТ СНД. Проте ця модель не враховуватиме таке важливе припущення, що кардинальним чином впливатиме на перебіг подій за сценарієм «Україна поза МС», як формування поглибленої зони вільної торгівлі з ЄС.

Сценарій змін щодо динаміки української економіки формувався на базі припущення щодо змін у базових показниках соціально-економічного розвитку, починаючи із 1 січня 2014 р.

4. МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ІЗ КРАЇНАМИ МИТНОГО СОЮЗУ НА МАКРОПОКАЗНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

4.1. Базовий сценарій

Прогнозування соціально-економічного розвитку України до 2017 р. здійснювалося за допомогою макромоделі загальної економічної рівноваги «Альфа», яка реалізує взаємодію моделей функцій сукупного попиту і сукупної пропозиції.

Основні припущення базового сценарію полягають у такому.

1. Економіка України у 2013 р. розвиватиметься в умовах невідомості щодо розв'язання боргової кризи в зоні євро та можливого скорочення інвестиційної активності у країнах БРІК. Головним ризиком розвитку економіки у коротко- та середньостроковій перспективі є недостатня ресурсна база для впровадження соціально-економічних реформ, передбачених Програмою економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава».

2. Економіка України у 2013–2017 рр. розвиватиметься у таких зовнішніх умовах. Під впливом кризи в зоні євро світова економічна кон'юнктура залишатиметься досить нестабільною, проте негативні тенденції послабляться. Так, темп зростання світового ВВП у 2013 р. прогнозується на рівні 3,5 %, при цьому в розвинених країнах – 1,4 % (очікуване у 2012 р. – 1,3 %) ²². У еврозоні прогнозується продовження спаду до –0,2. При цьому разом з очікуваною рецесією в еврозоні ВВП країн, що розвиваються, передбачається на рівні 5,5 %

²² За оцінками *World economic outlook* на січень 2013 р.

(очікуване у 2012 р. – 5,1 %). У 2013–2017 рр. очікується **повільне** відновлення зростання світової економіки внаслідок поступового подолання кризи. Найбільші ринки для українського експорту поступово почнуть відновлюватися в середньостроковій перспективі, однак темпи зростання будуть незначними: від 3,3 % у 2013 р. до 7 % у 2017 р. Висока ціна на газ змушуватиме виробників запроваджувати енергозберігаючі технології; водночас збільшення власного видобутку сировинних матеріалів та укладення договорів з ЄС щодо постачання більш дешевого (порівняно з російським) газу поступово зменшуватиме обсяги імпорту товарів. Тому, починаючи з 2015 р., темпи зростання імпорту порівняно з експортом поступово зменшуватимуться (рис. 6).

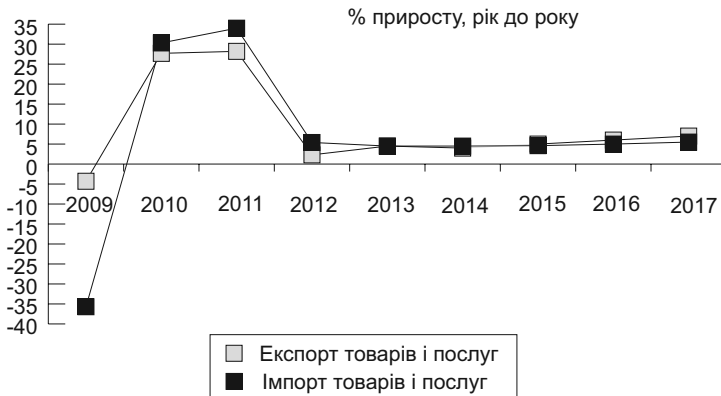

Рис. 6. Прогнозна динаміка темпів приросту експорту й імпорту товарів і послуг (за методологією платіжного балансу)

Цьому сприятимуть²³:

- подальша гармонізація податкового, валютного, митно-тарифного, зовнішньоекономічного та цивільного законодавства із законодавством ЄС та СОТ;
- здійснення державної політики, спрямованої на оптимізацію структури імпорту і збалансування зовнішньої торгівлі;

²³ *Україна*: перспективи розвитку: консенсус-прогноз Міністерства економічного розвитку і торгівлі. – 2012. – 9 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=73499

- вжиття заходів щодо підтримки й розвитку експортного потенціалу вітчизняних товаровиробників, що сприятиме збільшенню у структурі експорту високотехнологічної продукції;
- захист зовнішньоекономічних інтересів України у сфері торгівлі товарами й послугами під час багатосторонніх торговельних переговорів СОТ раунду «Доха-Розвиток»;
- реалізація економічних інтересів України шляхом закріплення на ринках держав, що вступають до СОТ;
- підготовка та укладення угод про вільну торгівлю із перспективними торговельними партнерами України.

Для прогнозування доходів і видатків зведеного бюджету використовується встановлена статистична залежність, яка в ітераційному режимі дає змогу узгодити обсяги доходів і видатків зведеного бюджету з обсягами ВВП (рис. 7). Аналогічна залежність існує між номінальною заробітною платою і наявним доходом домогосподарств.

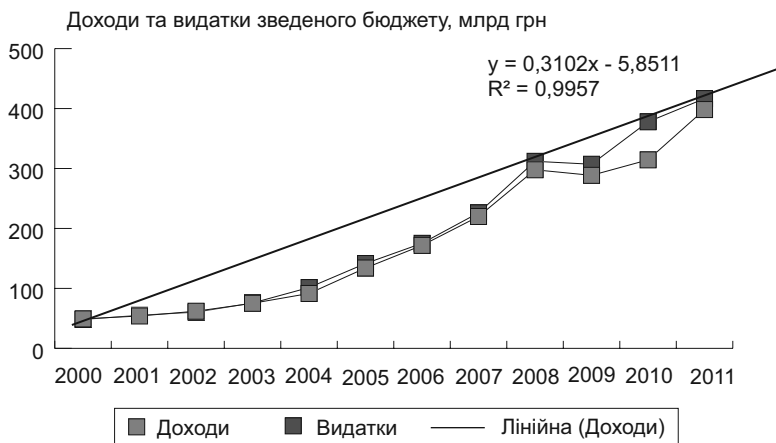

Рис. 7. Статистична залежність доходів і видатків зведеного бюджету від обсягів ВВП

Використовуючи наведені прогнозні дані в макромоделі відповідно до зроблених припущень, отримаємо перелік макропоказників, що відображають соціально-економічний розвиток України до 2017 р. (табл. 1).

Таблиця 1

**Основні прогностичні макропоказники
соціально-економічного розвитку України до 2017 р.*
(базовий сценарій) (складено в березні 2013 р.)**

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Реальний сектор, млрд грн	–	–	–	–	–	–
Номінальний ВВП	1408,9	1482,3	1516,7	1574,7	1704,1	1863,0
Споживання	1269,6	1337,4	1381,5	1416,6	1507,9	1619,7
Валове нагромадження	257,335	266,7	278,5	306,6	345,0	390,0
Чистий експорт товарів і нефакторних послуг	–115,2	–131,8	–143,3	–148,4	–153,0	–146,7
Реальний сектор, індекс, рік до року	–	–	–	–	–	–
Реальний ВВП	100,2	101,3	101,8	102,5	103,2	103,3
Споживання	115,3	101,3	100,3	100,5	104,3	104,3
Валове нагромадження	87,11	100,4	103,4	109,2	107,2	106,8
Інфляція, індекс	–	–	–	–	–	–
Дефлятор ВВП (середній за рік)	108	103,2	101,1	100,8	104,9	105,8
Індекс споживчих цін (середній за рік)	101	104	103	102	102	103
Зовнішній сектор, млрд дол. США	–	–	–	–	–	–
Обсяг експорту товарів і послуг	89,44	92,38	96,08	100,88	106,94	114,42
Обсяг імпорту товарів і послуг	103,79	108,46	113,34	118,55	124,44	131,28
Сальдо торговельного балансу	–14,35	–16,07	–17,26	–17,67	–18,0	–16,86
Зовнішній сектор, % до ВВП	–	–	–	–	–	–
Обсяг експорту товарів і послуг	50,9	51,5	52,6	53,8	53,3	53,4
Обсяг імпорту товарів і послуг	59,3	60,4	62,0	63,2	62,0	61,3

Закінчення табл. 1

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Сальдо торговельного балансу	8,2	8,9	9,3	9,4	8,9	7,9
Зовнішній сектор, % рік до року	–	–	–	–	–	–
Обсяг експорту товарів і послуг	100,7	103,3	104,0	105	106,0	107
Обсяг імпорту товарів і послуг	104,8	104,5	104,5	104,5	104,9	105,5
Обмінний курс (середній), грн/дол. США	8,03	8,2	8,3	8,4	8,5	8,7
Зведений бюджет, млрд грн	–	–	–	–	–	–
Усі доходи	445,4	460	480	500	530	560
Усі видатки	492,4	515	550	565	595	620
Загальний баланс	–47	–55	–70	–65	–55	–60
Зведений бюджет, % до ВВП	–	–	–	–	–	–
Усі доходи	31,6	31,2	31,6	31,7	31,1	30,1
Усі видатки	34,9	34,9	36,3	35,9	34,9	33,3
Загальний баланс	3,33	3,73	4,6	4,1	3,22	3,22
Грошова маса (на кінець періоду), млрд грн	771,3	880	1000	1140	1300	1500
% до попереднього року	12,3	14,2	13,6	14	14	15,4
Наявність населення, млн осіб	45,593	45,489	45,416	45,372	45,358	45,375
% до попереднього року	99,75	99,77	99,84	99,9	99,97	100,0
Чисельність безробітних, млн осіб	1,821	1,756	1,676	1,589	1,532	1,378
Рівень безробіття, %	8,22	7,94	7,59	7,21	6,95	6,26
Середньомісячна заробітна плата, грн	3025	3200	3280	3350	3560	3800
Наявний дохід населення, млрд грн	1093,0	1098,3	1110,7	1139,7	1229,1	1353,1
Частка ВВП у випуску	0,430	0,430	0,430	0,430	0,430	0,430

*Розрахунок авторів

Використовуючи запропонований методологічний підхід до інтегрального оцінювання соціально-економічного розвитку²⁴, отримаємо динаміку інтегрального індексу соціально-економічного розвитку, абсолютне значення якого визначатиме рівень інноваційності, а його відносні зміни – ступінь інноваційності для базового сценарію (рис. 8).

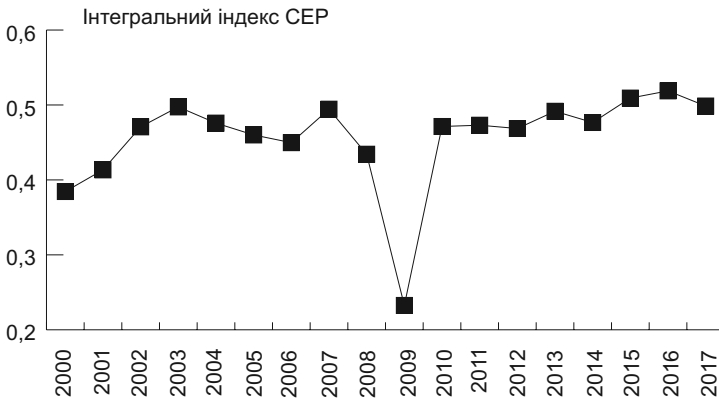

Рис. 8. Динаміка інтегрального індексу соціально-економічного розвитку України (базовий сценарій)

Як свідчать розрахунки, інтегральний індекс соціально-економічного розвитку або рівня інноваційності, що відображає якісні характеристики розвитку, після 2012 р. починає зростати і з 2015 р. виходить на докризовий рівень.

Для повного уявлення про процеси, що відбуваються, доцільно виділити з інтегрального індексу *економічний* і *соціальний* складники (рис. 9). Така реалізація дає змогу отримати окремо показники динаміки соціального й економічного розвитку. Практична стабілізація рівня соціального розвитку стримує подальший розвиток, який міг би бути значно ліпшим.

²⁴ *Харазішвили Ю. М.* Інноваційність як характеристика якості соціально-економічного розвитку / Ю. М. Харазішвили // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки : мат-лы XVI конференції, Алушта – Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2012. – С. 175–180.

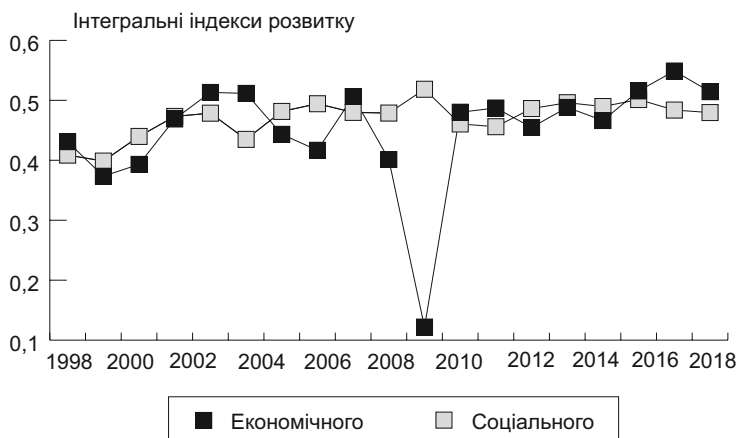

Рис. 9. Динаміка інтегральних індексів економічного та соціального розвитку України (базовий сценарій)

Важливою інформацією для здійснення керованого впливу на стан соціально-економічного розвитку є знання вагових коефіцієнтів інтегральних індексів, отриманих методом головних компонент пакету «статистика» для економічних і соціальних індикаторів. Згортка економічного та соціального складників інтегрального індексу соціально-економічного розвитку дає такі вагові коефіцієнти: економічний складник – 0,553608, соціальний складник – 0,553608. Тобто незначно переважаючий вплив на інтегральний індекс соціально-економічного розвитку України має економічний складник:

Економічні індикатори	Соціальні індикатори
Узагальнена продуктивність – 0,119268	Оплата праці у випуску – 0,191388
Тіньова економіка – 0,216966	Використання праці – 0,091433
Технологія виробництва – 0,115640	Тіньова заробітна плата – 0,192129
Потенційні можливості – 0,176995	Тіньова зайнятість – 0,192104
Темп НТП – 0,135057	Видатки на освіту – 0,117489
Темп приросту ВВП – 0,236074	Видатки на охорону здоров'я – 0,095638
	Видатки на НТР – 0,119818
Економічний складник – 0,553608	Соціальний складник – 0,553608

*Розрахунки авторів

З-поміж економічних індикаторів найбільшу вагу мають рівень тінізації економіки й темп приросту ВВП; з-поміж соціальних – рівні оплати праці у випуску, тіньової заробітної плати і рівень тіньової зайнятості. Загалом вага економічного складника перевищує вагу соціального, і це зрозуміло, оскільки соціальний складник є результатом економічної діяльності.

Запропонований метод діагностики економічних систем на основі синтезу інтегрального індексу соціально-економічного розвитку враховує показники, що характеризують якість економічного розвитку і дає змогу оцінити кінцевий результат розвитку країни за різними сценаріями, рівень і ступінь інноваційності соціально-економічного розвитку, розгорнути інтегральний індекс у систему індикаторів для оцінення складників соціально-економічного розвитку й визначити напрям зростання внаслідок впливу на структурні елементи. Детальний аналіз складників інтегральних індексів соціально-економічного, економічного та соціального розвитку дає змогу визначити *«вузькі місця»* і може бути основою для прийняття рішень щодо вступу до МС.

5. СЦЕНАРІЙ 1. «УКРАЇНА ВСТУПАЄ ДО МС: М'ЯКА ІНТЕГРАЦІЯ»

5.1. Кількісні припущення для сценарію 1: «Україна вступає до МС: м'яка інтеграція»

Прогнозування соціально-економічного розвитку України у середньостроковій перспективі для цього та двох інших сценаріїв здійснювалося за допомогою макромоделі загальної економічної рівноваги «Альфа». Припущення щодо впливу інтеграційних процесів на динаміку експорту, імпорту й інвестицій зроблені з урахуванням результатів моделювання динаміки розвитку країн МС–РФ, РБ, РК та України (зокрема зважаючи на реальні для МС і прогнозовані для України зміни в умовах торгівлі внаслідок входження до регіонального торговельного блоку), що були виконані Віденським інститутом міжнародної економіки, а також Німецькою консультативною групою та Інститутом економічних досліджень і політичних консультацій. Дослідження відображають результати діяльності МС за 2010–2011 рр. Згідно з отриманими результатами для сценарію «Україна вступає до МС: м'яка інтеграція» зміни макропоказників відносно базового сценарію, а саме відносні відхилення в обсягах імпорту становитимуть –2,9 %

від прогнозованого обсягу в короткостроковій перспективі та $-4,7\%$ – у середньостроковій. Щодо динаміки зовнішньоекономічної діяльності в короткостроковому періоді, то вплив на зовнішню торгівлю чинника «м'якої інтеграції» України до МС формуватиметься відхиленням від базового показника на експорт -5% і на імпорт $-2,9\%$. У середньостроковому періоді зміни в експорті становитимуть $+0,9\%$, в імпорті $-4,7\%$. Сценарні умови негативно впливатимуть на динаміку інвестицій: позитивний показник $0,9\%$ (у короткостроковій перспективі) погіршуватиметься до $2,1\%$ (у середньостроковому періоді).

У результаті моделювання прогнозних макропоказників соціально-економічного розвитку за сценарієм «м'якої інтеграції» в короткостроковому періоді темпи приросту ВВП становитимуть $-1,8\%$, у середньостроковому $+4,8\%$. Прогнозується зниження показника споживання у короткостроковому періоді на $5,3\%$ з поступовим відновленням позитивної динаміки до $6,3\%$ відповідно, зміни у валовому нагромадженні прогнозуються на рівні $+3,3$ та $-2,8\%$ відповідно. Щодо показників динаміки у зовнішньому секторі, то, порівняно з попереднім роком, у короткостроковому періоді спостерігатиметься скорочення експорту на $1,0\%$ із подальшим зростанням на $7,8\%$ у середньостроковому періоді, відповідні показники імпорту становитимуть $1,6$ та $0,7\%$.

5.2. Стратегія позиціонування України у світовому поділі праці за даного сценарію

Основними наслідками (ризиками) сценарію є консервація наявного рівня конкурентоспроможності національної економіки (сировинний профіль зовнішньої торгівлі, низька додана вартість, постачання на світові ринки продукції, конкурентоспроможної переважно за рахунок нижчих цін). Також можна очікувати погіршення структури імпорту (зниження його технологічного рівня через зростання імпортних тарифів і переорієнтацію на постачальників МС – особливо актуальне для імпорту транспортних засобів).

Діапазон варіацій сценарних умов «м'якої інтеграції» передусім визначатиметься умовами доступу до ресурсних запасів МС – повільними темпами розширення та низьким рівнем. Інакше кажучи, процеси пригнічення динаміки пострадянської трансформації національної економіки характеризуватимуться поступовістю й низькими темпами з огляду на наявний високий рівень взаємодії України з країнами МС на інституційному та корпоративному рівнях.

У міжнародному поділі праці країни СНД позиціонуються як виробники сировинних товарів – енергоресурсів, аграрної, металургійної та хімічної сировини. Загальна товарна структура зовнішньої торгівлі СНД має незбалансований характер: в експорті переважають сировинні продукти, а в імпорті – вироби обробної промисловості. У структурі експорту країн СНД близько 57 % становить мінеральне паливо (рис. 10), що значно відрізняється від структури світової торгівлі, де більша частина експорту станом на 2011 р. (майже 35 %) припадає на продукцію машинобудівної і транспортних галузей, а на мінеральне паливо припадає всього 18 %. Це дає підставу стверджувати, що мінеральне паливо є сферою спеціалізації СНД у міжнародній торгівлі, тому що саме у цій сфері регіональний блок має виявлену порівняльну перевагу. Разом з тим значна частка енергетичної сировини в експорті вказує на чинники розбалансованої і досить специфічної структури економіки двох із трьох країн МС.

Зовнішньоекономічний профіль України (в аспекті сировинного складника в експорті) нині несуттєво відрізняється від ситуації у решти членів СНД (особливо членів МС, оскільки за рівнем розвитку економіки Росії, Білорусі та Казахстану залишаються подібними до української).

Проте відповідно до динаміки зовнішньоекономічної діяльності протягом останніх 10 років чітко виокремилися найбільш конкурентоспроможні²⁵ сектори, що сформували специфічний експортний портфель України, куди входять позиції, що, з одного боку, є конкуруючими з членами МС, а з іншого, навпаки, – зорієнтованими виключно на ринки СНД. Так, найбільш конкурентоспроможними українськими товарами на світових ринках є чорні метали й вироби з них, зернові та олійні культури, добрива, залізничне обладнання. Конкурентні переваги останньої експортної позиції сформовані переважно за радянських часів і, відповідно, мають локалізацію, обмежену територією країн колишнього СРСР. Власне, відображенням цього факту є те, що основними імпортерами залізничного обладнання, яке виробляється в Україні, є країни СНД (передусім Росія та Казахстан).

²⁵ Див., наприклад, *Вавришук В. В.* Торговельна спеціалізація України: про що свідчать виявлені порівняльні переваги / В. В. Вавришук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NaUKMA/Econ/2006_56/07_vavryshchuk_v.pdf; Див. також: *Бураковський І.* Оцінка потреб України у галузі сприяння міжнародній торгівлі. Вплив торговельної політики на людський розвиток / І. Бураковський, В. Мовчан – К.: Регіональне бюро ПРООН для Європи та країн СНД, 2011 – 122 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.undp.org.ua/files/ua_52916AfT_ukr\(web\).pdf](http://www.undp.org.ua/files/ua_52916AfT_ukr(web).pdf)

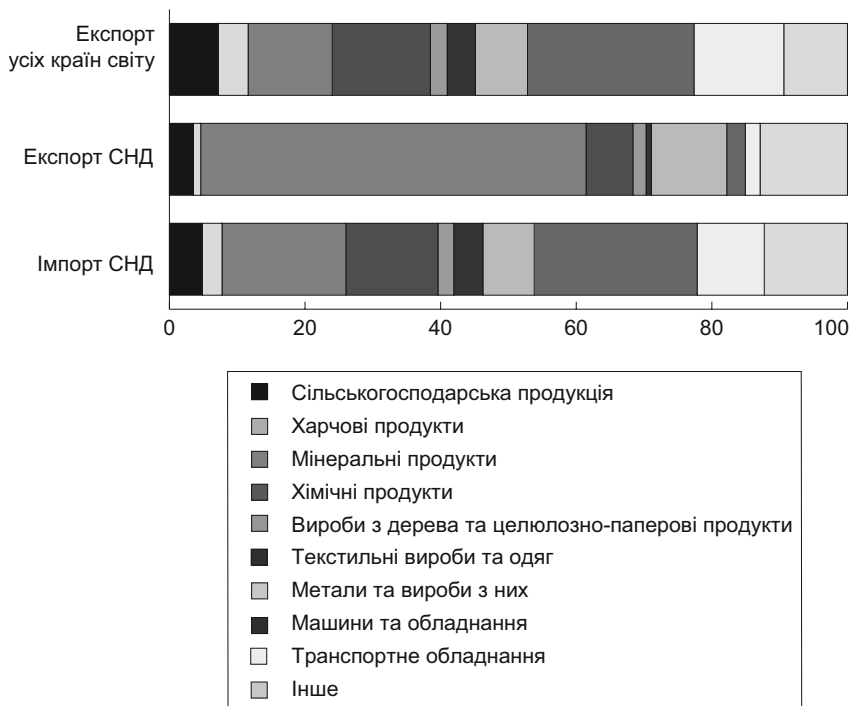

Рис. 10. Товарна структура зовнішньої торгівлі СНД і світової торгівлі у 2011 р.

Джерело: Міжнародний торговельний центр (Intracem²⁶), розрахунки авторів

5.3. Енергетичний складник

Ми виходимо з того, що Угоди про формування МС не передбачають уніфікації митного регулювання для продукції нафтогазового сектору. Тому даний сценарій інтеграції України до МС включає припущення щодо збереження енергетичної уразливості в Україні в середньостроковому періоді.

²⁶ Міжнародний торговельний центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.trademap.org/>

Даний сценарій базується на припущенні, що Україні будуть запропоновані пільгові умови постачання енергоносіїв в обмін на політичну лояльність, тобто аналогічні тим, що надаються Білорусі як країні нетто-імпортерів енергоносіїв²⁷. Таким чином, можна прогнозувати скасування експортного мита країнами-постачальниками енергоносіїв (до 30 %) за надходження енергетичних товарів на територію України (для власного споживання) та зобов'язання України щодо відшкодування мита (за умови реекспорту енергоносіїв).

У короткостроковій перспективі можна очікувати збільшення імпорту енергоносіїв із Росії внаслідок зниження їхньої вартості й відповідного зростання попиту²⁸ на тлі скорочення внутрішнього виробництва та погіршення показників конкурентоспроможності ВВП.

У разі, якщо РФ погодиться на скасування експортних мит і відповідне зниження цін на енергоносії, у короткостроковій перспективі Україна зможе відтермінувати та/або уникнути різкого стрибка у підвищенні цін на газ для побутового споживання. Проте з огляду на довгострокові тенденції світового ринку газу, ринкова ціна на газ матиме тенденцію до зниження на світовому ринку, водночас внутрішня ціна на газ в РФ підвищуватиметься. **У середньостроковій перспективі ефект від енергетичних поступок МС на адресу України буде нівельо-**

²⁷ Донедавна існували значні розбіжності в цінах на газ між Росією та Білоруссю, незважаючи на чинність угоди про Союзну державу Білорусі та Росії. Причина полягала в тому, що, починаючи з 2008 р., «Газпром» продавав Білорусі газ за ціною, розрахованою відповідно до т.зв. європейської формули (зв'язувала ціну газу із ціною на нафтопродукти з відставанням на кілька місяців). Водночас Білорусі було надано знижки за 2008, 2009 та 2010 на 33, 20 і 10 % відповідно. До 2011 р., після того, як надання знижок було припинено, ціни на газ для Білорусі збільшилися до 250–300 дол. США за тис. м³, що понад удвічі вище за російські внутрішні ціни. Уніфікація цін на газ у межах ЄСП запланована на 2015 р. і теоретично має довести ціни на газ у Білорусі до близько 200 дол. США за тис. м³, беручи до уваги, що російська внутрішня ціна на газ поступово збільшуватиметься відповідно до зусиль уряду РФ щодо підвищення енергоефективності. Торгівля нафтою є традиційно спірним питанням у російсько-білоруських відносинах. Причина в тому, що значна частина російського сирової нафти, імпортованої в Білорусь на вигідних умовах (за вирахуванням експортного мита), йшла на переробку до Білорусі з подальшим експортом у треті країни за «ринковими» цінами, забезпечуючи тим самим Білорусі – погляду Росії – несправедливі конкурентні переваги. Одне з останніх компромісних рішень, досягнутих двома країнами, передбачає тарифну квоту, згідно з якою Білорусь одержала близько 6 млн т нафти без сплачу мита (що становить приблизно 30 % імпорту нафти); квота призначена виключно для внутрішнього споживання, тоді як експортне мито на решту експортованої продукції має бути повністю повернуто РФ.

²⁸ *Dmytro Naumenko, Jörg Radeke. German Advisory Group/IERRaising gas prices: International experience and lessons learned. Policy Briefing Series [PB/03/2012] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.beratergruppe-ukraine.de>*

вано. РФ поступово втрачатиме монопольний вплив на ціноутворення на європейському континенті²⁹. Разом з тим, **оскільки вступ до МС України відбуватиметься переважно за умови отримання доступу до порівняно дешевшого енергетичного ресурсу, Україна не скористається перевагами, доступними для країн із ринковим ціноутворенням на енергоресурси. Зокрема наші сценарні умови передбачають збільшення залежності від Росії як джерела енергії, пригнічення стимулів до розвитку вітчизняного видобутку енергоносіїв та інвестування в енергозберігаючі технології, гальмування розвитку галузі поновлюваних джерел енергії через їхню порівняно нижчу цінову конкурентоспроможність на початкових етапах експлуатації відповідного обладнання.**

Штучне заниження вартості енергетичної сировини призводить до низки негативних ефектів: трансформації структури економіки з переважанням секторів, пов'язаних з енергетичним, пригнічення розвитку решти секторів економіки, втрати стимулів до підвищення вітчизняними підприємствами енергоефективності виробничих процесів. Це посилює енергетичну залежність країни й може завадити здійсненню реформ у сфері енергозбереження та диверсифікації енергоджерел, роблячи таким чином економіку менш конкурентоспроможною у довгостроковій перспективі.

У результаті підписання Харківських угод між Україною та РФ і відповідного зниження вартості газу для нашої держави, за даними Рейтингу енергоефективності областей України³⁰, показник енергоефективності вітчизняної економіки у 2010 р. знизився на 10 в.п. порівняно з 2007 р. і становив 43 % від середнього рівня країн ЄС (рис. 11).

Ми очікуємо підвищення вразливості економіки внаслідок надмірної концентрації джерел постачання. Зокрема, унаслідок вступу до МС Україною буде підвищено мито на ввезення сирової нафти з інших країн до 5 %, що призведе до концентрації джерел імпорту нафти з однієї країни – РФ. Утім, нині в Україні діє нульова ставка на ввезення сирової нафти. За підсумками 2010 р. Україні вдалося розпочати диверсифікацію джерел постачання сирової нафти у спосіб укладення угод з Азербайджаном, що привело до зниження частки Російської Федерації з 92 % (за підсумками 2009 р.) до 75 % (за підсумками 2010 р.). Водно-

²⁹ Потенціал зниження цін становить 60 % від поточної ціни, такого рівня падіння цін досягнуто у США за останні кілька років від початку промислового видобутку сланцевого газу.

³⁰ *Рейтинг енергоефективності областей України. – 2012* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.energy-index.com.ua/media/report/pdf/uei_2012_Ukr.pdf

час відсутність поставок сирової нафти з Азербайджану протягом 2012 р. значною мірою негативно вплинула на українські нафтопереробні заводи, що призвело до зниження в січні-вересні обсягів переробки нафти на 47 % порівняно з відповідним періодом 2011 р. Наявність альтернативних джерел постачання сирової нафти дає змогу більшою мірою використовувати потужності вітчизняних нафтопереробних заводів.

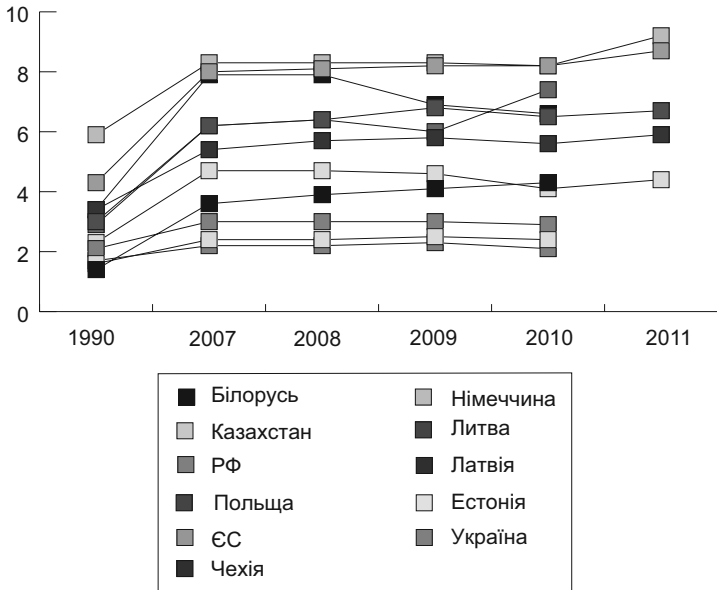

Рис. 11. Показники енергоефективності* України, країн-членів МС та деяких країн ЄС

*Розраховано: ВВП на одиницю споживання енергії (у постійних цінах 2005 р. за паритетом купівельної спроможності, дол. США на 1 кг нафтового еквівалента)

Джерело: World DataBank

Якщо зміни темпових величин експорту, імпорту й інвестицій та, відповідно, їхніх обсягів безпосередньо впливають на розрахунок загального рівня добробуту, то зміни енергоємності ВВП потребують деяких розрахунків для врахування в макромоделі.

Як відомо із Системи національних рахунків (СНР), випуск дорівнює сумі проміжного споживання (ПС) та ВВП:

$$V = \text{ПС} + \text{ВВП}. \quad (1)$$

У макромоделі використовується коефіцієнт технології виробництва – частка ВВП у випуску, який характеризує розподілення випуску на витратну та корисну частини. Енергоспоживання є частиною проміжного споживання і характеризує рівень витрат умовного палива для виробництва одиниці ВВП, тобто енергоємність ВВП.

Енергоємність валового внутрішнього продукту³¹ – узагальнюючий макроекономічний показник, що характеризує рівень витрат паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) на одиницю виробленого валового внутрішнього продукту та є однією з фундаментальних характеристик для економіки кожної країни.

Енергоємність ВВП визначається як відношення загальних обсягів споживання паливно-енергетичних ресурсів виробничою та невиробничою сферами до ВВП країни за певний період:

$$E_{\text{ВВП}} = \frac{P}{\text{ВВП}}, \quad (2)$$

де P – обсяг споживання ПЕР для задоволення енергетичних виробничих і невиробничих потреб країни.

Для розрахунку з метою мінімізації впливу грошової емісії, валютних коливань національних валют при співставленні енергоємності ВВП для різних країн здебільшого використовують ВВП країни за ПКС (паритетом купівельної спроможності) у дол. США або євро. Для інших видів макроекономічного аналізу допустиме використання номінального ВВП, ВВП (у національній валюті). Для оцінки обсягу споживання енергії використовують різні показники, найчастіше – в умовному паливі та нафтовому еквіваленті (*n.e.*) Для цілей нашого моделювання важливими є дані про частку споживання ПЕР у ВВП і проміжному споживанню у вартісному вимірі (табл. 3).

Використовуючи прогнози дані ВВП, випуску, проміжного споживання та вартісні величини споживання ПЕР, можна побудувати прогнозну залежність вартісного споживання ПЕР від обсягів ВВП і проміжного споживання, яка досить якісно апроксимується (рис. 12).

³¹ Герасимчук І. С. Методика аналізу енергоефективності паливно-енергетичного комплексу України / І. С. Герасимчук, М. М. Мітрохович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/PORTAL/natural/Nt/2009_1/Stat1/5.pdf

Таблиця 3

Виробниче споживання палива, млрд грн*

Найменування палива	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Добування вугілля, лігніту і торфу; добування уранової і торфєвої руд	17,967	21,921	23,798	27,447	43,933	40,118	52,387	74,08
Добування вуглеводнів і пов'язані з ним послуги	48,697	51,248	56,222	64,012	90,44	97,511	129,214	181,369
Виробництво коксу; виробництво ядерних матеріалів	9,923	14,684	12,195	17,961	27,206	16,852	26,446	32,197
Виробництво продуктів нафтоперероблення	24,35	35,972	44,233	51,512	70,511	64,061	66,896	89,492
Виробництво та розподілення електроенергії	18,455	21,739	28,19	36,223	49,9	52,416	66,117	84,012
Виробництво та розподілення газу	1,635	2,356	3,17	3,28	4,339	4,964	5,551	11,098
Усього споживання палива	121,03	147,92	167,81	200,44	286,33	275,92	346,61	472,25
Валовий внутрішній продукт	345,11	441,45	544,15	720,73	948,06	913,35	1082,57	1301,9

* Джерело: Держстат України

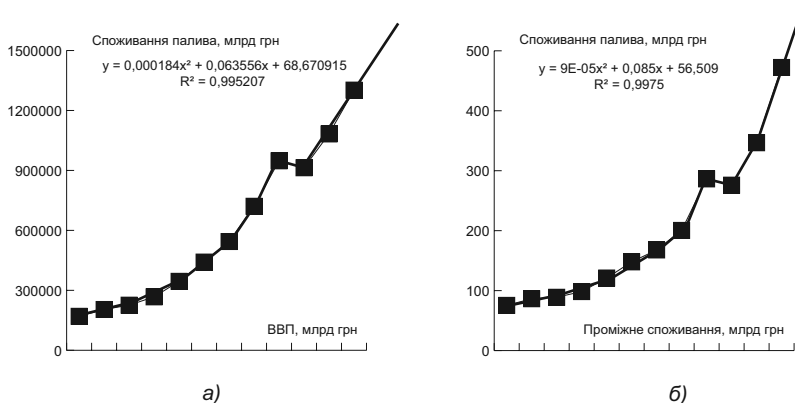

Рис. 12. Прогнозна залежність вартісного споживання ПЕР від ВВП (а) та проміжного споживання (б)

Для визначення прогнозних значень частки ВВП у випуску з метою врахування змін обсягів енергоемності застосуємо такий алгоритм з ілюстрацією для 2014 р.

1. Розрахувати рівень енергоемності у вартісному вимірі з використанням прогнозних значень ВВП, випуску, проміжного споживання та споживання палива (рис. 12):

$$E_{\text{ВВП}} = \frac{C_{\text{ПЕР}}}{\text{ВВП}} = \frac{588,36}{1516,75} = 0,3879. \quad (3)$$

2. Визначити прогнозну зміну енергоемності:

$$E_{\text{ВВП}}^{\text{Прогноз}} = E_{\text{ВВП}} \cdot \tau_E = 0,3879 \cdot 1,1 = 0,4267. \quad (4)$$

3. Визначити прогнозну вартісну величину споживання ПЕР із рівняння (3):

$$C_{\text{ПЕР}}^{\text{Прогноз}} = \text{ВВП} \cdot E_{\text{ВВП}}^{\text{Прогноз}} = 1516,75 \cdot 0,4267 = 647,2 \text{ [млрд грн]}. \quad (5)$$

4. Розрахувати прогнозну зміну проміжного споживання:

$$\begin{aligned} \text{ПС}^{\text{Прогноз}} &= \text{ПС} + (C_{\text{ПЕР}}^{\text{Прогноз}} - C_{\text{ПЕР}}) = 2010,7 + \\ &+ (647,2 - 588,4) = 2069,4 \text{ [млрд грн]}. \end{aligned} \quad (6)$$

5. Визначити прогнозну частку ВВП у випуску – коефіцієнт технології виробництва, який ураховує макромоделі зміни енергоємності ВВП:

$$\sigma_{\text{Прогноз}} = \frac{V - PC_{\text{Прогноз}}}{V} = \frac{3527,3 - 2069,4}{3527,3} = 0,41332. \quad (7)$$

Застосовуючи розроблений алгоритм для всіх сценаріїв та прогнозних періодів, отримуємо прогнозні значення частки ВВП у випуску, яка в моделі відображає зміну енергоємності ВВП (рис. 13).

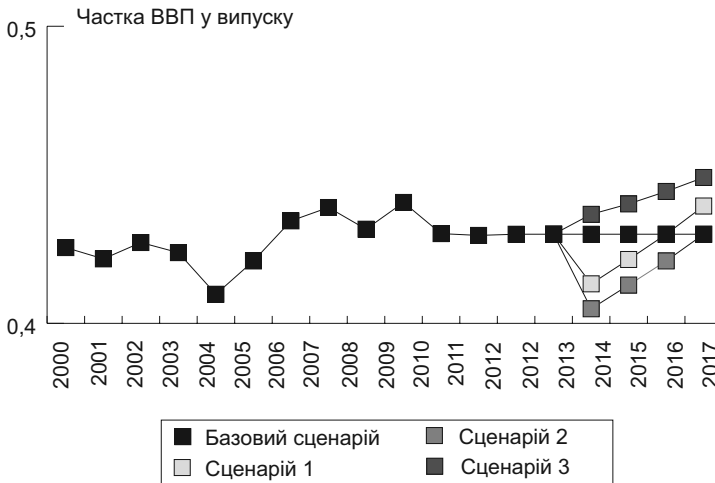

Рис. 13. Динаміка прогнозних значень частки ВВП у випуску – коефіцієнта технології виробництва

5.4. Ставки ввізного мита України та МС у розрізі окремих товарних позицій відповідно до сценарію

Відповідно до сценарію «м'якої інтеграції» Україна має забезпечити приведення імпортного митного тарифу (близько 4,5 %) у відповідність із імпортним тарифом МС (близько 6,5 %) у середньостроковій перспективі.

Таблиця 4

Рівні тарифного захисту країн-членів МС
та України за окремими товарними групами

	Білорусь		Казахстан		Росія		Україна	
	Імпортний тариф МС, %	Зміни у відношенні до 2008 р., %	Імпортний тариф МС	Зміни у відношенні до 2008 р., %	Імпортний тариф МС	Зміни у відношенні до 2008 р., %	2010	Зміни, необхідні до приведення у відповідність із тарифами МС, %
Галузі промисловості								
Сільське господарство, лісове господарство, рибальство	5,5	8,9	4,9	6,2	6,5	-4,2	2,7	111,5
Мінеральні продукти	5,0	-1,4	2,2	-53,5	3,4	3,4	1,5	117,5
Продукція хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості	5,0	0,0	5,0	8,5	4,9	5,4	2,7	83,1
Готові харчові продукти	10,5	-5,0	13,5	-2,6	10,1	21,1	11,5	-12,1
Текстильні матеріали та текстильні вироби	9,8	-7,9	10,1	48,8	10,9	-11,6	6,3	53,1
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	8,1	-9,0	6,0	22,1	8,6	-5,9	2,4	252,9
Продукція легкої промисловості	10,3	-14,5	11,9	44,3	8,1	-17,2	3,3	193,1
Недорогоцінні метали та вироби з них	7,3	-10,8	12,4	87,5	8,8	0,7	1,7	378,3

Закінчення табл. 4

Галузі промисловості	Білорусь		Казахстан		Росія		Україна	
	Імпортний тариф МС, %	Зміни у відношенні до 2008 р., %	Імпортний тариф МС	Зміни у відношенні до 2008 р., %	Імпортний тариф МС	Зміни у відношенні до 2008 р., %	2010	Зміни, необхідні до приведення у відповідність із тарифами МС, %
Автомобілі	6,5	-14,8	5,2	450,0	2,8	-54,0	7,3	-61,3
Інше обладнання та механізми	3,8	-32,4	3,6	231,1	3,8	-13,8	2,0	81,8
Середньоарифметич- ний тариф за всіма товарними групами	8,16	6,01	8,03	6,78	3,91	6,48	4,48	-

Рівень імпорتنних тарифів представлений з урахуванням зважених обсягів зовнішньої торгівлі за дво-значним кодом *GTAR*³².

Джерело: Міжнародний торговельний центр, розрахунки: Віденський інститут міжнародної економіки

³² *GTAR* англ. Глобальний проект з аналізу торгівлі є глобальною мережею, що провадить дослідження зовнішньоекономічної політики країн світу та створює підвищенню якісних характеристик кількісного аналізу глобальних економічних процесів.

5.5. Торговельне співробітництво

Ураховуючи досвід перших років діяльності МС, ми не очікуємо суттєвих змін в обсягах зовнішньої торгівлі, що стали б наслідком вступу України до МС. Проте не можна виключити формування тренду відхилення торгівлі внаслідок запровадження вищих митних тарифів (як це відбувається в торгівлі Казахстану)³³.

Разом з тим ми прогнозуємо підвищення тарифів на інвестиційний імпорт із третіх країн, включаючи ЄС, та внаслідок цього уповільнення темпів модернізації. Імпорт нових технологій і ноу-хау, якими володіють розвинені країни, замінюватиметься імпортом із РФ та Білорусі, що перешкоджатиме ефективному відновленню основних фондів.

Власне, ступінь негативного впливу тенденцій відхилення торгівлі за відсутності вираженого тренду до формування торгівлі (внаслідок наявного високого ступеня інтеграції) впливає на різні сценарії умов м'якої та жорсткої інтеграції.

Переважаання сировинних товарів (палива, добрив тощо), що критично (як засвідчила остання криза) залежать від кон'юнктури світових ринків, у товарообігу Росії, України та інших країн-членів МС не потребує тіснішого взаємопроникнення національних господарських комплексів (рис.14; 15).

Понад те, у межах СНД економічні чинники обмежували та продовжують обмежувати можливості переходу існуючих інтеграційних об'єднань до більш ефективних форматів співробітництва. Так, незважаючи на існуючі відносини вільної торгівлі в межах СНД, протягом періоду з кінця 90-х років позначилася чітка тенденція до переорієнтації зовнішньої торгівлі України з країн СНД до країн ЄС-27, особливо до країн Азії та інших країн, що швидко розвиваються, значною мірою через нарощування імпорту з цих країн (рис. 16; 17).

Необхідними умовами досягнення порівняно вищої ефективності (поглиблення) наявного рівня регіональної інтеграції (з кількох альтернативних варіантів) є чинники розміру ринку та можливостей доступу до нових технологій і зв'язаних інвестицій, що супроводжують технологічне переоснащення виробничих активів.

³³ *Isakova A. Customs Union and Kazakhstan's Import CASE Network Studies & Analyses / A. Isakova, A. Plehanov. – 2012. – № 442; Mazol Sergey Trade policy of Belarus in the CIS region: specific model or country specific trade policy for a small open economy / Sergey Mazol // Working Paper № 01/2012. – Berlin Working Papers on Money, Finance, Trade and Development. – January, 2012.*

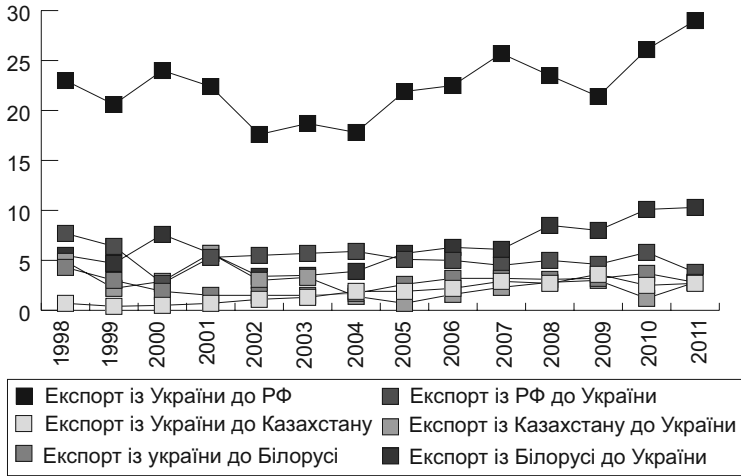

Рис. 14. Частка експорту між Україною та країнами МС у 1998–2011 рр., у % до загального експорту

Джерело: UN Comtrade

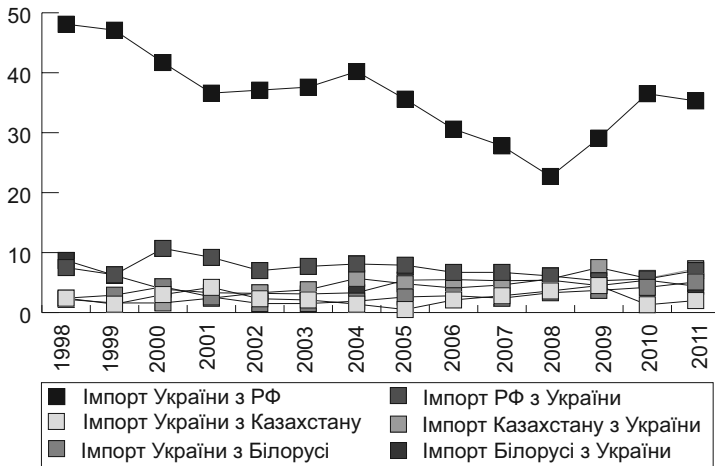

Рис. 15. Частка імпорту між Україною та країнами МС у 1998–2011 рр., у % до загального експорту

Джерело: UN Comtrade

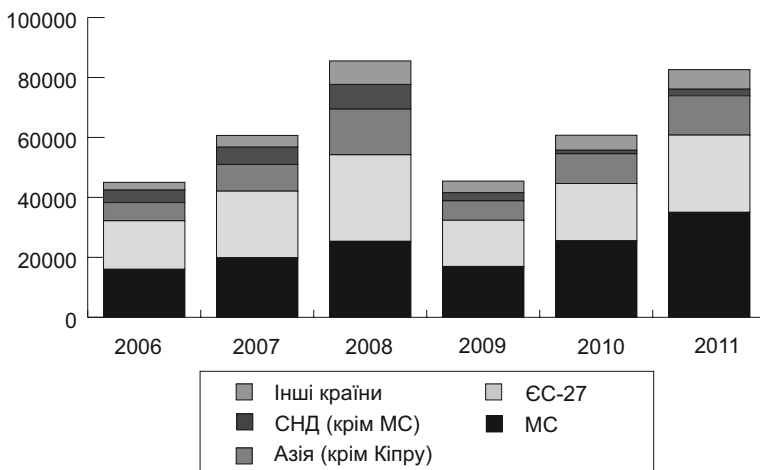

Рис. 16. Географічна структура експорту товарів з України у 2006–2011 рр., млн дол. США

Джерело: Державна служба статистики України

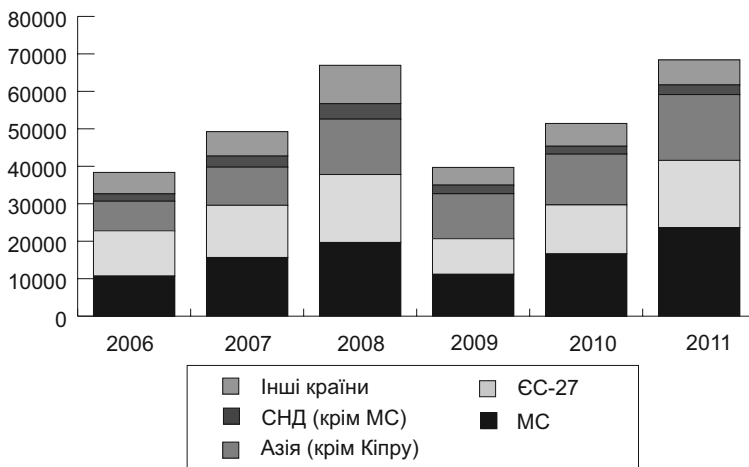

Рис. 17. Географічна структура імпорту товарів в Україну у 2006–2011 рр., млн дол. США

Джерело: Державна служба статистики України

Перша умова забезпечує створення торгівлі завдяки додатковим чинникам доступу на ринок і можливостей щодо створення додаткових потоків експорту; цей чинник корелює з ємністю ринку та величиною платоспроможного попиту на експортовану продукцію. **Порівняно більші вигоди від регіональних угод виникають при інтеграції з економіками країн, які технологічно є більш розвиненими (інтеграція «Південь» – «Північ»). Інтеграційне об'єднання МС не створює (додаткового) доступу до сучасних чинників виробництва (технологій виробництва та менеджменту тощо, а також до додаткових капіталів, що зазвичай супроводжують технології). Таким чином, ми вважаємо, що інтеграція України до МС відбуватиметься за схемою «Південь» – «Південь», тобто Україна не може розраховувати на значні ефекти від інституалізації цих стосунків³⁴. Проте значним негативним наслідком вибору на користь МС стане скасування (закриття) євроінтеграційного напрямку розвитку України³⁵.**

Стосовно і країн МС, і загалом усього СНД, то після розпаду СРСР нові незалежні держави не мали високорозвиненої та диверсифікованої обробної промисловості й, відповідно, розвинених внутрішньогалузевих коопераційних зв'язків із виходом на конкурентоспроможний на світових ринках продукт (за невеликим винятком декількох товарів оборонно-технічного комплексу та близьких до нього галузей), що є основою інтеграційного процесу. Натомість держави Співдружності доповнюють одна одну на міжгалузевому рівні, що відображається на структурі взаємної торгівлі та відсутності значного потенціалу до товарообміну. З урахуванням наявних ЗВТ між Україною та країнами МС, а також досить високого рівня співробітництва та кооперації України з Росією, Білоруссю і Казахстаном, потенційні вигоди від членства в МС для України є дуже обмеженими³⁶, але саме на цих вигодах формується більшість позитивних прогнозів щодо ефектів МС для України.

³⁴ Для порівняння: за даними МВФ, у 2009 р. ВВП у поточних цінах ЄС-27 становив 16285,2 млрд дол. США, тоді як ВВП країн МС – 1388,8 млрд дол. США, тобто ВВП ЄС є більшим в 11 разів.

³⁵ Угода про МС РФ, Білорусі та Казахстану та Угода про поглиблену зону вільної торгівлі між Україною та ЄС виключають можливість участі України одночасно в обох інтеграційних об'єднаннях.

³⁶ *Перспективи* взаємовідносин України і Митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації / А. В. Єрмолаєв, І. В. Клименко, Я. А. Жаліло, Н. Є. Пелагеша [та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 72 с.

5.6. Інвестиційний складник

Нині фактично не існує стримуючих чинників щодо інвестування капіталу з країн МС до України. Ми вважаємо, що сценарій «м'якої інтеграції» відобразатиме поступовість у поглибленні інтеграції, і тому буде майже нейтральним щодо обсягів сукупних інвестицій.

Російський капітал за останнє десятиріччя активізував свою експансію у країні пострадянського простору, а Україна знаходиться серед пріоритетних напрямів його експансії. Російський капітал ефективно інтегрує придбані в Україні об'єкти у свої транснаціональні компанії чи використовує при відтворенні замкнутих технологічних циклів радянської доби. Деякі великі інвестиційні угоди 2009–2012 рр. свідчать про активну державну підтримку урядом РФ інвестицій в українську економіку, зокрема завдяки наданню фінансування угод російським державним Внешнекономбанком. Починаючи з 2005 р. російські бізнес-групи здійснили низку поглинань стратегічно важливих українських активів у таких галузях, як:

- телекомунікації;
- фінансовий сектор;
- гірничо-металургійний комплекс;
- суднобудування;
- енергомашинобудування;
- транспортний комплекс.

Станом на 1 липня 2012 р. РФ займала четверте місце серед країн-інвесторів в Україну. На цю дату загальний обсяг російських інвестицій становив 3,7 млрд дол. США (7,0 % від усього обсягу інвестицій). Зазначимо, що порівняно з інформацією на відповідну дату 2011 р. частка РФ знизилася на 2 в.п., зберігши четверту позицію серед найбільших українських інвесторів, поступившись Кіпру, Німеччині та Нідерландам. Проте офіційна статистика не дає повного уявлення про реальні обсяги і структуру російських інвестицій в Україні, оскільки значна їх частина є прихованою у тій частці, що припадає на офшорні зони (насамперед Кіпр). Крім того, активізація в Україні кредитної та інвестиційної діяльності низки великих російських банків, таких як Альфа-банк, ВТБ, Сбербанк, а також українських банків із російськими власниками (Промінвестбанк та ін.) формує потоки російських капіталовкладень в українські підприємства. Традиційно пріоритетними сферами для інвестування є фінансова сфера, енергетика, нафтопереробна промисловість, кольорова і чорна металургія, машинобудування, торгівля, зв'язок (табл. 5).

Таблиця 5

Прямі інвестиції з РФ в Україну у 2012 р. (млн дол. США)

Обсяги інвестицій на	01.01.2012	01.07.2012
Усього	3601,0	3652,5
Фінансова діяльність	2449,4	2422,0
Промисловість	264,5	308,9
у т.ч.:	–	–
переробна	254,1	298,9
з неї		
машинобудування	78,9	79,0
виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	30,4	71,6
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	41,8	44,1
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	40,8	41,1
Діяльність готелів та ресторанів	247,9	261,2
Діяльність транспорту та зв'язку	238,2	239,1
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	167,7	169,0
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	155,5	162,0
Будівництво	37,7	48,8

Джерело: Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України у I півріччі 2012 р.: експрес-випуск Державної служби статистики України

Домінування в інвестиційному потоці в Україну Кіпру відображає усталену практику і українського, і російського бізнесу тримати прибутки й тимчасово вільні ресурси на іноземних рахунках.

У середньостроковій перспективі російський капітал прагнучиме встановити контроль над стратегічними авіабудівними та суднобудівними підприємствами України через експансію російських державних компаній «Об'єднана суднобудівна корпорація» та «Об'єднана авіабудівна корпорація». Крім того, російські групи виявляють зацікавленість до підприємств енергетичного машинобудування, включно

з тими, що все ще перебувають у державній власності (ВАТ «Турбо-атом», ДП НВКГ «Зоря»–«Машпроект»). У розпал світової кризи російський капітал проявляв значний інтерес до гірничо-металургійного комплексу, який є однією з небагатьох галузей із сильними позиціями вітчизняного капіталу.

Слід також зазначити, що з 2007 р. Росія активізувала свою політику стосовно українських активів у галузі ядерної енергетики. Особливий інтерес виявляється до добувних активів (Новокосятинівське родовище уранових руд) та атомного машинобудування. Крім того, у полі зору російського капіталу знаходяться підприємства, які відіграють важливу роль в українському ОПК. Зокрема, ФУДП «Рос-оборонекспорт» розглядав варіант поглинання ВАТ «Мотор Січ» (найбільшого в СНД постачальника двигунів для вертольотів і літаків). Експансія російського капіталу в ПЕК і важку промисловість має значне економічне підґрунтя. Вітчизняний уряд виділяє значні кошти на модернізацію інфраструктури, енергетики, ЖКГ та інших ресурсоемних сегментів економіки, тому отримання субпідрядних замовлень чи контрактів на постачання товарів є досить значним джерелом прибутків. Проте активність у зазначених проєктах країн-членів МС за сучасної інвестиційної політики в Україні не залежить і, за нашим прогнозом, не залежатиме у середньостроковій перспективі від вступу України до МС.

Ще одним важливим вектором проникнення російського капіталу у вітчизняну економіку, який оформився у 2005–2009 рр., є фінансова сфера. За кілька років російський капітал закріпився в інвестиційному бізнесі, зайняв значну частку страхового бізнесу, а також став одним із найвпливовіших гравців у банківській системі. Так, на українському банківському ринку присутні потужні російські банки ВТБ (Внешторгбанк Україна), ВЕБ (Внешекономбанк Україна), Сбербанк Росії, Альфа-банк та ін.

Переважання інвестування російського капіталу (з-поміж інших членів МС) у різні галузі економіки формує дуже впливові позиції російського бізнесу в паливно-енергетичному комплексі, гірничо-металургійному, машинобудуванні та фінансовій сфері. У більшості названих секторів капітал із РФ є найвпливовішим серед іноземних країн, а в деяких випадках (таких як ПЕК) навіть більш значний, ніж український. На думку російського експерта Валерія Цветкова, серед пріоритетів Росії щодо інвестування в економіку України – участь у приватизації українських підприємств, пряме та непряме (під заставу пакетів акцій) інвестування Росією життєво важливих для України (а також і для Росії) промислових підприємств, забезпечення доступу

до користування унікальними сировинними ресурсами, зокрема родовищами багатьох кольорових металів і рідкоземельних елементів³⁷.

5.7. Особливості реалізації умов СОТ за даним сценарієм

За сценарію «м'якої інтеграції» Україна вступає до МС, зарезервувавши можливість відповідно до правил СОТ узгодити конфлікти інтересів з іншими країнами, та відповідно вивести окремі товарні позиції з-під дії угоди про МС на невизначений термін – до закінчення процедур узгодження. Питання виплати компенсацій не є предметом даного дослідження.

Важливим аспектом, який впливає на стосунки України з МС, є членство України в СОТ. Приєднання України до МС з Росією, Білоруссю та Казахстаном можливе лише у випадку прийняття Росією, Білоруссю та Казахстаном тарифних обмежень щодо третіх країн на рівні, не вищому, ніж прийняті Україною зобов'язання при вступі до СОТ. Проте внаслідок приєднання РФ до СОТ на умовах, ідентичних діючим у МС, для цих країн рівень тарифного захисту України є неприйнятним.

Україна як член СОТ має зобов'язання перед іншими членами цієї організації за дотримання узгоджених на момент вступу позицій у тарифній політиці. Відповідно до п. 511 Звіту робочої групи з питань вступу України до СОТ *WT/ACC/UKR/152* від 25 січня 2008 р., Україна взяла на себе зобов'язання, відповідно до якого будь-які нормативні документи, що ухвалюватимуться, не суперечитимуть вимогам СОТ. Це зобов'язання увійшло до Протоколу про приєднання України до СОТ.

Після вступу до МС Україна буде зобов'язана здійснювати скоординовану із членами МС тарифну політику. За сценарієм «м'якої інтеграції» запровадження в Україні прийнятих для МС тарифних ставок потребуватиме перехідного періоду 3–7 років.

Україна поступово делегуватиме функцію формування зовнішньоекономічної політики МС та відповідно до цього трансформуватиме свої стосунки з країнами-членами СОТ.

Водночас імпортні митні тарифи по сільськогосподарській продукції в Україні є вищими, ніж у межах МС (наприклад на пшеницю – удві-

³⁷ *Российско-украинские отношения между политикой и экономикой* / В. А. Цветков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.materik.ru/rubric/detail.php?ID=5083>

чі, жито – у 4 рази, свинячий жир – у 2 рази, оливкову олію – у 2 рази, соняшникову олію – на 25 %). Це є одним з інструментів захисту вітчизняного виробника сільськогосподарської продукції на конкурентних ринках. Отже, зниження цих ставок таїть ризики надмірного загострення конкуренції на цих чутливих для української економіки ринках. У Додатку надано інформацію про окремі сільськогосподарські товари, щодо яких ставки МС менші від митних ставок України, узгоджених при приєднанні до СОТ.

5.8. Особливості співробітництва України з ЄС за умови реалізації сценарію

Україна втрачає можливість сформувати поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі з ЄС.

У геоеконімічному сенсі Україна втрачатиме у відносинах із ЄС переваги потенційного члена Співтовариства, але не набуватиме переваг, які має РФ у стосунках із Євросоюзом (як один із головних експортерів енергоносіїв до ЄС). У короткостроковій перспективі очікується згортання спільних із ЄС проєктів, що мали на меті реалізацію євроінтеграційної стратегії України. У середньостроковій перспективі Україна змушена буде вийти з Енергетичного Співтовариства ЄС.

6. СЦЕНАРІЙ 2. «УКРАЇНА ВСТУПАЄ ДО МС: ЖОРСТКА ІНТЕГРАЦІЯ»

6.1. Кількісні припущення для сценарію 2: «Україна вступає до МС: жорстка інтеграція»

Кількісні припущення для сценарію «Україна вступає до МС: жорстка інтеграція» відображають специфічні зовнішньоекономічні та зовнішньополітичні умови прийняття рішення про вступ України до Євразійського інтеграційного об'єднання, зокрема переважання екзогенних чинників до стимулювання реалізації даного сценарію, серед яких, імовірно, ризик оголошення Україною дефолту стосовно міжнародних боргових зобов'язань уряду.

Відповідно до розрахункових показників для сценарію «жорстка інтеграція» відносні відхилення в обсягах імпорту становитимуть –3,9 % від прогнозованого базового обсягу в короткостроковій перспективі

та $-5,7\%$ у середньостроковій перспективі. Щодо динаміки експортної діяльності в короткостроковому періоді, то екзогенні чинники жорсткої інтеграції України до МС негативно впливатимуть на загальні показники експорту та імпорту, знижуючи їх відповідно на $3,1$ і $5,6\%$ (по експорту) та $3,9$ і $5,7\%$ (по імпорту). Зміни в інвестиційній діяльності відносно базового значення у короткостроковій і середньостроковій перспективі становитимуть $-2,5$ і $5,1\%$ відповідно.

Прогнозні макропоказники соціально-економічного розвитку України за сценарію «жорсткої інтеграції» в короткостроковому періоді становитимуть, зокрема, щодо індексу зростання ВВП у відсотках до попереднього періоду $-2,5\%$, споживання $-0,8$, $-5,2\%$ – валового нагромадження. У середньостроковому періоді ми прогнозуємо поліпшення показника приросту ВВП до $4,8\%$, у показниках споживання та валового нагромадження – $11,6$ та $4,0\%$ відповідно. Щодо зовнішнього сектору, то у показниках динаміки порівняно до попереднього року в короткостроковому періоді спостерігатиметься стагнація: приріст експорту в короткостроковому та довгостроковому періодах становитиме $0,8$ та $1,4\%$, по імпорту відповідні показники прогнозуються на рівні $0,6$ та $-0,3\%$.

6.2. Стратегія позиціонування України у світовому поділі праці за даного сценарію

Сценарні умови «жорсткої інтеграції» означатимуть швидкий і глибокий рівень координації у переорієнтації України на стратегічні інтереси Євразійського інтеграційного об'єднання (МС і ЄЕС), що супроводжуватиметься відповідними конкурентними втратами (на державному та корпоративному рівнях). Т.зв. голландська хвороба та ресурсне прокляття, що вражають багаті ресурсами країни (особливо енергетичними) та симптоми якої перебиравиме національна економіка, навіть не володіючи такими запасами, характеризується недиверсифікованою, залежною від сировинного експорту галузевою структурою, слабкими інститутами (судочинства, громадянського суспільства тощо), низьким рівнем розвитку демократії та пронизаними корупцією державними органами управління³⁸.

Стратегічно Україна не отримає значних переваг, пов'язаних із перерозподілом прибутків з галузей ПЕК, що є у розпоряджен-

³⁸ *Гуриев Сергей*. Сырьевая экономика как риск устойчивого развития России / Сергей Гуриев, Дмитрий Фалалеев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.goodwill-governance.org/en/reading/109-2010-04-23-09-10-29>

ні РФ та Казахстану як країн із надлишковими запасами паливно-енергетичної сировини. І як наслідок – не матиме ресурсу для мінімізації пригнічувального впливу розвитку секторів ПЕК на інші сектори економіки. Разом з тим часткове зниження вартості енергетичної сировини створить умови до демотивації технологічного переоснащення базових галузей економіки. Негативними наслідками гальмування ринкових перетворень у ПЕК буде розширення тіньового сектору економіки та зростання корупції (які притаманні країнам, що володіють надлишковими ресурсами, проте мають слабкі демократичні інститути).

Жорстка інтеграція до МС з мінімальним адаптаційним періодом також означає ідентифікацію позиціонування України у міжнародному поділі праці як складника Євразійського економічного простору, що характеризується переважно сировинним виробництвом і постачає на світові ринки енергетичну, хімічну та сільськогосподарську продукцію.

6.3. Енергетичний складник

Даний сценарій ґрунтується на тому, що енергетичний складник стане центральним мотивуючим чинником швидкої інтеграції України до МС.

Ми очікуємо різкого зростання енергетичної уразливості в Україні і у коротко-, і у середньостроковому періоді.

Цей сценарій базується на припущенні щодо скасування експортного мита країн-постачальників енергоносіїв та надання додаткових знижок (до 50 %) при надходженні енергетичних товарів на територію України (для власного споживання) та зобов'язання України відшкодовувати експортне мито (за умови реекспорту енергоносіїв).

У короткостроковій перспективі можна очікувати зростання імпорту енергоносіїв унаслідок відчутного зниження їхньої вартості та відповідного зростання попиту. Це відбуватиметься на тлі пригнічення та спаду внутрішнього виробництва енергоносіїв.

Разом з тим прогнозуємо підвищення залежності національних виробників від російського бізнесу, що у довгостроковому періоді (у фазі переходу на світові ціни на енергоносії РФ) трансформуватиметься у зміну власників українських активів.

Одномоментне зниження цін на енергоносії у короткостроковій перспективі дасть змогу Україні отримати суттєву економію у ви-

тратах комунального сектору та бюджету на тлі відтермінування модернізаційних реформ у житлово-комунальному секторі. Разом з тим відповідна динаміка негативно впливатиме на економіку та консервуватиме структурні диспропорції, коли найменш ефективні виробники (через ціновий демпінг на енергоресурси) отримуватимуть вищі прибутки. Водночас у перспективі довгострокових тенденцій світового ринку енергоносіїв Україна (так само як і інші держави МС) буде змушена адаптувати національну економіку, але за погіршених стартових умов.

6.4. Ставки ввізного мита України та МС у розрізі окремих товарних позицій згідно зі сценарієм

Відповідно до сценарію «жорсткої інтеграції» Україна має забезпечити приведення імпортного митного тарифу (близько 4,5 %) у відповідність із імпортним тарифом МС (близько 6,5 %) у короткостроковій перспективі. Швидкі темпи адаптації тарифного регулювання України до регулювання МС негативно впливатимуть на показники економічного зростання та зовнішньої торгівлі.

6.5. Торговельне співробітництво

Грунтуючись на досвіді створення МС, ми припускаємо ймовірність виникнення шоків реакцій (приклад Білорусі) у результаті ухвалення рішення про запровадження сценарію швидкої інтеграції з МС. Наслідком виникнення панічних настроїв у корпоративному та фінансовому секторах може стати масовий відплив капіталу та різке скорочення обсягів торгівлі з третіми країнами в короткостроковому періоді з поступовою адаптацією макроекономіки до нових інтеграційних реалій.

У середньостроковій перспективі ми не очікуємо суттєвих змін в обсягах зовнішньої торгівлі, що стали б наслідком саме вступу України до МС. Припускаємо формування тренду відхилення торгівлі внаслідок запровадження вищих митних тарифів³⁹.

³⁹ *Isakova A. Customs Union and Kazakhstan's Import CASE Network Studies & Analyses / A. Isakova, A. Plehanov. – 2012. – № 442; Mazol Sergey Trade policy of Belarus in the CIS region: specific model or country specific trade policy for a small open economy // Working Paper No. 01/2012 / Sergey Mazol. – Berlin Working Papers on Money, Finance, Trade and Development. – January, 2012.*

Через вищі імпорتنі тарифи у МС, а також те, що за багатьма товарними позиціями ринки України та РФ конкурують, можемо очікувати, що Україна у разі приєднання до МС зіткнеться з вищою вартістю імпорту з третіх країн, зростанням інфляції та змінами у регіональних торговельних потоках на користь Росії, Білорусі та Казахстану. Ми очікуємо більшого негативного впливу на динаміку торгівлі за умови жорсткої інтеграції в короткостроковій перспективі, оскільки існуючі торговельні зв'язки зазнають різких змін, тоді як для формування нових зв'язків потрібен певний час. У середньостроковій перспективі зовнішня торгівля стабілізуватиметься, зважаючи на чинники позиціонування, характерні для всього інтеграційного утворення – МС.

6.6. Інвестиційний складник

Сценарій «жорсткої інтеграції» супроводжуватиметься побоюваннями інвесторів щодо прогнозованості розвитку ситуації, а тому ми припускаємо наявність негативного балансу вигод/утрат щодо інвестицій.

Швидке приєднання України до МС Росії, Білорусі й Казахстану може спричинити помірне зростання темпів експансії російського капіталу у стратегічні галузі української економіки. Стимулюючим чинником може стати саме факт вступу України до МС, який символізуватиме повне входження України до зони російського гео економічного впливу.

Водночас утрата Україною частини суверенітету, зокрема при реалізації власної зовнішньоекономічної політики, спричинить вплив (або відсутність припливу) капіталу з третіх країн. Ми також не виключаємо певної демотивації російських інвесторів, зацікавлених у євроінтеграційних або позаблокових (із МС) перспективах.

Імовірним є виникнення шоків реакцій, що супроводжуватимуться масовим виходом з українського ринку підприємств, які представляють треті країни та побоюватимуться втрати бізнесу через зміни в гео економічному позиціонуванні України.

6.7. Особливості реалізації умов СОТ за даним сценарієм

За сценарію «жорсткої інтеграції» МС не погоджується на виведення конфліктних згідно з членством у СОТ товарних позицій з-під дії Угоди про МС на невизначений термін.

Потенційні втрати від накладання санкцій з боку країн-членів СОТ ми оцінюємо в 5 млрд дол. США (з розрахунку вартості річного обсягу імпорту за 2011 р., що може підпадати під дію підвищених тарифів).

Нині середній митний тариф України майже удвічі нижчий за тариф МС. Підвищення рівнів тарифного захисту за низкою товарних груп у разі приєднання України до МС призведе до порушення взятих при приєднанні до СОТ зобов'язань щодо зв'язування рівнів тарифного захисту. Відповідно до встановлених у СОТ процедур це може призвести до звернення країн, імпорт яких зазнав утрат від застосування Україною в односторонньому порядку нових мит, до Органу з урегулювання суперечок, який після проходження відповідних процедур може застосувати санкції до нашої країни. Санкції розраховуються з огляду на втрати, яких країни-учасниці СОТ зазнали від застосування Україною нових мит. Залежно від цих утрат країни-учасниці СОТ матимуть право застосовувати обмежувальні заходи стосовно експорту з України.

Зазначимо, що експорт України до країн-учасниць СОТ, за даними Державної служби статистики, за підсумками 2011 р. становив 38,2 млрд дол. США, або 56 % вартісного обсягу загального експорту. Одночасно імпорт із країн-учасниць СОТ становив 45,1 млрд дол. США, або 54,6 % від вартісного обсягу загального імпорту. Розрахунок потенційної суми, на яку можуть бути накладені санкції СОТ, відповідно до установленої практики, залежатиме від розміру обсягу імпорту з країни, на який було розповсюджено вищі митні ставки. **За нашими розрахунками, сума, на яку можуть бути застосовані санкції, становитиме не менше 5 млрд дол. США з розрахунку вартості річного обсягу імпорту, що підпадає під дію підвищених тарифів.** У Додатку 1 наведено дані по 21 товарній групі, щодо яких ставки МС перевищують установлені в Україні ставки митного тарифу та вартісний обсяг імпорту яких становить близько 9 % від загального імпорту до України та 15,5 % від імпорту з країн-учасниць СОТ. Зокрема, однією з найбільших статей імпорту, що надходить до України з країн-учасниць СОТ, є імпорт легкових транспортних засобів. Зростання ставки у 6 разів порівняно із зобов'язанням України перед СОТ⁴⁰ підвищує імовірність звернення країн-учасниць СОТ до Органу з вирішення суперечок СОТ, який застосовує до України значні санкції.

⁴⁰ На всі легкові транспортні засоби в межах МС діє ставка в розмірі 30 %, тоді як відповідно до зобов'язань України перед СОТ ставка на товари цієї групи з 2013 р. становитиме 5 %.

6.8. Особливості співробітництва України з ЄС за умови реалізації сценарію

Україна втрачає можливість здійснювати самостійну зовнішньо-економічну політику з ЄС та сформувати поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі з ЄС. У короткостроковій перспективі Україна буде змушена покинути Енергетичне Співтовариство ЄС.

7. СЦЕНАРІЙ 3. «УКРАЇНА ПОЗА МС - STATUS QUO +»

7.1. Кількісні припущення для сценарію 3: «Україна поза МС - status quo +»

Кількісні припущення для сценарію є результатом моделювання соціально-економічного розвитку України з урахуванням виконаних розрахунків Віденським інститутом міжнародної економіки, Німецькою консультативною групою та Інститутом економічних досліджень і політичних консультацій. Сценарій «Україна поза МС - status quo +» не враховує припущень щодо впливу формування поглибленої зони вільної торгівлі з ЄС, але враховує помірний позитивний ефект формування ЗВТ із країнами СНД з перспективою поглиблення багатосторонньої співпраці у межах ЗВТ із МС і СНД, а також розвитку співпраці з МС у секторальних проектах. Остання тенденція відображає екстраполяцію на майбутні періоди поточного рівня співробітництва з МС за відсутності запровадження значних обмежувальних та/або дискримінаційних заходів з боку МС РФ, РБ, РК.

За сценарію «Україна поза МС - status quo +» вплив сценарних умов на зміну макропоказників відносно базових значень в обсягах імпорту становитимуть $-0,39\%$ у короткостроковій перспективі та $+0,2\%$ – у середньостроковій. Водночас динаміка відхилень від базового сценарію, зокрема щодо експорту в короткостроковому періоді, становитиме $-0,3\%$; у довгостроковому періоді – $+1,65\%$; щодо інвестиційної діяльності – відповідно $+0,04$ та $+1\%$.

У результаті моделювання прогностичних макропоказників соціально-економічного розвитку України за даного сценарію в короткостроковому періоді темпи приросту ВВП становитимуть $+3,5\%$, у середньостроковому $+3,7\%$; валове нагромадження $+4,4$ та $+4,6\%$. Показники

діяльності зовнішнього сектору порівняно з попереднім роком демонструватимуть динаміку, що відображає типові для останніх років закономірності зовнішньої торгівлі: високу залежність показників експорту й імпорту від стану глобальних ринків та швидке відновлення експорту й імпорту за сприятливих умов для зовнішньоекономічної діяльності. Так, у короткостроковому періоді прогнозується позитивна динаміка експорту й імпорту (внаслідок відновлення світової економіки після спаду у 2012 р.) +3,7 та +4,1 %, у середньостроковому періоді відповідні показники очікуються на рівні +8,6 та 5,7 %.

7.2. Стратегія позиціонування України у світовому поділі праці за даного сценарію

Сценарій «Україна поза МС – *status quo*» передбачає, що основними чинниками впливу на формування зовнішньоекономічного позиціонування України будуть ті, що сформувалися протягом останнього десятиріччя та частково були скориговані внаслідок світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр.:

- диверсифікація експортно-імпоротної діяльності у географічному розрізі та внаслідок цього зниження вразливості до зовнішніх шоків;
- реалізація експортного потенціалу промисловості завдяки модернізації виробництв і зростання енергоефективності національного ВВП;
- диверсифікація товарної пропозиції, виведення на ринки продукції з вищим вмістом доданої вартості;
- розвиток експортного потенціалу сільськогосподарського виробництва та галузей з виробництва продовольчої продукції;
- розширення частки торгівлі послугами.

Україна має відкриту економіку та є країною, що глибоко інтегрована у міжнародний поділ праці. Так, за I півріччя 2012 р.⁴¹ вартісні обсяги українського експорту відповідали близько 53 % ВВП, імпорту – 60 %, таким чином, обсяг зовнішньої торгівлі був на 13 % більшим за обсяг ВВП. Станом на початок вересня зовнішньоторговельний оборот становив 104,48 млрд дол. США, з них вартість імпорту – 58,57 млрд дол. США (зростання на 8 % до відповідного періоду минулого року)⁴². За цей самий період надходження митних платежів становили 83,1 млрд грн, що майже на 16 % більше, ніж за відповідний період 2011 р.⁴³

⁴¹ Відповідно до даних Державної служби статистики України.

⁴² Відповідно до даних НБУ.

⁴³ Відповідно до даних Державної митної служби України.

Зовнішньоекономічна політика України ґрунтується на тому, що тривалий прогрес у справі розширення та закріплення української частки на світовому ринку товарів і послуг, а також відповідна диверсифікація українського експорту (і географічна, і галузева) можуть бути досягнуті лише на основі постійного підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва. А тому пріоритетним напрямом політики має бути пошук високотехнологічних ніш для виробників із відповідним рівнем конкурентоспроможності, сприяння підвищенню якості вітчизняної продукції, запровадження інноваційних технологій, розвиток нових конкурентоспроможних галузей.

Важливо зазначити, що, хоча останніми роками перелік українських товарів, які мають порівняльні конкурентні переваги на світовому ринку, фактично не змінився, відбулася суттєва географічна диверсифікація українського експорту. Значною мірою процес розширення географії експорту товарів із України прискорився після отримання статусу члена СОТ (рис. 18).

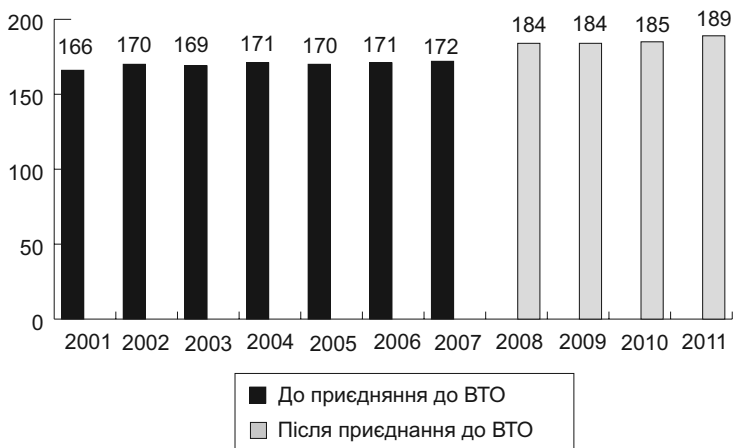

Рис. 18. Кількість країн, до яких експортувалися товари з України

Джерело: UN Comtrade⁴⁴

⁴⁴ База даних світової торгівлі ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comtrade.un.org/db/>

Як результат – висока чутливість експортної діяльності до світової кон'юнктури та вразливість до зовнішніх шоків на товарних ринках, що ще раз підтвердила криза 2008–2009 рр. **Водночас географічна диверсифікація дає змогу дещо зменшувати негативні зовнішні впливи.**

Загалом товарний експорт України є досить висококонцентрованим, причому роки економічного зростання не змінили цю ситуацію, а навпаки, посилили рівень концентрації експорту. Важливою характеристикою зовнішньоекономічної спеціалізації є висока частка в експорті напівфабрикатів, тоді як частка високотехнологічних товарів у загальній структурі експорту залишається близько 3 %. Отже, погіршення умов зовнішньої торгівлі з основними країнами-партнерами, зокрема і з країнами МС (з будь-якої причини) загрожує дестабілізацією економічної ситуації.

7.3. Енергетичний складник

За даного сценарію енергетичні питання є основним чинником нестабільності у двосторонніх відносинах України і Росії та предметом зовнішньополітичних відносин двох країн.

Наш сценарій ґрунтується на припущенні, що ціни на енергоносії в Україні поступово наблизяться до світових, що негативно впливатиме на імпортний попит на енергоносії, проте стимулюватиме видобуток енергетичних ресурсів в Україні та мотивуватиме підприємства й житлово-комунальний сектор до ощадливого споживання енергії й використання енергозберігаючих технологій.

З огляду на те, що Україна є одним із найбільших споживачів російських енергетичних ресурсів, РФ зацікавлена у зростанні споживання в Україні енергоносіїв. Водночас енергетична залежність України від РФ дає змогу їй використовувати вразливість нашої держави для досягнення власних політичних та економічних цілей.

Як свідчить досвід балтійських країн, підвищення цін на енергоносії з відповідним запровадженням програм соціального захисту вразливих верств населення приводить до швидкої адаптації економіки до ринкового ціноутворення на енергоресурси та забезпечує зростання енергоефективності ВВП, що підтверджується історичними фактами (рис. 19).

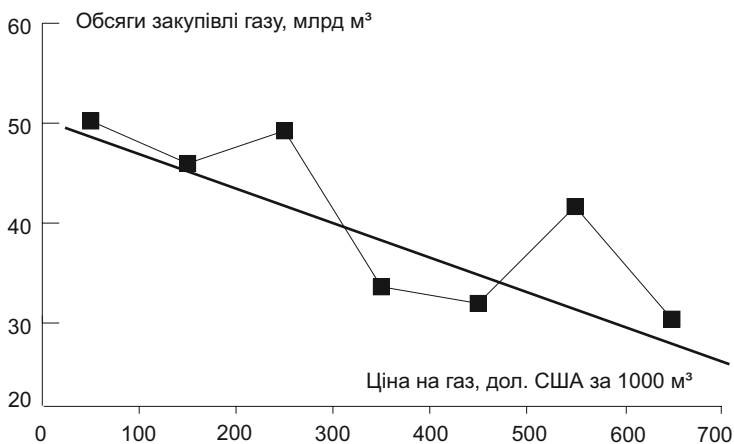

Рис. 19. Динаміка залежності обсягів закупівлі газу від ціни

Джерело: Держстат України

7.4. Ставки ввізного мита України та МС у розрізі окремих товарних позицій згідно зі сценарієм

Україна збереже суверенітет у визначенні засад зовнішньоекономічної політики та у перспективі зможе здійснювати суверенну тарифну політику, вступаючи в інтеграційні об'єднання з третіми країнами або узгоджуючи рівень тарифного захисту у межах багатосторонніх угод (СОТ).

7.5. Експорт та імпорт товарів і послуг

Умови вступу до СОТ спричинятимуть зміни умов торгівлі в РФ (та МС), підвищуючи рівень конкуренції на ринках, що нині є захищеними найбільшою мірою. Це стосується продукції машинобудування, харчової, легкої, фармацевтичної, текстильної промисловості. Як наслідок, українські компанії зіткнуться із жорсткішою конкуренцією та, можливо, будуть змушені скоротити експорт.

Чинником невизначеності у торговельних відносинах із МС є необхідність адаптації МС до членства в СОТ РФ, а також перебіг пере-

говорів із СОТ щодо вступу Казахстану та Білорусі. Разом з тим можна очікувати змін у тарифному регулюванні України, що розпочала процедуру перегляду поступок, зафіксованих у Розкладі поступок і зобов'язань у межах угод із СОТ.

Наш прогноз ґрунтується на припущенні, що торговельно-економічні відносини з країнами МС не зазнають суттєвих змін за сценарію, якщо Україна збереже чинний статус партнера по ЗВТ СНД із урахуванням багаторічного досвіду співпраці з РФ, Білоруссю та Казахстаном. Разом з тим певний негативний ефект може виникнути внаслідок тенденцій відхилення торгівлі, що незначно виявилися в перші два роки діяльності МС.

Оскільки зовнішня торгівля України є більш лібералізованою, ніж країн МС, зокрема Росії, та загалом відповідає міжнародним стандартам і правилам СОТ, малоімовірно, що країни МС можуть суттєво вплинути на структуру імпорту всупереч інтересам України та застосувавши обмежувальні заходи, які не використовувалися раніше і до яких Україна з огляду на існуючий (і позитивний, і негативний досвід співпраці) була б не готова.

Щодо торгівлі послугами, то незважаючи на те, що РФ, вступивши до СОТ, взяла на себе зобов'язання щодо лібералізації доступу до ринку послуг, перехідний період до запровадження нових правил становить, залежно від галузі, до дев'яти років. На даному етапі торгівля послугами у МС не врегульована, для України існують ризики зміни умов доступу до ринку послуг у межах МС, якщо останній введе у дію існуючі обмеження з доступу до ринку послуг РФ (як основи для уніфікації ринку послуг МС). Проте деякі сектори РФ залишила частково закритими для доступу іноземних компаній. Такі обмеження роблять непривабливою сферу послуг для припливу іноземних інвестицій, що не відповідає стратегічним пріоритетам розвитку економіки України⁴⁵. Водночас Україна, формулюючи позицію на переговори з доступу до глобального ринку послуг, використала інвестиційну модель зобов'язань, зважено підійшла до лібералізації доступу до ринку послуг, створивши тим самим умови для розвитку ринку та підвищення конкуренції.

⁴⁵ Зовнішньоторговельне сальдо у торгівлі послугами в Україні традиційно є додатнім; позитивна динаміка у торгівлі послугами зберігалася навіть під час кризи 2009 р.

7.6. Інвестиційний складник

Наші припущення щодо впливу динаміки інвестицій на розвиток національної економіки базуються на збереженні коопераційних зв'язків із підприємствами МС і збереженні зацікавленості компаній та МС загалом до України як країни, що має більш ліберальні торговельно-економічні стосунки з третіми країнами та потенційно може сформувати ЗВТ із ЄС та іншими країнами світу.

Ми також вважаємо, що для інвесторів із третіх країн збереження за Україною статусу «поза МС» і можливості проведення власної національної зовнішньоекономічної політики слугуватиме додатковим стимулом до інвестування.

7.7. Особливості реалізації умов СОТ за даним сценарієм

Наш прогноз базується на припущенні, що дотримання Україною правил і процедур СОТ спричинятиме помірно позитивний вплив на загальні показники зовнішньоекономічної співпраці України з країнами-партнерами. Позитивним чинником у стосунках із країнами МС ми вважаємо ратифікацію Україною угоди про ЗВТ СНД, а також вступ РФ до СОТ.

Україна активізує співпрацю з країнами-членами СОТ, ґрунтується на власних національних інтересах, що є відмінними від національних інтересів країн МС. Розвиток взаємодії з країнами СОТ сприятиме поліпшенню позиціонування країни у міжнародному поділі праці та у реалізації євроінтеграційної стратегії.

Україна є членом СОТ із 2008 р. За цей час, незважаючи на низку позитивних чинників приєднання, вихід українських виробників на нові ринки, розвиток двосторонніх торговельних стосунків із сусідніми країнами, світова фінансова криза негативно вплинула на більшість секторів національної економіки. Разом з тим низький рівень тарифного захисту відповідно до умов вступу до СОТ нині не дає можливості національному корпоративному сектору адаптуватися до сучасних умов міжнародної конкуренції.

Керуючись п. 5 ст. XXVIII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 р., 27 жовтня 2011 р. Україна зарезервувала право на перегляд поступок, зафіксованих у Розкладі поступок і зобов'язань України, у межах угод СОТ у наступному трирічному періоді, який почався

1 січня 2012 р. Відповідно до цього рішення та після вивчення потреб у запровадженні додаткових захисних заходів Україна висловила намір вступити в переговори та консультації з відповідними членами СОТ щодо модифікації зобов'язань, які стосуються тарифів, надавши відповідний перелік тарифних ліній. Проте такі дії було вчинено відповідно до національних економічних інтересів країни, які у певних позиціях суперечать відповідним інтересам країн МС.

У середньостроковому періоді до 2017 р. Україна трансформуватиме національну систему захисних заходів і тарифного регулювання відповідно до сучасних умов світової торгівлі.

Вступ РФ до СОТ матиме позитивний кумулятивний вплив на торговельні відносини між Україною та Росією. З урахуванням режиму вільної торгівлі між Україною і Росією вигоди України від лібералізації мит на імпорту до РФ будуть досить обмежені. Тим не менше, Україна може отримати переваги від інших змін у режимі торгівлі, зокрема від підвищення передбачуваності торговельного середовища.

З моменту приєднання до СОТ торговельне законодавство РФ поступово приводитиметься у відповідність до угод СОТ, експортні та імпорту мита будуть зв'язані, застосовуватимуться системи СОТ щодо технічного та фітосанітарного регулювання тощо. Україна зможе вирішувати торговельні суперечки з РФ за допомогою норм (або за посередництва) СОТ.

Членство Росії в СОТ сприятиме адаптуванню торговельного законодавства МС та інших регулюючих актів відповідно до правил СОТ, хоча Білорусь і Казахстан ще продовжують переговори про приєднання до СОТ.

7.8. Особливості співробітництва України з ЄС за умови реалізації сценарію

Ми вважаємо, що сценарій «Україна поза МС» створюватиме дедалі більше стимулів для диверсифікації зовнішньої торгівлі, зокрема залишаючи чинною перспективу укладання угоди про поглиблену ЗВТ з ЄС.

За нашими оцінками, **продовження диверсифікації торговельних потоків є критично важливим чинником зовнішньоекономічної конкурентоспроможності України.** Більш диверсифікована структура експорту зі значною часткою продукції з вищим вмістом доданої вартості може ліпше захистити країну від потрясінь або негативного

впливу, що спричиняються різкими змінами умов торгівлі⁴⁶. Країни з низьким доходом, які мають спеціалізацію у меншій кількості секторів, зазнають більшого впливу волатильності з погляду темпів зростання ВВП та обсягів торгівлі. Ще одна причина того, чому більш диверсифіковані торговельні потоки (тобто відхід від експорту сировини до експорту готової продукції) захищають від шоків, є **глобальна довгострокова тенденція зниження цін на сировинні товари відносно цін на промислові товари та послуги**. Крім того, диверсифікована структура експорту з високою часткою високотехнологічної продукції є основним чинником підвищення темпів економічного зростання.

Ми вважаємо, що з метою підвищення ефективності паливно-енергетичного сектору Україна розширюватиме та поглиблюватиме участь в Енергетичному Співтоваристві ЄС (ЕнС). Після приєднання до нього Україна зобов'язалася привести своє законодавство у сфері природного газу та електроенергетики у відповідність з *acquis* ЕнС на підставі ст. 2 Протоколу про приєднання до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, взявши зобов'язання імплементувати т.зв. Другий енергетичний пакет. У зв'язку з тим, що внутрішні ринки електроенергії та природного газу країн ЄС не розпочали задовільно функціонувати після імплементції Другого енергетичного пакета, Європейська Комісія пропонує доповнення енергетичного *acquis* ЄС способом заміни правового режиму Другого енергетичного пакета Третім енергетичним пакетом для внутрішнього ринку, прийнятим у 2009 р., який створює додаткові можливості для визначених цим пакетом цілей досягнення. Так, у разі прийняття Третього енергетичного пакета країнами-учасницями Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, з 1 січня 2015 р. вимагатиметься обов'язкова сертифікація для третіх країн. Зокрема, у разі бажання компанії третьої країни придбати чи контролювати будь-яку інфраструктуру чи потужності у країні, що входить до об'єднаного європейського ринку, необхідно буде отримати відповідну сертифікацію від локального регуляторного органу за згодою Агентства зі співпраці регуляторних органів (*ACER*) для функціонування на ринку цієї країни, процедура якої може бути суттєво ускладнена або взагалі у сертифікації відмовлено. Таким чином Європейський Союз планує захистити свій ринок від монопольного становища компаній із країн, що до нього не входять.

⁴⁶ *Koren Miklos* 2007. Volatility and Development / Miklos Koren, Silvana Tenreyro // Quarterly Journal of Economics 122 (1): 243–287 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://resources.cefig.eu/papers/voldev_appendix.pdf

8. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ МОДЕЛЮВАННЯ

Як слідує з розрахунків, динаміка інтегрального індексу соціально-економічного розвитку за сценарієм 2 «Україна вступає до МС: жорстка інтеграція» є найгіршою серед усіх сценаріїв на всіх прогнозних періодах (до 2017 р.). Перший сценарій «Україна вступає до МС: м'яка інтеграція» тільки у двох періодах (2016, 2017 рр.) перевищує базовий сценарій. **Найбільш прийнятним сценарієм для України є сценарій 3 «Україна поза МС – *status quo* +», за яким інтегральний індекс є найвищим у всіх прогнозних періодах. За цим сценарієм Україна зберігає переваги відкритої до співпраці з основними партнерами країни, а також отримує вигоди від зміцнення економічного суверенітету, що ґрунтується на стратегії розвитку диверсифікованої, енергоефективної економіки.**

Ураховуючи, що баланс вигод-утрат за сценарію 1 і сценарію 2 є негативним, вважаємо за доцільне утриматися від інтеграції в Митний союз РБ, РК та РФ, проте докласти зусиль для поглиблення співпраці з ним у межах угоди про ЗВТ СНД та секторальних проєктів, що відповідатимуть національним інтересам України.

Обґрунтування розроблених сценаріїв торговельно-економічного співробітництва України з країнами МС, їх моделювання за допомогою макроекономічної моделі загальної економічної рівноваги «Альфа» та застосування методології оцінення соціально-економічного розвитку за інтегральним індексом дає такі результати (рис. 20).

Досягнення найвищого рівня інтегрального індексу соціально-економічного розвитку 2007 р. можливо за третім і першим сценаріями у 2014 р., за другим сценарієм – у 2017 р., за базовим сценарієм – у 2015 р. Середньорічні значення інтегрального індексу за період 2013–2017 рр. розподіляються таким чином:

- третій сценарій – 0,5064;
- базовий сценарій – 0,4989;
- перший сценарій – 0,4978;
- другий сценарій – 0,4827.

Визначені переваги третього та базового сценаріїв підтверджуються динамікою економічного та соціального складників інтегрального індексу (рис. 21; 22).

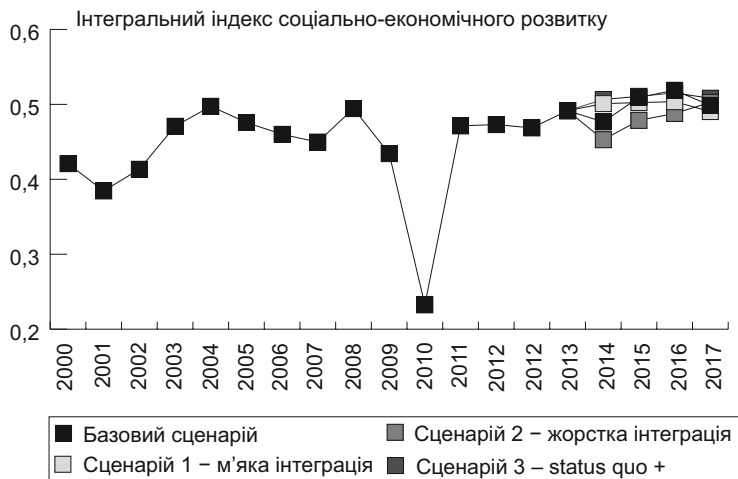

Рис. 20. Інтегральний індекс соціально-економічного розвитку за всіма сценаріями

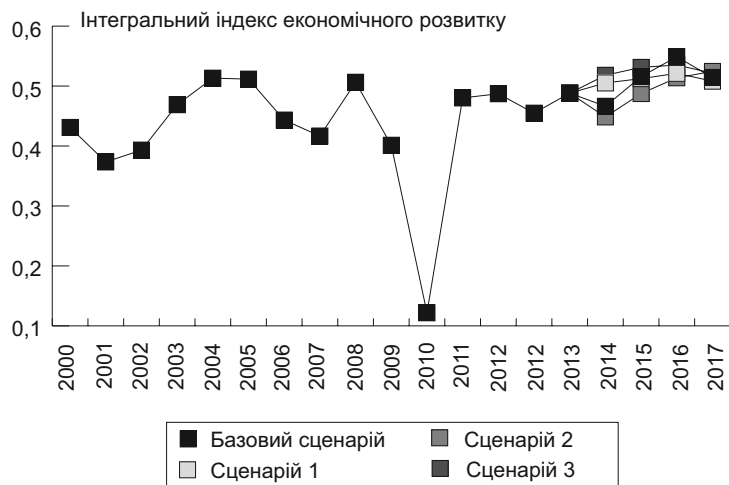

Рис. 21. Інтегральний індекс економічного розвитку за всіма сценаріями

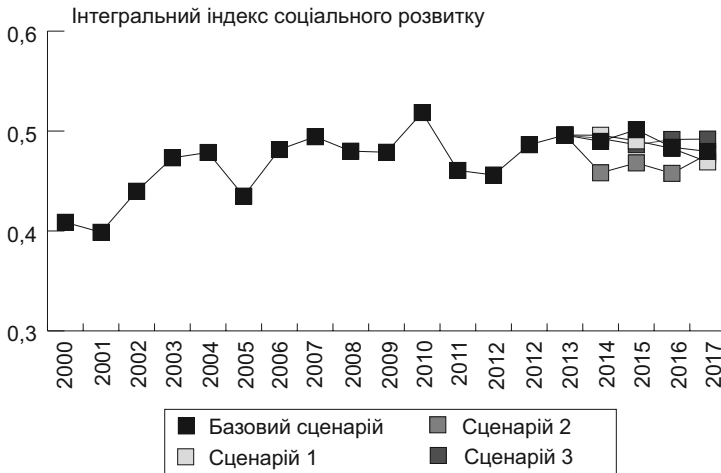

Рис. 22. Інтегральний індекс соціального розвитку за всіма сценаріями

І динаміка (рис. 21; 22), і середньорічні значення інтегральних індексів економічного та соціального розвитку засвідчують перевагу третього та базового сценаріїв.

Економічний розвиток:

третій сценарій – 0,5188;
 базовий сценарій – 0,5067;
 перший сценарій – 0,5070;
 другий сценарій – 0,4925;

Соціальний розвиток:

0,4917;
 0,4900;
 0,4867;
 0,4714.

Переваги інтегральних індексів соціально-економічного, економічного та соціального розвитку засвідчують той факт, що за сукупністю економічних і соціальних індикаторів найліпшими є третій і базовий сценарії взаємодії з країнами МС.

Аналіз динаміки економічного та соціального складників інтегральних індексів дає змогу визначити переваги зазначених сценаріїв. Як приклад наведемо динаміку складників економічного (рис. 23) та соціального розвитку (рис. 24) для третього сценарію.

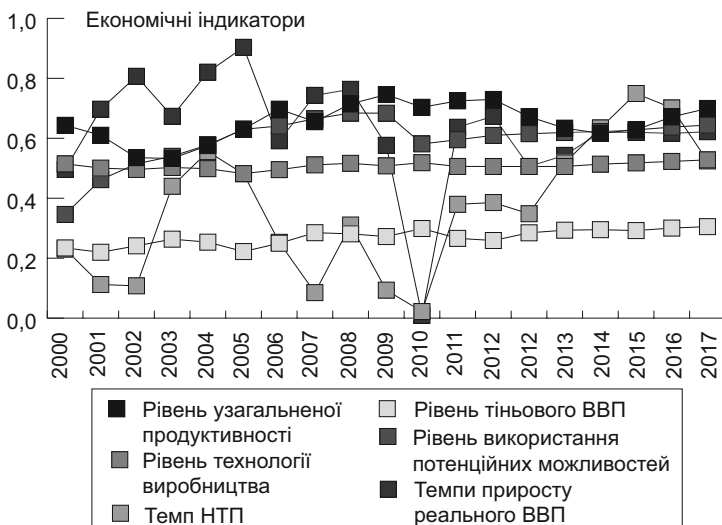

Рис. 23. Динаміка економічних індикаторів для третього сценарію

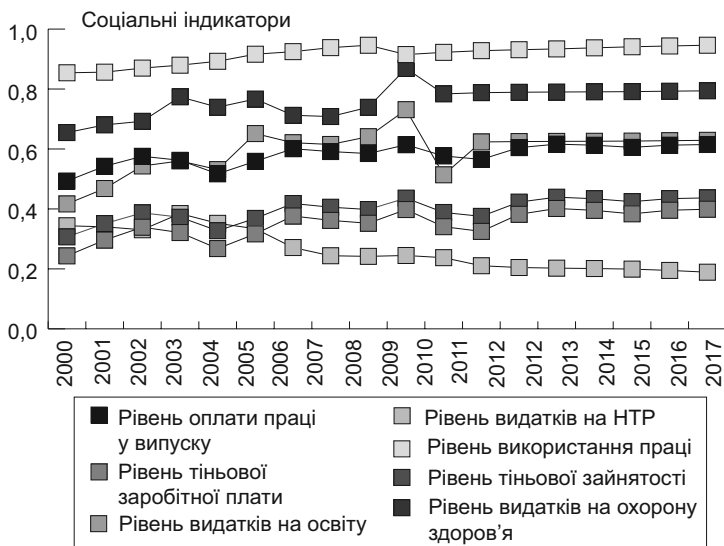

Рис. 24. Динаміка соціальних індикаторів для третього сценарію

Нормуванням індикаторів урахується їх односпрямованість (і стимуляторів, і дестимуляторів), тому зростання окремих індикаторів є позитивним, а їх зниження – негативним. Наприклад, зростання у динаміці індикатора «рівень тіньового ВВП» означає зменшення рівня тінізації економіки. Те саме стосується всіх інших індикаторів. Як свідчать розрахунки, майже всі складники економічного та соціального розвитку (за винятком рівня видатків на НТР) мають позитивний тренд.

Тепер порівнюємо окремі показники соціально-економічного розвитку всіх сценаріїв, а саме: номінальний ВВП, споживання, валове нагромадження, експорт та імпорт. Спочатку розглянемо номінальний ВВП (рис. 25).

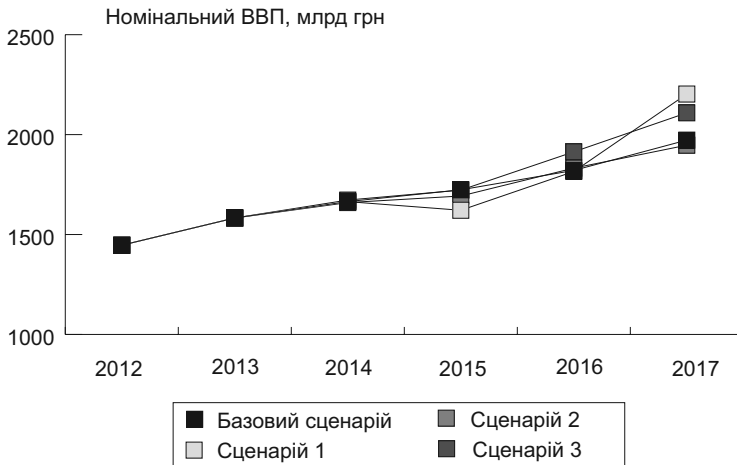

Рис. 25. Номінальний ВВП по всіх сценаріях, млрд грн

Відповідно до розрахунків протягом 2013 р. вибір будь-якого зі сценаріїв не матиме суттєвого впливу на показники номінального ВВП. Водночас, починаючи з 2014 р. відбудеться зниження номінального ВВП і темпів зростання у разі вибору сценарію 1 (пов'язане і з відсутністю усіх потенційних вигод від приєднання до МС, і з утратою вигод від співпраці з іншими країнами світу, насамперед членами СОТ) та сповільнення темпів зростання реального ВВП у разі вибору сценарію 2. Базовий сценарій та сценарій 3 продемонструють від-

носно стабільне зростання. У середньостроковому періоді очікується зростання ВВП за всіма сценаріями. У 2016 р. найбільший номінальний ВВП очікується у разі вибору сценарію 3, тоді як показники базового сценарію та сценарію 1 будуть майже ідентичними. Найнижче значення номінального ВВП спостерігається за сценарієм 2. У 2017 р. очікується стрімке зростання ВВП у разі вибору сценарію 1, що зробить цей сценарій найбільш вигідним серед інших за даним показником. Водночас зазначимо, що показники номінального ВВП у разі вибору сценарію 3, за результатами моделювання, демонструватимуть стійке зростання, тоді як зростання за сценарієм 1 має хаотичний характер, що може означати його зниження в наступні після 2017 р. періоди. Навіть у 2017 р. спостерігатиметься зниження темпів зростання реального ВВП з 5,6 % у 2016 р. до 4,8 %. Понад те, сумарний номінальний ВВП за період 2014–2017 рр. має таке розподілення:

- третій сценарій – 6845,1 млрд грн;
- перший сценарій – 6789,3 млрд грн;
- базовий сценарій – 6658,6 млрд грн;
- другий сценарій – 6640,2 млрд грн.

Показники базового та сценарію 2 значно поступаються іншим двом сценаріям, що свідчить про негативні наслідки жорсткої інтеграції до МС.

У частині споживання очікуються тенденції, подібні до тих, що за результатами моделювання спостерігаються по показниках номінального ВВП. Головною відмінністю є менша різниця по показниках споживання у 2017 р. між сценаріями 1 та 3 (рис. 26).

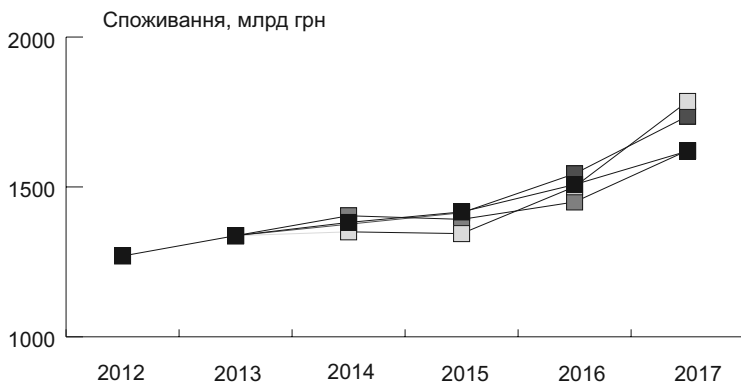

Рис. 26. Споживання за всіма сценаріями, млрд грн

Сумарне номінальне споживання за період 2014–2017 рр. має таке розподілення:

- третій сценарій – 6069,4 млрд грн;
- перший сценарій – 5980,3 млрд грн;
- базовий сценарій – 5925,7 млрд грн;
- другий сценарій – 5866,9 млрд грн.

За результатами моделювання у сфері валових нагромаджень очікуються тенденції, відмінні від тих, що спостерігалися у сфері показників номінального ВВП та споживання (рис. 25; 26), зростання валового нагромадження буде стійким і майже однаковим за всіма сценаріями з певною перевагою сценарію 3 та відставанням показників відповідно до сценарію 1 та особливо сценарію 2. Базовий сценарій перевищує показники сценаріїв 1 і 2, проте демонструє незначне відставання від сценарію 3. Зазначимо, що відставання сценарію 2 від інших сформується вже у 2014 р. і збільшуватиметься з кожним роком (рис. 27).

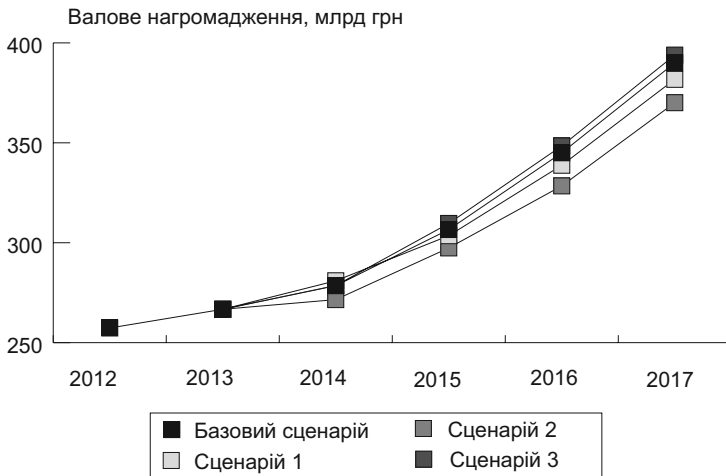

Рис. 27. Валове нагромадження за всіма сценаріями, млрд грн

Значно більші відмінності між сценаріями спостерігаються в частині зовнішньої торгівлі товарами та послугами (рис. 28).

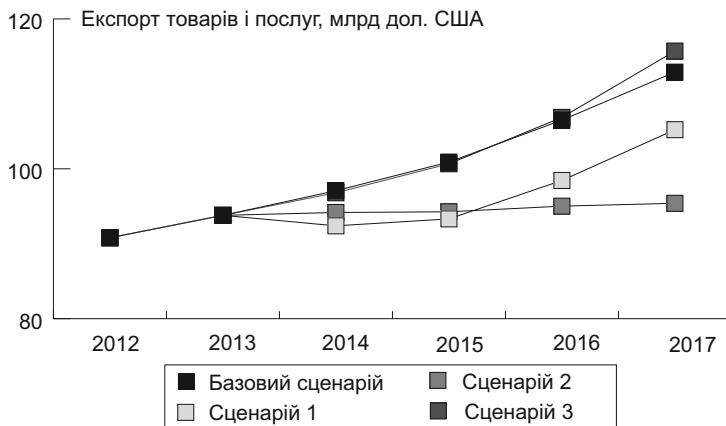

Рис. 28. Експорт товарів та послуг за всіма сценаріями, млрд дол. США

Якщо у 2013 р. показники і експорту, і імпорту за всіма сценаріями прогнозуються майже на однаковому рівні, то в 2014 р. очікується різке скорочення експорту у разі вибору сценарію 1 (пов'язане і з відсутністю усіх потенційних вигод від приєднання до МС, і з утратою вигід від торгівлі з іншими країнами світу, насамперед членами СОТ) та відносно незначне збільшення експорту у разі вибору сценарію 2. Зазначимо, що показник 2014 р. відображає зменшення поставок на ринки інших країн завдяки нижчій диверсифікованості експорту. У разі вибору сценарію 2 очікується стагнація показників експорту у 2012–2017 рр. За цим сценарієм протягом указанного періоду відбудеться незначне зростання експорту. Більш «м'яка інтеграція» до МС у середньостроковому періоді дасть змогу компенсувати потенційні втрати, які очікуються в короткостроковому періоді. Вже у 2016 р. показники експорту за сценарієм 1 випереджатимуть показники експорту за сценарієм 2, а в 2017 р. ця різниця стане ще більшою. Водночас показники сценарію 1 і в 2016, і в 2017 роках поступатимуться показникам експорту і за базовим сценарієм, і за сценарієм 3. Ці два сценарії (базовий і сценарій 3) протягом періоду 2012–2017 рр., за результатами моделювання, демонструють стійке зростання, а з 2014 р. – стабільне переважання над показниками сценарію 1 і сценарію 2. (рис. 28).

Вибір сценарію 3, а отже, збереження більшої відкритості економік, обумовить значно вищі темпи зростання імпорту (рис. 29).

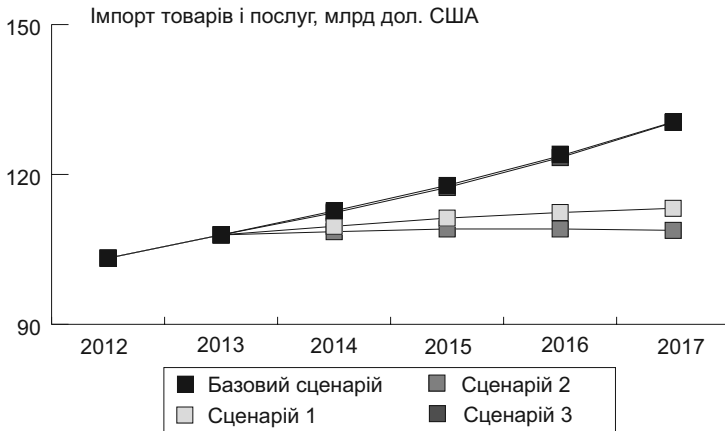

Рис. 29. Імпорт товарів і послуг за всіма сценаріями, млрд дол. США

Зазначимо, що показники базового сценарію ідентичні з показниками сценарію 3, а протягом 2014–2016 рр. навіть будуть дещо вищими порівняно зі сценарієм 3. Вибір сценарію 1 фактично є вибором «м'якого протекціонізму». Тобто Україна (через підвищення тарифного та нетарифного захисту ринку аналогічно до МС) закритиме ринки від товарів із країн, які не входять до МС поступово, з перехідним періодом. Водночас вибір сценарію 2 є фактично вибором «жорсткого протекціонізму», коли обмеження щодо імпорту з країн, які не входять до МС, виникне за відносно короткий проміжок часу. Варто також зауважити, що вибір цих сценаріїв не призведе до скорочення імпорту. За сценарієм 1 імпорту, за результатами моделювання, демонструватиме стійке зростання, хоч і не в таких обсягах, як це очікується за базовим і сценарієм 3. Що стосується сценарію 2, то тут відбудеться консервація показників імпорту на рівні показника 2013 р. Якщо з 2013 по 2016 рр. буде незначне зростання імпорту, то з 2017 р. почнеться незначне його зниження (рис. 29).

Загалом зазначимо, що аналіз показників моделювання експорту та імпорту товарів і послуг, особливо в частині реалізації сценарію 3, підтверджує тезу про те, що розвиток економіки України без структурних реформ, спрямованих на розвиток експортоорієнтованих галузей, призведе до збереження ситуації переважання імпорту над експортом, а отже, стабільно негативного показника балансу зовнішньої торгівлі.

8.1. Переваги та ризики сценарію 1: «Україна вступає до МС: м'яка інтеграція»

На основі здійсненого аналізу можемо зробити припущення про переваги та ризики, які виникнуть при реалізації сценарію 1:

Переваги	Ризики
Поступова інтеграція до МС разом зі збереженням доступу до ринків країн-членів СОТ сприятиме набуттю певних вигід, отриманих від зближення з країнами МС. За умови реалізації сценарію 1 номінальний ВВП України у 2017 р. становитиме 2203 млрд грн проти 1947 млрд грн за умови реалізації сценарію 2 та 2109 млрд грн за умови реалізації сценарію 3	Поступове делегування економічного суверенітету у сфері торговельної політики наддержавним структурам, що не мають усталених демократичних традицій управління в інтересах усіх учасників. Ризик зменшення політичного суверенітету. Внаслідок різкої зміни геополітичного та гео економічного позиціонування України втрата переваг зовнішньоекономічного позиціонування як диверсифікованої економіки та ненабуття переваг енергетично-сировинного експортера. Підвищення рівня корупції. Втрати набутих вигід унаслідок зростання внутрішніх цін на енергоносії в РФ
Перспективи отримання протягом найближчих декількох років преференційних ціни на російські енергоносії завдяки перегляду формули ціноутворення на природний газ і скасування експортного мита на нафту та нафтопродукти	Невизначеність та імовірні додаткові політико-економічні вимоги щодо умов запровадження преференційної ціни на газ (наприклад, перехід контролю над активами від Нафтогазу до Газпрому)
Перспективи запровадження більш високого тарифного та нетарифного захисту внутрішнього ринку (на умовах Митного кодексу країн-членів МС)	Необхідність переговорів із членами СОТ про зміну умов торгівлі, зокрема підвищення імпорتنних тарифів і запровадження додаткових захисних заходів
Економія на видатках, яких потребуватиме адаптація українського законодавства до європейського	Гальмування євроінтеграційного процесу (через позицію Євросоюзу, який ще 2003 р. задекларував несумісність угоди про ЗВТ+ із членством України у МС та ЄЕС)

Розширення торгівлі з країнами МС, розширення взаємного товарообміну продукцією обробних галузей, неконкурентоспроможних на ринках розвинених країн

Зростання припливу інвестиційних коштів із країн МС, активізація науково-технічної та виробничої кооперації з можливістю спільного виходу на зовнішні ринки

Можливість спрощення доступу до російських програм і фінансових ресурсів розвитку

Розвиток військово-технічної співпраці з країнами МС

Зменшення негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами внаслідок менших обсягів торгівлі (у 2017 р. за умови реалізації сценарію 1 негативне сальдо становитиме 8 млрд дол. США проти негативного сальдо у розмірі 15,4 млрд дол. США за умови реалізації сценарію 3)

Перспектива втрати динаміки українського експорту до країн МС через невідповідність структури експорту (низька частка високотехнологічного експорту) тенденціям зростання частки високотехнологічної продукції в імпорті МС із третіх країн. Невизначеність перспектив взаємної торгівлі та торгівлі з рештою країн світу; залежність торгівлі від політичних рішень; поширення на Україну практики щорічного встановлення в МС квот на експорт сільськогосподарської продукції

Утрата потенціалу європейського вектора інвестиційної співпраці внаслідок неможливості паралельного укладення ЗВТ+ із ЄС (зміна євроінтеграційного вектора, падіння інвестицій, згорання трансферу технологій тощо)

Значне обмеження доступу України до програм та фінансових ресурсів розвитку ЄС, скорочення фінансування співпраці щодо модернізації інфраструктури тощо

Зростання іноземного контролю над стратегічними українськими компаніями через посилення експансії російського капіталу, зміщення центрів прийняття рішень за межі України

Обмеженість ринків збуту української продукції внаслідок необхідності коригувати свою торговельну політику з партнерами по МС. Як наслідок надходження від експорту товарів і послуг будуть суттєво менші (у 2017 р. експорт товарів і послуг буде на 10 млрд дол. США меншим від реалізації сценарію 1 по відношенню до сценарію 3)

8.2. Переваги та ризики сценарію 2: «Україна вступає до МС: жорстка інтеграція»

На основі здійсненого аналізу можемо зробити припущення про переваги та ризики, які виникнуть при реалізації сценарію 2:

Переваги	Ризики
Отримання преференційних цін на російські енергоносії за рахунок перегляду формули ціноутворення на природний газ і скасування експортного мита на нафту та нафтопродукти	Невизначеність і ймовірні додаткові політекономічні вимоги щодо умов запровадження преференційної ціни на газ, падіння енергоефективності ВВП, зростання корупції тощо. Втрати набутих вигод унаслідок зростання внутрішніх цін на енергоносії в РФ. Консервування низького рівня енергоефективності економіки України внаслідок відсутності мотивації до його підвищення
Швидке запровадження більш високого тарифного та нетарифного захисту внутрішнього ринку (на умовах Митного кодексу країн-членів МС).	Ускладнення торгівлі та можливі санкції з боку країн-учасниць СОТ (за оцінками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, санкції можуть становити близько 5 млрд дол. США)
Вірогідність зняття країнами МС усіх форм і тарифних, і нетарифних бар'єрів для товарів з України, що збільшить присутність на зростаючих ринках країн МС	Обмежені можливості для прорахунку потенційних вигід, велика ймовірність помилкових оцінок щодо величини вигід (прецедент Білорусі, де валютну кризу спровокувала перспектива запровадження високих мит на автомобілі). Зростання випуску товарів, що є неконкурентоспроможними на світових ринках, консервування застарілих технологій і неефективне використання ресурсів. Гальмування модернізаційних процесів у економіці
Зменшення витрат на керування економічними процесами, територіальна концентрація виробництв, що обслуговуватимуть попит населення всього МС	Утрата Україною виробничих активів унаслідок перенесення виробничих потужностей в інші країни МС. За умови реалізації сценарію 2 очікуються значно нижчі показники середньомісячної заробітної плати в Україні порівняно з іншими сценаріями (у 2017 р. середньомісячна заробітна плата за умови реалізації сценарію 2 становитиме 3950 грн, тоді як за умови реалізації сценарію 1 – 4300 грн, а за умови реалізації сценарію 3 – 4220 грн)
Вірогідність відсутності «торговельних війн» та ускладнень у «традиційних» конфліктних зонах: газовій, трубній, м'ясо-молочній тощо	Вірогідність перенесення основних центрів прийняття рішень до столиці РФ

Зростання припливу інвестиційних коштів із країн МС, активізація науково-технічної та виробничої кооперації з можливістю спільного виходу на зовнішні ринки

Більш швидкі темпи розвитку промислової кооперації в технологічних галузях (ОПК, авіа-, суднобудування, інфраструктурні галузі тощо) між Україною та країнами МС

Зменшення негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами внаслідок менших обсягів торгівлі (у 2017 р. за умови реалізації сценарію 2 негативне сальдо становитиме 13,4 млрд дол. США проти негативного сальдо у розмірі 15,4 млрд дол. США за умови реалізації сценарію 3)

Інтеграція України до МС зробить її менш залежною від зовнішньої кон'юнктури (приклад Білорусі, яка постачає до МС 70 % ВВП), а отже, і менш уразливою до зовнішніх шоків. За умови реалізації сценарію 2 частка експорту у ВВП становитиме 41 проти 46 % за умов реалізації сценарію 3

Можливість спрощення доступу до російських програм і фінансових ресурсів розвитку

Утрата потенціалу європейського вектора інвестиційної співпраці внаслідок неможливості паралельного укладення ЗВТ+ із ЄС

Обмеження можливостей щодо отримання інвестицій країн-членів НАТО, спрямованих на створення в Україні високотехнологічних підприємств, які могли б стати ланками у ланцюгах постачань провідних компаній⁴⁷

Обмеженість ринків збуту української продукції внаслідок необхідності коригувати свою торговельну політику з партнерами по МС. У результаті надходження від експорту товарів і послуг будуть суттєво меншими (у 2017 р. експорт товарів і послуг буде на 20 млрд дол. США меншим ніж від реалізації сценарію 2 по відношенню до сценарію 3)

Перспектива втрати динаміки українського експорту до країн МС через невідповідність структури експорту (низька частка високотехнологічного експорту) тенденціям нарощування в імпорті країн МС частки високотехнологічної продукції

Значне обмеження доступу України до програм і фінансових ресурсів розвитку ЄС

8.3. Переваги та ризики сценарію 3: «Україна поза МС – *status quo* +»

На основі здійсненого аналізу можемо зробити припущення про переваги та ризики, які виникнуть при реалізації сценарію 3:

⁴⁷ Наприклад, побудова в Україні провідним світовим виробником кабелів для транспортних засобів *Kromberg & Schubert* (Німеччина) потужностей сприяла експорту цього виду продукції з України до ЄС на майже 1 млрд дол. США.

Переваги	Ризики
Продовження євроінтеграційного процесу	Послаблення ролі України для країн МС як транзитної держави через переорієнтацію транспортних потоків на країни МС
Перспектива розширення зовнішньої торгівлі внаслідок збереження євроінтеграційного вектора, відсутність перепон для укладення ЗВТ+ із ЄС	Майбутня істотна зміна торговельного режиму України з ЄС робить збереження статус-кво у торгівлі з країнами-членами МС проблематичним у довготерміновому періоді
Збереження присутності України на ринках МС через залежність від імпорту з України окремих товарних позицій (залізничних вагонів, цистерн, нафтового обладнання, труб, окремих видів продукції харчової промисловості тощо)	Скорочення торгівлі внаслідок розвитку країнами МС стратегії імпортозаміщення товарів українського походження
Ймовірне зростання експорту в ЄС через масштаб ринку, який у 8 разів перевищує ринок МС (металургії в 6,6 раза, харчової промисловості в 3,7 раза, продукції сільського господарства у 3 рази, машин та устаткування у 3,3 раза); за рівнем технологічності (високотехнологічні товари – в 11,4 раза)	Недоотримані коротко- та середньострокові вигоди від можливого зростання експорту до країн МС, які виявляють більшу динаміку імпортової активності, ніж економіка країн ЄС, що перебуває у кризі: частка зовнішнього імпорту ЄС-27 у загальному обсязі світового імпорту зросла з 13,9 % у 2002 р. до 14,2 % у 2010 р., тоді як частка МС зросла з 1 % в 2002 р. до 1,9 % у 2010 р.
Доступ до програм ЄС, зростання інвестицій, трансферу технологій масштабні проекти співпраці щодо модернізації інфраструктури тощо	Значний політичний ризик погіршення умов економічних відносин з РФ та іншими країнами МС: торгівля, інвестиції, працевлаштування, науково-технологічна кооперація, транзитні послуги тощо
Диверсифікація джерел постачання сировинних ресурсів та компонентів для промисловості України	Обмеження імпорту (зростання цін) із країн МС сировинних товарів і компонентів, необхідних для промисловості України
Можливість продовження політики диверсифікації джерел постачання енергетичних ресурсів	Утрата можливості отримати преференційні ціни на енергоресурси з країн МС, імовірно прискорення будівництва транзитних трубопроводів для постачання вуглеводнів у обхід території України

Інтеграція до загальноєвропейського енергетичного ринку з перспективою залучення структур ЄС до формування енергетичних стосунків із РФ

Збереження існуючого геополітичного та гео економічного позиціонування України, можливість продовження політики «багатовекторності»

Відсутність санкцій з боку країн СOT за порушення умов приєднання України до цієї організації.

Збереження іміджу країни, яка виконує взяті на себе зобов'язання перед міжнародними організаціями та партнерами. За умов реалізації сценарію 3 експорт товарів і послуг з України у 2017 р. становитиме 116 млрд дол. США проти 105 млрд дол. США за умов реалізації сценарію 1 та 95 млрд дол. США за умов реалізації сценарію 2

Суттєве загострення енергетичних відносин із РФ, ризик застосування РФ «енергетичного шантажу» для примушення України до вступу до МС

Обмеження безпекової та військово-технічної співпраці України з країнами МС

Реанімація ускладнень у «традиційних» конфліктних зонах: газовій, трубній, м'ясо-молочній тощо.

Погіршення інвестиційної, науково-технічної та виробничої кооперації з країнами МС

Україна з часу створення незалежної держави глибоко інтегрувалася у глобальну економіку⁴⁸, проте залишається однією із небагатьох великих країн на Європейському економічному просторі, які не увійшли до інтеграційних об'єднань. Тому враховуючи і загальносвітові тенденції до «торговельно-економічного блокування», і сучасне *невизначене та вичікувальне* позиціонування України, можна прогнозувати, що найближчим часом відбуватиметься зростання суперництва між Росією і ЄС щодо впливу на процеси економічної інтеграції України та інших країн-сусідів. Об'єктивно Україна зацікавлена у поглибленій економічній взаємодії з країнами Митного союзу, оскільки основою співпраці з членами Митного союзу є стратегічні **економічні інтереси України**. Разом з тим Україна також зацікавлена у поглибленні інтеграції з Європейським Союзом, що також відповідає національним інтересам держави і відображено у законодавстві та Конституції України. Отже, орієнтованість України одночасно на обидва інтеграційні об'єднання є реальністю, що потребуватиме від України адекватної зовнішньоекономічної стратегії. Урахування запропонованих у роботі підходів щодо оцінки переваг і ризиків альтернативних сценаріїв інтеграції сприятиме підвищенню ефективності зовнішньоекономічної політики держави.

⁴⁸ Зовнішньоторговельний оборот України за 2012 р. фактично зрівнявся з обсягами ВВП.

Ставки ввізного мита України та МС у розрізі окремих товарних позицій імпорту з країн-учасниць СОТ, 2010 р.

Код	Опис	Зв'язаний тариф України (* – зобов'язання перед СОТ)	Ввізне мито (МС)	Вартісний обсяг імпорту з країн-учасниць СОТ за підсумками 2010 р. (тис. дол. США)
8703	Легкові транспортні засоби	2011 р. – 7 %* 2012 р. – 6 %* 2013 р. – 5 %*	30 %	1617551,1
30049	Лікарські засоби, інші	0*	10 %	1348559,9
270112	Бітумінозне вугілля	2 %	5 %	333447,4
270400	Кокс і напівкокс із кам'яного вугілля	0	5 %	45878,5
2602000	Руди та концентрати марганцеві	2 %	5 %	643947,0
710813	Золото в іншому напівобробленому вигляді	Від 2 до 5 %	20 %	183426,4
870710	Кузови для моторних транспортних засобів товарної позиції 8703	Від 1 до 10 %	Від 0 до 15 %, але не менш за 5000 євро за 1 шт	134726,8
15110	Олія пальмова сира	0*	Від 0 до 15 %, але не нижче за 0,12 євро за 1 кг	273954,2
6902	Цегла вогнетривка, блоки, плитки та аналогічні вогнетривкі керамічні будівельні матеріали, крім виробів із кам'яного борошна або з аналогічних кремнеземистих порід	2–5 %	20 %	68686,6

Продовження дод. 1

Код	Опис	Зв'язаний тариф У країни (* – зобов'язання перед СОГ)	Ввізне мито (МС)	Вартісний обсяг мпорту з країн-учасниць СОГ за підсумками 2010 р. (тис. дол. США)
6908	Керамічні або глазуровані плитки та плити для мостіння або покриття підлоги, печей, камінів або стін; кубики керамічні, глазуровані для мозаїки та аналогічні вироби	5–10 %	15 %, але не менше за 0,06 євро за 1 кг	64911,6
6912	Посуді прибори столові або кухонні, інші господарські туалетні вироби з кераміки, крім фарфорових	5 %	20 %	32656,0
7005	Скло термічно поліроване та скло зі шліфованою або полірованою поверхнею у листах із поглинальним, відбивальним або невідбивальним шаром чи без нього, але не оброблене іншим способом	10 %	15 %	41148,3
7013	Посуд столовий, кухонний, туалетні речі, канцелярське приладдя, вироби для оздоблення житла або аналогічних щей	8 %	15 %	30855,5
8802	Літальні апарати (наприклад, вертольоти, літаки); космічні апарати (включаючи супутники) та суборбітальні й космічні ракетні носії	0	20 %	5426,7
8903	Яхти та інші плавучі засоби для дозвілля або спорту; гребні човни та ка-нос	2011 р. – 8,5 %* 2012 р. – 8 %** 2013 р. – 7,5 %*	20 %	7125,6

8516	Електричні водонагрівачі акумулювальні або безнерційні та електричні нагрівачі зачурені; прилади електричні для обігрівання приміщень, ґрунту; електронагрівальні перукарські апарати	0–10 %	5–15 %	172918,1
8517	Електричні телефонні апарати або телеграфні для провідного зв'язку, включаючи телефонні апарати з безпроводовою трубкою; апаратура для систем провідного зв'язку на несучій частоті або для цифрових провідних систем зв'язку; відеотелефони	0	0–5 %	50254,9
8518	Мікрофони та підставки для них; гучномовці, вмонтовані або не вмонтовані в корпус; навушники та телефони головні, об'єднані чи не об'єднані з мікрофоном, та комплекти, які складаються з мікрофона та одного чи більше гучномовців; підсилювач	0–10 %	10 %	40009,3
8523	Носії, готові для запису звуку або аналогічного запису інших явищ, але не записані	0	5–10 % з різними вимогами залежно від конкретного товару	53231,4
85044	Статичні перетворювачі	0	0–10 %	62577,6
8507	Акумулятори електричні, включаючи сепаратори для них, прямокутної (в т.ч. квадратної) або будь-якої іншої форми	0–10 %	0–15 %	43812,4
Загальна вартість імпорту до України з країн-учасниць СОТ за вказаними товарними позиціями				5255105,3

Джерело: Державна служба статистики України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Комісія МС

**Ставки ввізного мита України та МС на окремі види
сільськогосподарських товарних позицій, 2010 р.**

Товарна позиція	Зв'язаний тариф України, %	Ввізне мито (МС), %
Жива велика рогата худоба	15	5
Живі кури свійські	10	5
Живі качки, гуси та цесарки	10	5
Кролі свійські	20	5
Живі тварини, крім коней, свійської птиці, рогатої худоби, свиней, овець та кіз	15–20	0–5
Свинина	20	15
Саджанці для квіток	15	5
Цибуля-порей та інші цибулинні овочі	20	15
Морква	20	15
Бобові овочі	20	15
Консервовані овочі	20	15
Сушені гриби	20	15
Дині та кавуни	0–20*	5
Яблука	0–10**	0,1–02 євро за кг
Суніця та полуниця	17	10
Малина, ожина, плоди шовковиці та гібрид ожини з малиною (логанова ягода)	20	10
Журавлина, чорниця та інші плоди з роду <i>Vaccinium</i>	20	5–10
Консервовані плоди та горіхи	20	10

Насіння анісу, бодяну, фенхелю, коріандру, кумину, кмину; ягоди ялівцю	15–20	5
Гречка, просо	20	5
Борошно із зерна інших, крім пшеничного, зернових культур, або із суміші пшениці та жита (меслину)	20	10
Крупи, крупка та гранули із зерна зернових культур	20	10
Зерно пшениці, жита, кукурудзи, ячменю	20	10
Борошно, крупи, порошок, пластівці, гранули з картоплі	20	10
Шишки хмелю	20	5
Цукрові буряки	20	5
Соки та екстракти рослинного походження	20	5
Матеріали рослинного походження	20	15
Шелак	20	5
Жир свинячий	20	10–15
Олія соняшникова або сафорова	20–30	15
Цукор із цукрової тростини або з цукрових буряків і хімічно чиста цукроза, у твердому стані	50	Від 50 до 340 дол. США за т

* У період з 1 квітня по 30 листопада діє ставка 20 %, у період з 1 грудня по 31 березня – 0 %

** У період з 1 квітня по 30 листопада діє ставка 10 %, у період з 1 грудня по 31 березня – 0 %

Джерело: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Комісія МС

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ МС НА ЕКОНОМІЧНУ СИТУАЦІЮ У КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ	6
2. БАЧЕННЯ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ДОВГОСТРОКОВІЙ ПЕРСПЕКТИВІ	23
3. МЕТОДИ ОЦІНКИ, ВИХІДНА ІНФОРМАЦІЯ ТА СЦЕНАРІЙ ЗМІН	29
4. МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ІЗ КРАЇНАМИ МИТНОГО СОЮЗУ НА МАКРОПОКАЗНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ	33
4.1. Базовий сценарій.....	33
5. СЦЕНАРІЙ 1. «УКРАЇНА ВСТУПАЄ ДО МС: М'ЯКА ІНТЕГРАЦІЯ»	40
5.1. Кількісні припущення для сценарію 1: «Україна вступає до МС: м'яка інтеграція»	40
5.2. Стратегія позиціонування України у світовому поділі праці за даного сценарію	41
5.3. Енергетичний складник	43
5.4. Ставки ввізного мита України та МС у розрізі окремих товарних позицій відповідно до сценарію	50
5.5. Торговельне співробітництво	53
5.6. Інвестиційний складник.....	57
5.7. Особливості реалізації умов СОТ за даним сценарієм	60
5.8. Особливості співробітництва України з ЄС за умови реалізації сценарію	61

6. СЦЕНАРІЙ 2.	
«УКРАЇНА ВСТУПАЄ ДО МС:	
ЖОРСТКА ІНТЕГРАЦІЯ»	61
6.1. Кількісні припущення для сценарію 2: «Україна вступає до МС: жорстка інтеграція».....	61
6.2. Стратегія позиціонування України у світовому поділі праці за даного сценарію	62
6.3. Енергетичний складник.....	63
6.4. Ставки ввізного мита України та МС у розрізі окремих товарних позицій згідно зі сценарієм	64
6.5. Торговельне співробітництво	64
6.6. Інвестиційний складник.....	65
6.7. Особливості реалізації умов СОТ за даним сценарієм	65
6.8. Особливості співробітництва України з ЄС за умови реалізації сценарію.....	67
7. СЦЕНАРІЙ 3.	
«УКРАЇНА ПОЗА МС – STATUS QUO+»	67
7.1. Кількісні припущення для сценарію 3: «Україна поза МС – status quo +»	67
7.2. Стратегія позиціонування України у світовому поділі праці за даного сценарію	68
7.3. Енергетичний складник.....	70
7.4. Ставки ввізного мита України та МС у розрізі окремих товарних позицій згідно зі сценарієм	71
7.5. Експорт та імпорт товарів і послуг	71
7.6. Інвестиційний складник.....	73
7.7. Особливості реалізації умов СОТ за даним сценарієм	73
7.8. Особливості співробітництва України з ЄС за умови реалізації сценарію.....	74

8. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ МОДЕЛЮВАННЯ	76
8.1. Переваги та ризики сценарію 1: «Україна вступає до МС: м'яка інтеграція»	85
8.2. Переваги та ризики сценарію 2: «Україна вступає до МС: жорстка інтеграція».....	86
8.3. Переваги та ризики сценарію 3: «Україна поза МС – <i>status quo</i> +»	88
ДОДАТОК 1	91
ДОДАТОК 2	94

Наукове видання

**УКРАЇНА В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ
НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ:
МОДЕЛЮВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВ**

Аналітична доповідь

Науковий редактор: *М. Л. Рубанець*
Літературні редактори: *І. В. Куниціна, О. В. Москаленко*
Коректори: *І. В. Куниціна, О. В. Москаленко*
Комп'ютерне верстання: *Є. Ю. Стрижеус*

Відповідальний за випуск: *В. М. Сизонтов*

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень:
вул. Пирогова, 7-а, Київ-30, 01030
Тел/факс: (044) 234-50-07
e-mail: info-niss@niss.gov.ua

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 6,1.
Тираж 200 пр. Зам. № ДФ134

Віддруковано ПП «Вид-во «ФЕНІКС»
вул. Шутова, 13-Б, м. Київ, 03680
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 271 від 07.12.2000

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ ПОДАТК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ ПОДАТК

ДЛЯ НОТАТОК